

ISSN 2081-5913

ONLINE ISSN
2545-0964

M
Y
Ś
L

EKONOMICZNA
i
POLITYCZNA

4A(83)2024

Uczelnia Łazarskiego

MYŚL EKONOMICZNA I POLITYCZNA

4A(83) 2024

DOI: 10.26399/meip.4A(83).2024

Kwartalnik Wydziału Ekonomii i Zarządzania Uczelni Łazarskiego
Warszawa 2024

RADA PROGRAMOWA / ADVISORY BOARD

Przewodniczący Rady Programowej: prof. zw. dr hab. Józef M. Fiszer, Instytut Studiów Politycznych PAN
(Institute of Political Studies, Polish Academy of Science)
prof. dr hab. Andrzej Antoszewski, Uniwersytet Wrocławski (University of Wrocław)
dr hab. Wojciech Bieńkowski, Uczelnia Łazarskiego (Lazarski University)
prof. dr hab. Tadeusz Bodio, Uniwersytet Warszawski (University of Warsaw)
dr Jens Boysen, Technische Universität Chemnitz (Chemnitz University of Technology)
dr Nathaniel Copsey (Aston University)
dr Małgorzata Gałązka-Sobotka, Uczelnia Łazarskiego (Lazarski University)
prof. dr Fatima Arib (Cadi Ayyad University)
dr hab. Krzysztof Łazarski, Uczelnia Łazarskiego (Lazarski University)
dr hab. Jakub Wódka, Instytut Studiów Politycznych PAN (Institute of Political Studies, Polish Academy of Science)
prof. dr hab. Bogdan Szlachta, Uniwersytet Jagielloński (Jagiellonian University)
prof. dr Anna Phirtskhalashvili (Grigol Robakidze University)
prof. dr hab. Ana Yetano Sánchez de Muniain (University of Zaragoza)
dr hab. Marcin Roman Czubała Ostapiuk (Universidad Nacional de Educación a Distancia, Madryt)

KOLEGIUM REDAKCYJNE / EDITORIAL BOARD

Adrian Chojan, redaktor naczelny (editor-in-chief)
Krzysztof Beck, zastępca redaktora naczelnego (deputy editor-in-chief)
Mateusz Kuliński, sekretarz (secretary), Martin Dahl, członek (member)

REDAKTOR NAUKOWY / SCIENTIFIC EDITOR

dr Adrian Chojan

REDAKTORZY STATYSTYCZNI / STATISTIC EDITORS

Wojciech Bieńkowski, Paweł Najchalski

REDAKTORZY DZIEDZINOWI / SUBJECT EDITORS

nauki ekonomiczne (economics) – dr hab. Joanna Działo
nauki polityczne (political science), stosunki międzynarodowe (international relations),
europistyka (European studies) – prof. dr hab. Józef M. Fiszer
finanse i bankowość (finance and banking) – dr Piotr Stolarczyk
statystyka (statistics) – dr Krystyna Bąk
nauki o zarządzaniu (management) – dr hab. Aleksandra Łaskowska-Rutkowska

REDAKTOR PROWADZĄCY / EXECUTIVE EDITOR

Beata Żabińska

Pełne teksty artykułów wraz ze spisem treści i streszczeniami w językach polskim i angielskim
są zamieszczone na stronie internetowej (Full texts of the articles along with the table of contents
and abstracts in Polish and English are published online under URL):
<https://mysl.lazarski.pl/pl/numery-online/archiwum/>
oraz w bazach i otwartych repozytoriach naukowych: ERIH PLUS, EBSCO, CEJSH,
CEEAS, Google Scholar, ICI Journal Master List/ICI World of Journals, BazEkon, BazHum, Arianta, CeON,
Biblioteka Nauki, Cyfrowa Biblioteka Narodowa Polona.

Creative Commons Attribution--NonCommercial-ShareAlike 4.0 International
(<https://creativecommons-mons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>).

Copyright © by Uczelnia Łazarskiego, Warszawa 2024

ISSN 2081-5913, online ISSN 2545-0964
<https://mysl.lazarski.pl>

Oficyna Wydawnicza Uczelni Łazarskiego
02-662 Warszawa, ul. Świeradowska 43
e-mail: wydawnictwo@lazarski.edu.pl

SPIS TREŚCI / CONTENTS

ARTYKUŁY I STUDIA / ARTICLES AND STUDIES

Józef M. Fiszer

The European Union's Activities for the Integration and Security of Europe
in the Period 1993–2024 and its Future 7

Działalność Unii Europejskiej na rzecz integracji i bezpieczeństwa Europy
w latach 1993–2024 oraz jej przyszłość 7

Christopher Lash

City and Nation during Mass Displacement. Poland's 'Recovered Territories'
1945–1948: The Case of Zielona Góra 25

Miasto i naród w okresie masowych wysiedleń. Polskie Ziemie Odzyskane
1945–1948: przypadek Zielonej Góry 25

Michał Paszkowski

Tematyka energetyczna w exposé kandydatów na urząd Prezesa Rady
Ministrów w latach 2005–2023 49

Energy topics in the exposé of candidates for the office of Prime Minister
from 2005 to 2023 49

Artur Wróblewski

Among Weaknesses, Sensibilities and Vulnerabilities: The West's Cognitive
Sources of the Self 63

Słabi, romantyczni i nadwrażliwi: kognitywne praźródła politycznej
tożsamości Zachodu 63

Tomasz Idzikowski, Paweł Olszewski

Analiza kampanii prezydenckiej Donalda Trumpa w 2024 r. – czynniki
decydujące o zwycięstwie kandydata Republikanów 90

Analysis of Donald Trump's 2024 Presidential Campaign: Factors
Determining the Victory of the Republican Candidate 90

Anastasiia Menshykova

The Illusion of Explanatory Depth from the Perspective of Consumer
Behavior, Business and Economics 1 0 6

Iluzja głębi wyjaśniającej z perspektywy zachowania konsumenta, biznesu i ekonomii . . . 1 0 6

Joanna Działo

Polityka państwa na rynku nieruchomości mieszkaniowych: efektywność
i równość podatku od nieruchomości w krajach oecd 1 1 6

State policy on the residential real estate market: efficiency of property taxes
in oecd countries 1 1 6

Witold Siekierzyński

Wpływ obecności rywala na skłonność do angażowania własnych zasobów
poznawczych w sytuacji dyskontowania 1 3 6

The Impact of the Presence of a Rival on the Propensity to Engage One's
Own Cognitive Resources in a Discounting Situation 1 3 6

A R T Y K U Ł Y I S T U D I A

A R T I C L E S A N D S T U D I E S

THE EUROPEAN UNION'S ACTIVITIES FOR THE INTEGRATION AND SECURITY OF EUROPE IN THE PERIOD 1993–2024 AND ITS FUTURE

DOI: 10.26399/meip.4A(83).2024.18/j.m.fiszer

INTRODUCTION

The article presents the European Union and its activities and the role it played in the integration of Europe and the provision of security in the period 1993–2004, i.e. since its creation till now. In addition, it presents its future and the place in the new international order. Today it is difficult to imagine not only our continent, but also the whole world without the EU and NATO. It is one of the major participants/entities in the contemporary international relations and together with NATO it co-creates the Euro-Atlantic system of international security, which theoretically is responsible for maintaining peace in Europe and in the world. In practice, it is not so certain now as Russia's aggression against Ukraine on 24 February 2022 and the war being fought there constitute a serious threat to the security of Europe and peace in the world. Speaking directly, neither the EU, nor NATO managed to prevent the outbreak of the war between Russia and Ukraine. We are dealing with these organisations' and UN's obvious failure despite their efforts put into stopping Russia's attack on Ukraine. In my opinion, the efforts were too late, because the West and Germany, France and the United States in particular did business with Russia, which was a real cash cow. Thus they tolerated Vladimir Putin's aggressive behaviour and his imperial policy. Today, Russia and its allies are fighting a war against Ukraine and at the same time a proxy war against the West. They strive to weaken the EU and pose a threat to the security of Europe (Mason, 2024, pp. 1–3).

* Instytut Studiów Politycznych PAN, e-mail: fiszer@isppan.waw.pl, ORCID: 0000-0003-2461-4341

Writing this article I referred to a few theories and research methods. In particular I used the systemic analysis method and inductive reasoning, i.e. drawing conclusions and verifying hypotheses with the use of the method of generalisation, cognition from details to totality. Those methods together with the theory of realism and the theories of integration and foreign policy let me formulate a few theses and research questions. The main thesis is a statement that the EU, which is the fruit of integration processes that started in Europe after the end of World War II became their accelerator at the turn of the 21st century. It contributed to the development of universal cooperation between the states of our continent and strengthened the position of Europe in the international arena. Thanks to the processes of enlarging and integrating over the last 30 years, the EU has closed the gap between the post-communist East and the capitalistic West and strengthened its security. It ensured reasonably fast and steady civilisation development for Europe and prosperity and security for its citizens. The EU as a social, political, cultural, economic and axiological community became a model to follow for countries on other continents. Until 2022 it also constituted an attractive oasis of security and welfare for the Europeans and millions of immigrants and refugees from all over the world. However, Russia's aggression against Ukraine revealed many weaknesses of the EU, inter alia the existence of some divisions, conflicting interests and disintegration phenomena as well as that it was not prepared for Russia's asymmetric war with the West. Here, a question arises why it occurred and who is responsible for that. Did political elites, mechanisms or decision-making processes fail? In my opinion, everything; and this caused over-optimism and a slowdown in the process of reforms necessary for the EU to continue its active policy of European integration and strengthening its security.

One of the conclusions drawn from the analysis conducted in this article is that, in my opinion, there is a need for a radical reform so that the EU would be able to integrate Europe further and strengthen its security, inter alia, by developing the Common Defence and Security Policy (CDSP) and its further enlargement and integration. It is required by the current dangerous international situation, which resulted from Russia's aggression against Ukraine on 24 February 2022 and progressive destruction of the global order, which is determined by superpowers' struggle, in particular the United States and China, for global hegemony. The new emerging multi-polar international order cannot lack the EU. Its former international policy based on soft power should change as soon as possible and be strengthened by hard dimension of power (hard power). The EU and NATO should return to the old Roman adage *si vi tempom, para bellum*: „If you want peace, prepare for war” (Rasmussen, Yermak, 2024, p. 24). It is also necessary to have new political leadership that will re-define the EU's objectives and tasks so that it can ensure security for Europe and become one of the major pillars in the multi-polar global order.

Recently, the world has become loud about the extensive report on the EU's current state and prospects for development and growth by Mario Draghi, former Prime Minister of Italy and President of the European Central Bank, who writes, *inter alia*, that in order not to fall apart, the EU must return onto the track of the European development and growth of competitiveness. He emphasises that: „Europe's fundamental values are prosperity, equality, freedom, peace and democracy in a sustainable environment. The EU exists to ensure that the Europeans enjoy these fundamental rights. If Europe stops guaranteeing them it will lose its reason for existence” (Draghi, 2024, s. 13). Draghi is right and his diagnosis shows how the EU is systematically losing its economic position and, as a result, its role in the international arena. The reasons for this include reduced productivity, lack of innovation, shortage of qualified employees, high prices of energy, costs of climate transformation, and changes in international trade often involving unfair competition. Mario Draghi does not rule out internal differentiation of the European integration and, ultimately, purely intergovernmental cooperation. He proposes reforming the EU budget in order to focus on achieving goals of pan-European importance, especially in the area of financing innovation. By the way, such ideas have been occurring for a long time, because the EU needs not only a new economic strategy, but also radical reforms in its internal and foreign policy. If these reforms are not carried out, the EU may fall apart. In this context it can be said that Brexit was not a precedent. Other countries may follow Great Britain, because the EU has been weakened by subsequent crises: the financial crisis of 2008–2014, the migration crisis of 2015–2019 and the pandemic crisis of 2019–2023, which have not been resolved in a systemic way and still make themselves felt. This applies in particular to the migration crisis. Migrants from Africa and Asia continue to flow into the EU and Europe is unable to retain or assimilate them. This, in turn, causes social divisions: our own vs. alien, which generates xenophobia, populism and nationalism and undermines the foundations of neoliberal democracy. Autocracy and fascism are growing among the EU Member States, examples of which may be France, Austria, Hungary and Germany, which may follow Great Britain and leave the EU; and this will lead to the EU's collapse.

The article was developed based on the extensive Polish and foreign literature on this subject as well as on documents published and data from the press and the Internet.

THE EUROPEAN UNION AS AN INTERNATIONAL RELATIONS ENTITY

The European Union is a relatively young legal and international relations entity. It was founded on the basis of the Treaty on the European Union (TEU) commonly known as the Treaty of Maastricht signed on 7 February 1992 by Belgium, Denmark,

France, Greece, Spain, the Netherlands, Ireland, Luxemburg, the Federal Republic of Germany, Portugal, the United Kingdom, and Italy (for the text of the Treaty see: Przyborowska-Klimczak, Skrzydło-Tefelska, 2007, p. 295). After ratification, it entered into force on 1 November 1993 and contained seven Titles, 33 Declarations and 7 Protocols (Fiszer, 2002, pp. 15–38).

The Treaty of Maastricht defined the principles governing relations between the European Union and the Member States introducing the principle of respect for national identity and raising the principle of loyal cooperation to the EU level. Moreover, it set itself five basic objectives to accomplish, which have remained relevant up to now. These include: firstly, to promote economic and social progress which is balanced and sustainable, in particular through the creation of an area without internal borders, through the strengthening of economic and social cohesion and through the establishment of economic and monetary union (EMU); secondly, to assert its identity on the international scene, in particular through the implementation of a common foreign and security policy including the eventual framing of a common defence policy; thirdly, to develop close cooperation on justice and home affairs; fourthly, to strengthen the protection of the rights and interests of the nationals of the Member States through the introduction of a citizenship of the European Union; fifthly, to maintain in full the ‘*acquis communautaire*’ and build on it with the aim of ensuring the effectiveness of the mechanisms and the institutions of the Community (Article B. TUE) (Węc, 2012, pp. 209–212; Fiszer, 2002, pp. 31–42).

The European Union created on the basis of the Maastricht Treaty had a rather complex structure which consisted of three „parts” called pillars. The first pillar was created by the European Communities (EEC, ECSC, EAEC), the second one by common foreign and security policy and the third one by cooperation in the field of justice and home affairs (Maliszewska-Nienartowicz, 2010, p. 31). The last, third pillar resulted from hard-fought compromise between the Member States, which wanted to leave the powers in the fields of justice and home affairs at the national level. In accordance with Article K TEU common activities and interests include: combatting terrorism, asylum policy, combatting drug trafficking, rules governing the crossing of the external borders of the Member States, combatting unauthorised immigration and organised crime and judicial cooperation in civil and criminal matters (Przyborowska-Klimczak, Skrzydło-Tefelska, 2007, p. 306).

Under the Maastricht Treaty the Member States entrusted the European Union with competences, the scope of which was extended by subsequent revision treaties: the Treaty of Amsterdam (1999), the Treaty of Nice (2003) and the Treaty of Lisbon (2009) (Węc, 2012, p. 210; Grosse, 2018).

Contradictory assessments prevail among researchers and politicians with regard to the condition, tasks, goals and future of the EU. On the one hand, the prevailing

opinion is that the EU has already created a specific system of internal ties, has developed its own structures and original governance procedures, and its main bodies reflect a specific system of legislative, executive and judicial powers with limited possibilities of coercion. In their opinion, the EU has set the most favourable direction of development of entire Europe. On the other hand, there are opinions that the EU has been drifting in an unknown direction for years which poses a serious threat to it and that it requires further improvement of the organisational/community structures and new rules of cooperation, as well as a broader development of the European and global awareness among the Member States, their citizens and political elites. Brexit, i.e. Great Britain's exit from the EU which eventually took place on 31 January 2020, deepened these pessimistic assessments. Brexit contributed to the growth of nationalist and anti-EU sentiments and the inhibition of the integration processes in Europe and seriously weakened the economic and military potential of the European Union and thus the security of Europe (Fiszer, 2018, pp. 35–71; Chojan, 2021, pp. 2–16; Kearns, 2018). Brexit was preceded by other crises and negative phenomena including: the financial and economic crisis (2008–2014), the migration crisis (2015–2017) and the COVID-19 pandemic, which exposed numerous shortcomings of the EU and undermined its position in the international arena. The weakened and divided EU was surprised by Russia's aggression against Ukraine in February 2022 which, on the other hand, consolidated the EU and became an accelerator of its activities for European integration and security.

THE EUROPEAN UNION'S ACTIVITIES FOR EUROPEAN INTEGRATION

The integration activities initiated after World War II by the Western European states and continued in the 1990s, after the end of the Cold War, have led the European Union to the position of the strongest socio-political and economic organisation in Europe and strengthened its security. The membership in the Community became an opportunity for development for the European countries and gave them the opportunity to strengthen their position in the world, of which also Poland may be an example (Polska w Europie jutra, 2021; Fiszer, 2015). When joining the EU in 2004, Poland was the poorest country in the Community. Today, in terms of GDP per capita, we are in the 18th place in the EU with the income of 17.7 thousand euros per capita. Our current contribution to the EU accounts for EUR 6.5 billion. According to the European Commission data the annual benefits from the participation in the European single market account for 10.6% of the Polish GDP and the total annual economic benefits from the membership in the EU are currently circa EUR 115–120 billion. 3.5 million jobs in Poland exist thanks to the EU countries' demand for goods with Polish added value. In April 2022, after Russia's aggression against Ukraine, public support for

the EU in Poland reached 92% and it was still high in June 2023 although it dropped to 85% (Bielecki, 2023, p. A8.5; Wojtaszczyk, 2023, pp. 97–112).

The most important objectives that the European Union set for the Member States, as I have already mentioned, were formulated in Article 2 of the Maastricht Treaty. They included: promoting economic and social development, eliminating unemployment and strengthening economic and social cooperation among the EU Member States. The ultimate goal of the joint efforts was to create an economic and monetary union with a common currency. Article 2 obliged the Member States to strive to implement a common foreign and security policy which should constitute the basis for common defence in the event of a threat. The Treaty placed emphasis on strengthening the protection of the rights and interests of the citizens of the Community who became the citizens of the Union then. All the residents of the Member States holding their citizenship acquired the citizenship of the European Union. Under the Treaty they are guaranteed freedom of movement throughout the entire territory of the Union. The provisions concerning the Economic and Monetary Union (EMU) and the so-called convergence criteria that opened the door to the monetary union for Member States were its most important parts (Koszel, 2019, p. 38; Borkowski, 2013, pp. 269–297).

The conclusion of the Maastricht Treaty and the establishment of the European Union presented many new challenges and obligations to its Member States which eventually were to result in a single (common) market without any barriers. Joint efforts brought the greatest effects in regional, agricultural, currency, industrial, research and development and transport policies, as well as in various spheres of social policy (Łastawski, 2003, p. 300). The development of regional policy constituted one of the EU's priority goals supported by the European Investment Bank. The regional policy objective was to support entrepreneurship by creating new infrastructure, growth of production related investments and from 1994 developing cross-border cooperation with the countries of Central and Eastern Europe (Łastawski, 2003, p. 303).

All activities of the European Union were guided by one main objective: economic growth translating into increased employment, the raising of living and quality of life level and competitiveness of individual economic sectors in the entire Union. For this purpose a lot of attention was paid to scientific research and technological development. Research programmes were to be focused on the development of high technologies used for civilian and military needs which required large financial outlays on research and education of highly qualified scientific staff. Another important factor supporting the development of the Community market was to be a common transport policy improving the movement of people and goods throughout the European Union. Joint activities for the development of pan-European infrastructure were also intended to reduce transport costs and minimise the burden on the natural environment (Weidenfeld, Wessles, 1999, p. 237). Activities in the sphere of environment

protection did not only address the issue of transport and its negative consequences for the natural environment. The Maastricht Treaty introduced many restrictions and standards to which the Member States had to adapt. The policy in this sphere was aimed at improving the conditions of the natural environment and thus protecting human health and life. In the period of constant economic and civilisation development this was a very important issue that was a basis for sustainable development taking into account the needs of future generations.

The signing of the Treaty on the European Union did not mean the end of the process of European integration. It required the introduction of further solutions which had to take into account the level of unity currently achieved and at the same time set new goals and priorities. Therefore, on 2 October 1997, the Treaty of Amsterdam was signed and entered into force on 1 June 1999. The most important changes it introduced concerned: the inclusion of cooperation under the Schengen Agreement in the EU policy, the transfer of activities in the sphere of justice and home affairs from the third pillar to the first pillar (of the European Communities) and extension of the scope of qualified majority voting in the European Parliament.

The next revision of the founding treaties took place on 26 February 2001, when the Member States signed the Treaty of Nice which entered into force on 1 March 2003. It laid the foundation for the future enlargement of the European Union and access of the countries of Central and Eastern Europe. The Lisbon Treaty was last but not least. It was signed on 13 December 2007 and entered into force on 1 December 2009. The enlargement of the European Union required, *inter alia*, introduction of new regulations concerning the determination of decision-making mechanisms. The Treaty of Lisbon was aimed at strengthening European democracy and closer cooperation in the sphere of border control as well as judicial and police forces' cooperation. What is worth noting is the so-called European citizens' initiative which enabled the EU communities to participate in its activities (Węc, 2011; Fiszer 2011; Fiszer, 2013, pp. 149–168).

Under the Treaty of Lisbon, the European Parliament gained a lot of power in the EU and it now decides on most Union's law. Some of the competences acquired were previously reserved only to the Council, e.g. agricultural, and visa and asylum policies. In addition, there were also new issues such as personal data protection, energy and intellectual property. The Parliament has influence on the appointment of commissioners. And although it is too early to claim that the EU is becoming a parliamentary democracy, membership in the European Parliament gives not only a lot of money but also power (Marczak, 2009, s. 23).

As a matter of fact the European Parliament can and does create law today on an equal footing with the EU Council and the European Commission. It has the power to block the EU trade agreements (e.g. those that are in conflict with human rights)

and influences the distribution of the EU money that is, for example, allocated for the common agricultural policy. Speaking about the systematically growing powers of the European Parliament it is necessary to remember that they are granted by the Member States. They decide what the Parliament is allowed to do and how it can exercise its powers. On the other hand the Parliament is not entitled to decide about itself and to grant itself powers. This is what the EU Member States shall decide on (Wojciechowski, 2008, pp. 56–58).

Moreover, the Treaty of Lisbon changed the rules of operation of some EU bodies. First of all it recognised the European Council as an institution of the European Union although it still lacks legislative powers. The decision-making process in the European Council raised most doubts and it was eventually decided to take decisions by qualified majority vote. A new institution was also created: the President of the European Council appointed for a period of two and a half years. Their main tasks are to organise and manage the work of the European Council, present reports to the European Parliament and ensure the continuity of the European Council's work. Unfortunately, in practice, this sometimes leads to conflicts with the competences of the High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy (Klejnowski, 2015, pp. 184–207). It can be argued that the Treaty of Lisbon strengthened the role of not only the European Parliament but also the position of the EU in the international arena. (Klejnowski, 2015, pp. 184–207; Fiszer, 2009, pp. 115–152).

Unfortunately all these solutions did not protect the EU against successive problems and crises in particular the already mentioned 2008–2014 financial and economic crisis and the 2015–2016 migration crisis which have not been efficiently solved to this day and pose a threat to the integration and security of Europe. The counter-crisis measures undertaken did not aim to solve the main causes of the problems occurring. The EU leaders excessively focused on secondary issues and on the defence of their own national interests which was harmful to the climate of mutual trust and belief in the effectiveness of European integration (Grosse, 2018, p. 275; Maull, 2011, pp. 11–25).

Despite these problems and the growing new threats to the security of Europe and the world today which are determined by the Russian-Ukrainian war there is no better prospect for the EU than far-reaching integration. Therefore, it is imperative to broaden and deepen it in spite of or even against some European leaders' short-sighted policies. At the same time, in order to eliminate the growing nationalist sentiments the European Union should actively support the Member States' efforts aimed at preserving their specificity and cultural identity and create its own armed forces necessary to ensure the security of Europe (Wielniński, 2024, p. 11).

THE EUROPEAN UNION'S ACTIVITIES FOR THE SECURITY OF EUROPE

The EU does not have armed forces and its military missions outside its territory, e.g. in the Balkans rely on the Member States' troops and the support from NATO. To begin with, it is necessary to establish a fast response brigade that would consist of volunteers from the Member States and would be at the disposal of the head of the EU diplomacy. This will require a thorough reconstruction of the current political elites' way of thinking about the EU and the awareness of the Europeans. It can be assumed that the global situation and the attractiveness of the EU will be conducive to this. The EU regardless of many problems it faces is still a serious force and has many geopolitical advantages that strengthen its position and role in the international arena.

However, in order to become an important pillar in the international security system the EU needs deep reforms for its strategic autonomy. Such an opportunity was provided by the Treaty of Lisbon which modified the institutional structure of the Common Foreign and Security Policy and at the same time its supplementary parts the Common Security and Defence Policy. Thanks to that it is possible to create new bodies and agencies within the framework of the EU security policy. It should be emphasised here that the sphere of foreign policy was considered to be the competence of the EU Member States during the decades of the European integration processes. Moreover, with regard to institutional and decision-making issues in the context of the necessary reforms of the CSDP it is also necessary to strive to ensure the participation of institutions representing supranational interests in this process while guaranteeing the influence of the Member States' governments on this process. This is necessary in order to fairly balance the interests of the Community with the different, sometimes vital, interests of individual Member States. In practice, this is a dilemma difficult to resolve especially as the EU does not yet have sufficient mechanisms to coordinate the EU foreign policy with the regional and local levels in the Member States (Kamiński, Gzik, 2022, p. 233; Piechowicz, 2022, pp. 37–38).

Due to the continuing decomposition of the security architecture in Europe and all over the world the EU is taking new initiatives to strengthen the security of the Member States, however many of them are long overdue. New investments and broader military cooperation as well as maximising the effectiveness of all EU countries' spending on defence in the coming years are also necessary. This is a difficult and ambitious challenge that must be supported by specific actions, programmes and funds.

In the last decade the EU Member States have started the implementation of several programmes within the CSDP which are supported by special European funds. Resolving dilemmas such as maintaining the level of investment and quality in the sphere of security while national budgets are reduced is their main goal. In addition,

while complementing and mutually reinforcing the importance of the EU Member States in supporting international peace and security, in particular in the context of the continuing war in Ukraine it is a major challenge to manage a common policy which, on the one hand, is still in the development phase and on the other hand its planned activities are not to duplicate the attempts already taken and investments and activities being implemented. It is assumed that profitability of joint activities will be maximised by expending military-political consultations on issues of common interest to the EU institutions and the governments of the Member States. Quick and decisive activities of the EU within the CSDP require limiting unanimity when taking decisions necessary for Europe's security, i.e. wider use of qualified majority vote (QMV) than before and limiting the use of veto in the EU Council. Some areas of the EU foreign policy already allow decisions to be taken by qualified majority vote. Contrary to some opinions, a reform of the EU treaties is not required as existing provisions and mechanisms can be used such as „constructive abstention” provided for in Article 31 par. 1, 2 and 3 TEU (Bielecki, 2023, p. A6).

The war with Ukraine unleashed by Putin which has and will have a significant impact on the reform and evolution of the European Union's CSDP could have been avoided if only the West and especially the United States, Germany and France had pursued not such a passive, even pro-Russian but a decisive and coordinated policy stopping Putin from implementing his visions that are dangerous to peace which he has been proclaiming since he took over as president of the Russian Federation. Moreover, Ukraine should have been admitted to the EU and NATO a long time ago which would have stopped Putin from aggression against this country (Bielawska, 2015; Kiwerska, 2022, pp. 20–23). Meanwhile, the war between Russia and Ukraine has been fought for almost three years and the West, in particular the United States and Germany still do not want to admit Ukraine to NATO.

If Russia wins the war it will dictate peace condition and one of them will be the lack of consent for Ukraine's membership in the Euro-Atlantic system, and certainly in NATO. Moreover, Russia's aggression against Ukraine has resulted in far-reaching changes in the balance of power in the international arena. It showed that despite decades of international integration and globalisation the world is deeply divided. It exposed the low effectiveness of the policy for the security of Europe and the world pursued by many international organisations led by the UN, the EU and NATO which requires deep reforms including creating an effective system for deterring potential aggressors and an efficient decision-making process based on qualified majority voting and limiting the exercise of the right to veto. These organisations should also have the right to take preventive actions in order to preclude an outbreak of war between states that are in conflict (Bielecki, 2023, p. A6).

PROSPECTS FOR THE EUROPEAN UNION AND ITS ROLE IN THE NEW INTERNATIONAL SYSTEM

The global order that we have seen over the past thirty years has been falling apart for a long time now. The leading role of the United States/the EU duo in global governance is being contested today by a number of global players. And although the current system has brought many benefits to the world it is also starting to become a burden for the West itself and above all the „world policeman”, i.e. the USA. The resurgent authoritarian tendencies also show that globalisation which built great hopes at the beginning of the 21st century did not contribute to the spread of liberal-democratic values around the world (Halesiak, 2024, p. 11). On the contrary, it has led to serious internal tensions in Western countries including those belonging to the European Union (Fiszer, 2022, pp. 11–35; Fiszer, 2023, pp. 469–482; Fiszer, 2022, pp. 17–48).

The Russian-Ukrainian war consolidated the West and strengthened the Euro-Atlantic system what was confirmed by the NATO summit in Vilnius on 11–12 July 2023 (Czarnecki, 2023, pp. 12–13; Kapitonenko, 2023). It also led to the elimination of Russia from international relations for many years and thus strengthened the leadership of the United States in the world which is conducive to the improvement of its relations with China and cooperation in building a new bipolar or multipolar global order (Przychodniak, 2024, pp. 2–9; Piłkuła, pp. 12–13; Maciejasz, 2022, p. 12). This hypothesis is confirmed by the visit of Chinese leader Xi Jinping in the United States on 14–15 November 2023. It showed that both parties strive to improve their mutual political and economic relations (Gadomski, 2024, p. 12). President Xi insisted that the United States should not expand its trade war or technological competition. He reassured Biden saying that China „does not seek to overtake or unseat the USA” and expects that the United States, for its part, „will not plot to suppress or contain China” (Kruczkowska, 2023, p. 12).

The leaders agreed to restore the military dialogue interrupted in 2022 as well as permanent contacts at the level of ministers of defence and the high commands of both countries. The talks also concerned the economy and China's hopes for the inflow of American capital as well as the climate crisis which forces the world powers to cooperate; in addition, such controversial issues as human rights and Taiwan, the war between Israel and Hamas and the war in Ukraine. The above implies that China came to the conclusion that for now it has no chance of taking control over the world but this does not mean that it has already given up this goal (Szomburg, 2024; Krauthammer, 2024).

Therefore, the EU today faces a number of challenges and tasks in order to be an important player in the emerging new international order. It is currently losing

the race in many important areas not only to the US but also to Asian countries (China and Korea). In the socio-economic sphere there is a need to develop and implement a strategy that will ensure the capacity for caring for the Union's aging population especially in the field of healthcare services. In order to maintain the entire socio-economic system and at the same time ensure a high quality of life level a leap in productivity is needed so the EU must become a leader in automation and robotics (Grzymisławski, 2023, p. 2; Wowra, 2018, pp. 77–97; Halesiak, 2024).

Apart from that, the EU, unlike China, the United States and Russia, does not have comparable strategic and offensive forces. Due to the continuing decomposition of the global order and security architecture in Europe and all over the world the EU is taking new initiatives to strengthen the security of its members but many of them are long overdue. New investments and broader military cooperation are also necessary as well as maximising the efficiency of all EU countries' spending on defence in the years to come.

This is necessary in the context of upcoming presidential elections in the United States in 2024 which may be won again by Donald Trump, a politician with populist views and an isolationist attitude in the US foreign policy disregarding the European Union and NATO. He questions Article 5 of the North Atlantic Treaty and says that if he wins he will not comply with NATO's collective defence clause and that he will encourage Russia to do „everything it wants” with NATO (Heilbrunn, 2024; Kazimierzuk, 2024). This may weaken the EU's cooperation with NATO and the United States. NATO may also collapse and Europe is not prepared for that (Greven, 2023). Therefore, within the framework of the Common Security and Defence Policy (CSDP) the EU should strive to have military capabilities and provide itself with broadly understood „hard security” which will allow it to strengthen its position in the international arena and participate in building a multipolar global order together with the United States and possibly China. This is the hope raised by the above-mentioned meeting of the leaders of both countries on 14–15 November 2023. After his talks with Xi, President Biden posted on Twitter: „I think it is paramount that you and I understand each other clearly, leader to leader. There are global challenges that call for our collective leadership. Today we have made some important progress” (Kruczkowska, 2023, p. 12). Xi on the other hand stated that: „there are a thousand reasons why we should not continue to deteriorate relations with the USA and none why we should do so” (Grzymisławski, 2023, p. 2).

Time will tell whether we are dealing only with a cyclical improvement in Sino-American relations; a ceasefire in the war for world hegemony or the beginning of a new stage in cooperation between China and the United States to build a bipolar or multipolar international order in the world with the participation of the European Union as well.

CONCLUSIONS

There is no doubt that the creation of the European Union in 1993 was a clear turning point not only in Europe's integration processes but in its history in general and in the history of the European states and their nations. As I have already mentioned the EU became an accelerator of the European integration in the period of 1993–2024 and together with NATO is a guarantor of its security and plays an important role in international relations. It actively participates in resolving international conflicts and building a new world order which is difficult to imagine without the European Union. The EU together with the United States and NATO can and should play an important role in the race to take control of the world. Moreover, with Russia posing a threat to Europe today the European Union must prepare for a potential war and ensure the security for its citizens.

All in all, I say that, as there was no alternative before now there is also no alternative to the EU thanks to which Europe has been relatively safe and rich for over three decades. However, the EU should carry out a number of necessary social, political and economic reforms and create its own armed forces at least the so-called fast response brigade. In addition, it should continue the policy of enlargement and integration which is necessary for the security of Europe and strengthening its position in the world. It should also have a nuclear deterrent system against Russia in the event the United States withdraw or limit its presence in Europe. To this end, it should tighten cooperation with the United Kingdom, Turkey and China and increase spending on defence.

In addition, complementing and mutually reinforcing the importance of the EU Member States in supporting international peace and security especially in the context of the continuing war in Ukraine a major challenge is the management of a common policy which, on the one hand is still in the development phase and on the other hand its planned activities should not duplicate the already undertaken efforts, investments and activities being implemented. It is assumed that the profitability of joint activities will be maximised by expanding military and political consultations on issues of common interest to the EU institutions and the governments of the Member States. Fast and decisive actions of the EU within the Common Security and Defence Policy requires limiting unanimity when taking decisions necessary for Europe's security, i.e. wider use of qualified majority voting than before and limiting the right to veto in the EU Council. Some areas of the EU foreign policy already allow for decisions to be made by qualified majority vote. Contrary to some opinions, it is not necessary to change the EU treaties as the existing provisions and mechanisms can be used such as „constructive abstention” provided for in Article 31 par. 1, 2 and 3 TEU. New enlightened and responsible political elites are also necessary to reform the EU and strengthen its role in international relations.

REFERENCES

- Barcz J. (2023), *Znaczenie Traktatu z Maastricht w rozwoju integracji europejskiej. Nadal aktualne wyzwania*, w: *Państwo – prawa człowieka – mniejszości narodowe*, E. Godlewska, M. Lesińska-Staszczuk, K. Michalczyk-Wlizio (ed.), *Państwo – prawa człowieka – mniejszości narodowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Barcz J. (2019), *Unia Europejska wobec niepraworządnego państwa członkowskiego*, „Państwo i Prawo”, no. 1.
- R. Bathon, L. Kotlyarowa (2022), *Und wie blickt man in Moskau auf das Verhältnis zu Peking?*, „IPG-Journal” jpg-journal@fes.de, 30/03/2022.
- Bielawska A. (2019), *Koncepcja Unii politycznej niemieckiej chadecji na tle politycznego i gospodarczego rozwoju Unii Europejskiej (1990–2017)*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań.
- Bielawska A. (2015), *Niemiecka chadecja wobec konfliktu rosyjsko-ukraińskiego*, „Rocznik Integracji Europejskiej”, no. 9.
- Bielecki J. (2023), *Polska jest już bogatsza od dziewięciu państw Unii*, „Rzeczpospolita” of 25/10/2023.
- Bielecki J. (2023), *Weto coraz trudniejsze do obrony*, „Rzeczpospolita”, of 25/05/2023.
- Borkowski P.J. (2013), *Międzyrządowość w procesie integracji europejskiej*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa.
- Chojan A. (2021), *Unia Europejska a brexit. Analiza z perspektywy państw Grupy Wyszehradzkiej*, „Biuletyn Analiz i Opinii”, no. 02(43).
- Cini M. (ed.) (2007), *Unia Europejska. Organizacja i funkcjonowanie*, Warszawa.
- Czarnecki M. (2023), *Utrzymać jedność Zachodu*. Talk with Ekkenhardem Brose, head of the Federal Academy for Security Policy in Berlin, „Gazeta Wyborcza” of 14/07/2023.
- Doliwa-Klepacki Z.M. (1993), *Wspólnoty Europejskie*, TEMIDA, Białystok.
- Dokumenty Wspólnot Europejskich* (1994), UMCS, Lublin.
- Draghi M. (2024), *The future of European competitiveness – A competitiveness strategy for Europe*, European Commission, <https://commission.europa.eu/documentt/13/09/2024>.
- Fiszer J.M. (2023), *Geneza traktatu z Maastricht i jego znaczenie dla integracji i bezpieczeństwa Europy*, „Studia Polityczne”, vol. 51, no. 3.
- Fiszer J.M. (2002), *Unia Europejska a Polska. Dziś i jutro*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Fiszer J.M. (2018), *Unia Europejska po brexicie*, [in:] J.M. Fiszer (ed.), *Unia Europejska-Chiny w XXI wieku*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa.

- Fiszer J.M. (ed.) (2015), *Dziesięć lat członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Próba bilansu i nowe otwarcie*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa.
- Fiszer J.M. (2013), *Modernizacja Unii Europejskiej w dobie kryzysu i kształtowania się nowego ładu globalnego. Szanse i zagrożenia*, „Politeja”, no. 26.
- Fiszer J. M. (2011), *Parlament Europejski po wyborach z czerwca 2009 roku*, [in:] *Parlament Europejski po Traktacie z Lizbony. Doświadczenia i nowe wyzwania*, J. M. Fiszer (ed.), Warszawa.
- Fiszer J.M. (2022), *Will China Take over the World by the Middle of the 21st Century?*, „Studia Polityczne”, no. 1, vol. 50.
- Fiszer J.M. (2023), *Państwa specyficzne na przykładzie współczesnych Chin oraz ich rola w stosunkach międzynarodowych*, [in:] *Państwo-prawa człowieka-mniejszości narodowe*, E. Godlewska, M. Lesińska-Staszczuk, M. Michalczyk-Włizło (ed.), Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Fiszer J.M. (2022), *Czy Stany Zjednoczone tracą pozycję światowego hegemonu? Jeśli tak, to dlaczego?*, [in:] *Stany Zjednoczone słabnącym hegemonem? Przejawy, przyczyny i skutki dla świata w XXI wieku*, J.M. Fiszer, A. Chojan (ed.), Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa.
- Gadomski W. (2024), *Nie takie Chiny straszne, jak je malują*, „Gazeta Wyborcza” of 22/01/2024.
- Greven T. (2023), *USA i Europa w obliczu podziału w kwestii Ukrainy*, „IPG-Journal” <ipg-journal@fes.de >, 26/09/2023.
- Grosse T.G. (2018), *Pokryzysowa Europa. Dylematy Unii Europejskiej*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa.
- Grzymisławski Ł. (2023), *Xi chce rozmawiać ze Stanami. Doskonale*, „Gazeta Wyborcza” of 17/11/2023.
- Günther M. (1998), *Wchodzenie w erę euro*, „Deutschland”, no. 4.
- Halesiak A. (2024), *Jakiej Unii Europejskiej faktycznie potrzebujemy?*, Kongres Obywatelski – thinkletter<thinkletter@kongresobywatelski4.pl>, 18/01/2024.
- Heilbrunn J. (2024) *Trumps NATO-Versprechen*, „IPG-Journal” ipg-journal@fes.de, 17/02/2024.
- Kamiński T., Gzik M. (2022), *Trzydzieści lat niewygodnego partnerstwa – ewolucja stosunków UE-Chiny*, [in:] *Unia Europejska w turbulentnym świecie. 30 lat traktatu z Maastricht*, Fiszer J.M., Stępniewski T. (ed.), Instytut Europy Środkowej, Lublin-Warszawa.
- Kapitonenko M. (2023), *Eine Lektion in Realismus*, „IPG-Journal” ipg-journal@fes.de, 13/07/2023.
- Kazimierzczuk A. (2024), *Trump podważa art. 5 NATO. „Będę zachęcał Rosję, by robiła, co chce”*, „Rzeczpospolita”, <https://www.msn.com/pl-pl/wiadomości/polska/trump-podwaza-art-5-nato-będę-zachęcał-rosję-by-robiła-co-chce>, 11/02/2024.

- Keams I. (2018), *Collapse: Europe After The European Union*, Biteback Publishing, Londyn.
- Kiwerska J. (2022), *Kanclerz Merkel i relacje transatlantyckie*, „IZ Policy Papers” no. 39, Instytut Zachodni.
- Kleinowski M., *Wpływ Traktatu lizbońskiego na siłę Polski w Radzie Unii Europejskiej*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2015, no. 1(48).
- Klingbeil L. (2023), *Wir müssen in Europa aufpassen, dass wir nicht den Anschluss verlieren*, „IPG-Journal” <ipg-journal@fes.de >, 16/10/2023.
- Koczan M. (2023), *Wpływ wojny na Ukrainie na międzynarodową pozycję Rosji*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego”, vol. 17, no. 2.
- Kortunow A. (2022), *Restoration, reformation, or revolution? Blueprints for the world order after the Russia-Ukraine conflict*, „China International Strategy Review”, no. 4.
- Kosman M. (2015), *Konflikt rosyjsko-ukraiński z perspektywy niemieckiej (luty 2014 r. – luty 2015 r.)*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego”, vol. 9, no. 1.
- Koszel B. (2019), *Rola Niemiec w procesach decyzyjnych Unii Europejskiej w XXI wieku*, Wydawnictwo naukowe Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań.
- Krauthammer Ch. (2024), „The Unipolar Moment”, *Foreign Affairs*, 1990/1991, Vol. 70, No.1, <https://www.jstor.org/stable/20044692>, 15/02/2024.
- Kruczkowska M. (2023), *Jak przywódca z przywódcą*, „Gazeta Wyborcza” of 17/11/2023.
- Lewandowski J. (2024), *Unia Europejska musi się odnaleźć w niespokojnych czasach*, „Gazeta Wyborcza” of 23/02/2024.
- Łastawski K. (2003), *Od idei do integracji europejskiej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, Warszawa.
- Maciejasz D. (2022), *Zachód uzależniony od Chin*, „Gazeta Wyborcza” of 18/03/2022.
- Maciejasz D. (2022), *Polskie firmy schodzą ze szlaku*, „Gazeta Wyborcza” of 1/04/2022.
- Marczak M. (2009), *I kto tu rządzi?*, „Newsweek Polska”, special supplement, December 2009.
- Mason P. (2024), *Europa muss sich im Wirtschaftskrieg mit Russland behaupten*, <http://www.ipg-journal.de/regionen/europa/artikel/wirtschaftskrieg-will-gelernt-sein>, 1/10/2024.
- Maull H.W. (2011), *World Politics in Turbulence*, „International Politik und Gesellschaft”, no. 1.
- Piechowicz M. (2022), *Ewolucja Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony UE w kontekście teorii integracji oraz realizowanych działań*, „Przegląd Politologiczny”, no. 28.
- Pikuła A. (2022), *Niedźwiedź na łasce smoka*, „Gazeta Wyborcza” of 11/03/2022.
- Polska w Europie jutra. Polityka europejska Polski w kontekście zmian międzynarodowych XXI wieku* (2021), collective work edited by Józef Niznik, Jan Barcz and Jan Truszczyński, Warszawa.

- Przyborowska-Klimczak A., Skrzydło-Tefelska E. (2007), *Dokumenty europejskie*, vol. 3, Wydawnictwo Morspol, Warszawa.
- Przychodniak M. (2024), *Świat według ChRL. Chińskie plany wobec społeczności międzynarodowej*, PISM, Warszawa.
- Rasmussen A.F, Yermak A., *Die NATO muss der Ukraine einen Weg aufzeigen*. <https://www.ipg-journal.de/rubriken/aussen-und-sicherheitspolitik/artikel/frieden-durch-staerke>, 26/09/2024.
- Sosnowski Ł. (2008), (ed.), *Podział mandatów do Parlamentu Europejskiego*, [in:] *Traktat z Lizbony – postanowienia, ocena i implikacje*, Fiszer J.M., Stępniewski T. (ed.), Instytut Europy Środkowej, Warszawa.
- Szomburg J.M. (2024), *Wielobiegunowy świat czy implozja Wschodu?*, Kongres Obywatelski – thinkletter<@kongresobywatelski4.pl>, 15/02/2024.
- Szymański A. (2023), *Perspektywy rozszerzenia Unii Europejskiej*, [in:] *Przyszłość Unii Europejskiej*, K. A. Wojtaszczyk, T. Wallas, P. Stawarz (ed.), Oficyna Wydawnicza Aspra-JR, Warszawa.
- Weidenfeld W., Wessles W. (1999), *Europa od A do Z. Podręcznik integracji europejskiej*, Wydawnictwo „Wokół nas”, Gliwice.
- Węc J. J. (2012), *Spór o kształt ustrojowy Wspólnot Europejskich i Unii Europejskiej w latach 1950–2010*, Księgarnia Akademicka, Kraków.
- Węc J.J. (2011), *Traktat Lizboński. Polityczne aspekty reformy ustrojowej Unii Europejskiej w latach 2007–2009*, Księgarnia Akademicka, Kraków.
- Wieliński B.T. (2024), *Unijny komisarz obrony? Kluczowe będzie inne stanowisko*, „Gazeta Wyborcza” of 22/02/2024.
- Wojciechowski J.A. (2008), *Europa po liftingu*, Greek Galery, Warszawa.
- Wojtaszczyk K. A. (2023), *Strategie integracji europejskiej a podziały na polskiej scenie politycznej*, [in:] *Przyszłość Unii Europejskiej*, K.A. Wojtaszczyk, T. Wallas, P. Stawarz (ed.), Oficyna Wydawnicza Aspra-JR, Warszawa.
- Wowra P. (2018), *Uwarunkowania mocarstwowości Chin*, „Nowa Polityka Wschodnia”, no. 3 (18).
- Żukrowska K. (1997), *Skutki unii walutowej dla procesów integracji*, „Sprawy Międzynarodowe”, no. 3.

THE EUROPEAN UNION'S ACTIVITIES FOR THE INTEGRATION AND SECURITY OF EUROPE IN THE PERIOD 1993–2024 AND ITS FUTURE

Abstract

The article presents the European Union, especially its creation, evolution and significance for the integration and security of Europe in the period 1993–2024. In addition, it shows the EU's prospects and its place in the emerging new international order. The author states that today it is difficult to imagine not only our continent, but the whole world without the EU. It is one of the main entities of contemporary international relations and, together with NATO, co-creates the Euro-Atlantic security system, which guarantees the maintenance of peace in Europe and in the world. It has contributed to the development of universal cooperation between the countries of our continent and has strengthened Europe's position in the international arena.

Key words: European Union, integration, security, Europe, world, prospects

DZIAŁALNOŚĆ UNII EUROPEJSKIEJ NA RZECZ INTEGRACJI I BEZPIECZEŃSTWA EUROPY W LATACH 1993–2024 ORAZ JEJ PRZYSZŁOŚĆ

Streszczenie

Artykuł ukazuje Unię Europejską, jej genezę oraz działalność i znaczenie dla integracji i bezpieczeństwa Europy w latach 1993–2024. Ponadto ukazuje przyszłość UE i jej miejsce w powstającym nowym porządku międzynarodowym. Autor stwierdza, że dziś trudno sobie wyobrazić nie tylko nasz kontynent, ale cały świat bez UE. Jest ona jednym z głównych podmiotów współczesnych stosunków międzynarodowych i wraz z NATO współtworzy euroatlantycki system bezpieczeństwa, który gwarantuje utrzymanie pokoju w Europie i na świecie. Przyczyniła się do rozwoju wszechstronnej współpracy między państwami naszego kontynentu i umocniła pozycję Europy na arenie międzynarodowej.

Słowa kluczowe: Unia Europejska, integracja, bezpieczeństwo, Europa, świat, perspektywy

Christopher Lash*

CITY AND NATION DURING MASS DISPLACEMENT.
POLAND'S 'RECOVERED TERRITORIES' 1945–
1948: THE CASE OF ZIELONA GÓRA

DOI: 10.26399/meip.4A(83).2024.19/ch.lash

INTRODUCTION

The end of the Second World War in Europe saw the movement of millions of people across state boundaries due to the treaties of Yalta and Potsdam and other inter-state agreements. Morawska has estimated that approximately 25 million people were uprooted in the immediate post-war period (Morawska, 2000, p. 75). The region most affected by this was Central and Eastern Europe. There Poles and Russians traded places with Germans and population transfers occurred involving Ukrainians, Belarusians and Poles and other national groups. The ethnic group most affected by these transfers were Germans with estimated nine million leaving territories lost in the East to settle in the post-war German state.

This article specifically discusses how nationalist and nationalising narratives assert themselves in urban areas touched by mass displacement. It does so by illustrating how states and individual settlers negotiate with departing ethnic groups and their material culture encountered due to population transfers. To explore this the article focuses on one city engulfed by post-war displacement and ethnic transformation, Poland's Zielona Góra¹, situated in territories which Poland gained from Germany as part of post-war peace conferences. Here, within the space of a couple of years, the city's overwhelmingly German population was entirely replaced by Polish newcomers. This complete ethnic transformation creates a fertile terrain for historians writing about nationalising narratives.

* Lazarski University in Warsaw, Poland, e-mail: christopherlash@yahoo.co.uk, ORCID: 0000-0001-9435-3859

¹ I will use the contemporary spelling of all place names throughout the article.

This article adds to the growing body of literature concerning urban areas affected by mass displacement. Cities are perfect arenas in which to examine the processes of nation-building during and after population transfers. They allow us on a micro level to view how territories are de-nationalised and re-nationalised, how nations reclaim spaces and what kind of communities emerge as a result. Research has so far focused on the national transformation of large urban centres in Central and Eastern Europe. Much work has been done on the mutation of German Königsberg into Soviet Kaliningrad at the Second World War's end. This article will show, like that of Berger (2010) and Misiunas (2004), the attempts by states to develop workable identities in newly gained territories. In addition, akin to Sezneva (2002), it will illustrate the role the state plays in such a processes. This effort is often implemented by social elites, including local administrators, teachers, intellectuals, scholars and journalists.

The Western Ukrainian city of Lviv has also drawn the attention of academics dealing with displacement. This article, like that of Amar (2015) and Tscherkes (2005), will illustrate the difficulties involved in developing connections with displacement-scarred cities. In addition, it will show that states were often unable to implement as quick a purging of the city's departing nationalities as they had initially hoped. This can also be seen in both Glassheim (2016) and Frommer's (2000) work on post-Second World War population transfers and ethnic cleansing in Czechoslovakia's Sudetenland.

Moreover, this article builds on the extensive Polish literature on the Polish state in the new Polish West. In the immediate post-war years, a large amount of literature was produced legitimating the decision to move Poland's borders westwards. A classic example of this is Wojciechowski's (1945) *Poland-Germany. Ten Centuries of Struggle*. These studies tend to neglect thorny issues, including the conditions of German expulsion and focus instead on German imperialism from Frederick the Great to the Nazis. After the Polish thaw of 1956 studies on the Western territories became more nuanced and often dealt with the mechanics of forging a new Polish state in the West. Good examples of this include the work of Szarota (1969), Dulczewski and Kwilecki (1962), Jaworski (1973) and Magierska (1978), while some studies even discussed the expulsion of Germans (Skubiszewski, 1968). Local academics approached the same issues in the Zielona Góra area (Dominiczak, 1975; Szczegół, 1984). In addition, Polish settlers related their experiences in various memoir competitions (Dulczewski and Kwilecki, 1963; Solińska and Koniusz, 1961).

Since the fall of Communism Polish authors have focused on previously censored aspects of Polish settlement in the new Polish West, including the mistreatment of displaced Germans and Polish settlers. These works have explored the settlement universe in the West in detail thus providing promising new areas of enquiry (Ciesielski,

1999; Jankowiak, 2005; Madajczyk, 1996). In addition, the post-Communist era has seen an increasing body of work focusing on 'ethnic re-ordering' policies in the new Polish West. These studies have illustrated the Polish state's overarching aim of ethnic homogeneity. They show that authorities often encountered a complex ethnic situation which could not be resolved simply by state action (Fleming, 2007; Fleming, 2008; Service, 2010; Ther and Siljak, 2001).

Several important works have analysed the ideological drive behind the transformation of Poland's new territories. They discuss the thorough work of workers, state planners, journalists and historians in reshaping the Polish West (Kenney, 1997; Strauchold, 2003; Thum, 2005a; Curp, 2006). Thum's work is especially valuable to this article as it focuses on the transformation of German Breslau into Polish Wrocław, including the displacement of Germans, settlement of Poles and how the Polish post-war state grappled with the remnants of a German presence in the city (Thum, 2005a). Curp's work is useful to this article as it underlines the revolutionary nationalist zeal that Poles from the Polish-German borderland region of Greater Poland (Polish – *Wielkopolska*) exhibited as they helped the Polish state to conquer the new Polish Western territories. Curp argues that ethnic cleansing in the 'Recovered Territories' helped to forge national solidarity among Poles (Curp, 2006, p. 5).

This article will initially look at the effects of mass displacement on territories touched by them. It will then move on to the Polish conquest of formerly German territories and how the Polish state and individuals renationalised space there. It also looks at the state's attempt to characterise what was 'good' and 'bad' national behaviour in the new territories. Finally, it will show the political and individual reclaiming of national space in the city of Zielona Góra. It will conclude by answering what kind of a space was created out of the ruins of mass displacement.

For primary sources, the article draws on Polish archives from the State Archives in Zielona Góra (*Archiwum Państwowe w Zielonej Górze*, APZG), the Central Archives of Modern Records in Warsaw (*Archiwum Akt Nowych*, AAN), the State Archives in Poznań (*Archiwum Państwowe w Poznaniu*, APP) and the Institute for Western Affairs (*Instytut Zachodni*, IZ). It also uses the newspaper *Głos Wielkopolski*, published memoir collections and interviews with Zielona Góra settlers conducted as part of my doctoral research. Most of the memoirs used were published as part of memoir writing competitions organised by the Western Institute (Solińska and Koniusz, 1961). As part of my doctoral research, ten interviews were conducted in 2007 and 2008 with displaced persons who were transferred from the now-Ukrainian town of Lutsk to Zielona Góra (Lash, 2010). Both the memoirs and interviews offer a fascinating insight into the course of settlement in Zielona Góra.²

² Footnotes have been used for archival sources and interviews.

THE POLISH STATE AND THE NATION IN THE NEW TERRITORIES

At Yalta and Potsdam, Poland gained large parts of ex-German territories in compensation for territories it had lost to the Soviet Union. In 1945 these territories were populated by approximately five million German citizens. Poland's pre-war political elite had sought to gain German territories in the West in the post-war settlement but were wary of incorporating territories with large numbers of ethnic Germans (Kulischer 1948, p. 285; Naimark, 2001, p. 123). However, once the Oder/Western Neisse line had been accepted by the international community, Polish politicians from across the political spectrum supported the displacement of these Germans to post-war Germany. Germans left in several ways; they fled in the wake of the advance of the Red Army, were forcibly displaced across the new Polish-German border by the Polish Army in the summer of 1945 and left as part of 'organised transfers' from January 1946 onwards. By 1950 the territory had been purged of its ethnic German population. As Germans left Poles took their places. Millions of Poles came from all over the inter-war Polish state to settle in the new territories. The main two groups were voluntary settlers from Central Poland and Poles displaced from Poland's lost Eastern territories. In the space of five years, the territories thus had undergone a complete ethnic transformation (Sienkiewicz and Hryciuk, 2008, pp. 168–199).

Despite this transformation, there were many complications in the immediate post-war ethnic situation in the territories. Firstly, due to a severe lack of a labour force, the Polish state realised it could not displace Germans as speedily as initially planned. By the autumn of 1945, several things had become clear. First, there was a lack of Poles to accomplish essential tasks, second, Germans possessed crucial knowledge regarding the local economy and finally, they were cheap to employ. Germans thus worked in a range of professions and were granted the protection of administrative authorities. These German employees became so useful that the spring of 1946 even saw protests at the resettlement of Germans to the West (Borodziej and Lemberg, 2001, pp. 36–51; Ordylowski, 1991, pp. 47–50). Germans continued to be an important presence until their eventual resettlement by the end of 1947. In addition, the Polish state had to decide what to do with thousands of people in former Polish-German borderland areas who had a 'mixed' national identity. Service has shown how many residents of formerly German Western Upper Silesia had complicated national allegiances. To decide who to resettle to Germany, Polish administrative authorities established 'verification' committees where residents could remain if they were verified as Polish. This was not an easy process as residents often had an assortment of different nationality traits linking them to both Polish and German nations. The decision to verify the local population was influenced by the Polish state's desire to portray the new

Western territories as being naturally Polish, thus legitimating their annexation. As a result, over 72% of Western Upper Silesia residents remained in Poland and over one million pre-war German citizens were verified as Poles between 1945–7. These 'autochthons'³ often received harsh treatment at the hands of Polish settlers who saw them as Germans and by the Polish state who attempted to, among other things, ban the use of the German language in public spaces (Kulczycki, 2001; Service 2010; Sienkiewicz and Hryciuk, 2008, p. 187).

To administratively 'tame' the new territories, the Polish state sent thousands of civil servants, railway workers, policemen and journalists to the new Polish West. These authorities took power from German temporary administrations and the Red Army. These state officials were the first Poles to encounter the Germanness of the Western territories, and they immediately imposed nationalising narratives. Zofia Gostomska-Zarzycka, a librarian who made her way to Wrocław as part of a government mission soon after the city's liberation, stated: 'We (Poles) came here as masters for the first time in hundreds of years. You didn't have to be a historian to appreciate the moment' (Thum, 2005a, p. 63).

Gostomska-Zarzycka's position was just a small part of a nationalising narrative devised by Polish state policymakers. Thum, Strauchold and Curp have shown how Poland's ruling Communists turned to Polish nationalist narratives to justify their incorporation of the Western territories (Thum, 2005a; Strauchold, 2003; Curp, 2006). Polish Communists chose to utilise the ideas of Polish 'Western thought' (Polish – *myśl zachodnia*); a school of thought developed in the late 19th century in response to the aggressive posturing of German nationalists. The ideologues of Western thought (mostly historians and other academics) offered Polish Communists a ready-made language with which to approach the new territories. According to Western thought's precepts, Poland's new Western territories were 'age-old Polish territories.' These territories had belonged to the Polish Piast dynasty in medieval times and supposedly Germany's *drang nach osten* had forcibly removed them from Poland. Poland's Western territories became, according to official propaganda, 'the Recovered Territories' (Polish – *Ziemie Odzyskane*) despite the fact they contained very few ethnic Poles. Western thought allowed the Polish government, ably backed by academic institutes, nationalist organisations, the press, administrators and individual settlers, to attack German culture in all its forms in the new Polish West and establish the basis for the Polish state. According to official policy, the territories were to be aggressively 're-Polonised' and returned to their rightful Slavic owners (Thum, 2005a, pp. 232–257).

³ The official term the Polish state used for local inhabitants of the Western territories who remained.

Curp has shown that the primary reason for Polish Communist use of Western thought nationalism was the weakness of their standing within Polish society as the Second World War came to an end. Resorting to ethnic cleansing against the hated German occupiers represented an opportunity for Polish Communists to gain legitimacy in the eyes of Polish society. The use of this policy provided unity of purpose for Poles settling the recovered territories. All parts of Polish society agreed that there should be a Polish national revolution in the new Polish West. This position was supported by the hierarchy of the Polish Catholic Church, all political parties (whether they were Communist or not) and both settlers from Central Poland and those displaced from Poland's lost Eastern territories (Curp, 2006, pp. 6–12, 56–80).

The ideology of Western thought filtered through Polish encounters with the Western territories. This is most evident in encounters with German material culture and people in the recovered territories. Cities were to be 're-Polonised' in official terminology, although in secret documents this term was often changed to 'de-Germanised.' Re-Polonisation/de-Germanisation occurred on a destructive and constructive level. Authorities moved to remove German inscriptions on cemeteries, buildings, road signs and other public spaces and destroyed statues of German political figures (Linek, 2001, p. 128; Thum 2005a, pp. 285–328). In addition, the local population of the territories experienced a cold reception by Polish officials. Negative treatment included the deportation of miners to the Soviet Union, the herding of Germans into detention camps and the forcing of Germans to wear armbands indicating their nationality. After a while, however, Germans were seen to be useful, so Polish authorities softened their position towards them (Kulczycki, 2001, p. 213). In a constructive sense, the Polish state emphasised the positive effects of Polonisation in the new West by acclaiming the first Polish schools, cultural institutions and holidays. Often political authorities were on hand to celebrate the occasion with residents.

Individual settlers also encountered and negotiated with the German material culture and people of the recovered territories. Polish newcomers often saw left-behind German property purely as an opportunity to enrich themselves. Teams of looters, (Polish – *szabrowniki*) travelled westwards to trade in stolen ex-German property. Despite these more aggressive appropriations of property, all Poles were forced out of necessity to re-use German property and material goods. New settlers often had a negative attitude towards Germans and autochthons who remained in the West. One major cause of irritation was the widespread Polish settler appropriation of abandoned autochthon properties. The return of former residents after the front had passed often caused consternation and friction between the two groups (Kulczycki, 2001, p. 214; Thum, 2005a, pp. 117–130; Zaremba).

The nationalist environment of the new territories forced the state to create new definitions of Polishness. The patriotic duty of a good Pole or 'Pioneer' was to selflessly

rebuild the devastated terrain of the Western territories. Pioneers were to assist the emergence of the Polish state in the new West and to assist their fellow Poles (Thum, 2005a, p. 281). The Poznań government-run newspaper *Głos Wielkopolski* in April 1947 discussed the requirements of a Pole in the new West:

In the recovered territories life simply forces the emergence of a pioneering spirit as the conditions of life there are not only new but also often very difficult. Those that don't acquire the energy to act, might not be able to survive (*Głos Wielkopolski*, 1947).

In contrast, images of bad Poles were concentrated on the *szabrownik* or looter. A plethora of newspaper articles portrayed *szabrowniks* as being selfish and not worthy of a place within the national community. A *Głos Wielkopolski* article in January 1946 told the story of a man who meets an old friend in the recovered territories. He is invited with his wife to go to the friend's flat who turns out to be a *szabrownik*, with access to fine cigars, expensive whiskeys and other delicacies. After being asked to become a looter himself, the man eventually marches out of the flat in disgust declaring: 'Let your New Year be damned, bloody *szabrowniks*!' (Tomsza, 1946). The Pioneer/*szabrownik* dichotomy found its way into many aspects of life in the recovered territories. Everything from restaurants to amateur theatre groups were named Pioneer, whereas *szabrowniks* were considered the enemy which the law-abiding citizen was to beware of.

THE POLISH STATE, CITY AND NATION IN ZIELONA GÓRA

The situation in Zielona Góra echoed that of the rest of the recovered territories but in one crucial way it was different. Unlike most cities in the new Polish West, the city survived the war relatively unscathed. Many Western cities suffered extensively because of the war with Wrocław and Szczecin suffering above 60% damage to its buildings. In sharp contrast to this Zielona Góra experienced less than 5% damage. Therefore, by the standards of the Polish West, it was a very attractive place to settle and the theme of rebuilding, so present in other cities' narratives, was not as pronounced. Finally, the lack of autochthons in the city meant that re-Polonisation efforts did not occur to the same extent as cities nearer the former Polish-German border.

Before the war, Zielona Góra had been the German Lower Silesian city of Grünberg, the centre of a German *Kreis* or district. It had a population of just over 26,000 with significant activity in industry and crafts. Grünberg's pre-war population was overwhelmingly ethnically German. In the Middle Ages, the city belonged to the Polish crown but from 1506 onwards it was ruled by a combination of Czech, Austrian,

Prussian and German political authorities. Polish administration returned to the city in June 1945 after its liberation by the Red Army early in the same year. The official handing over of power to Polish authorities saw the unfurling of the red and white Polish flag over the city hall, speeches and a banquet to mark the occasion. The heavy symbolic nationalist importance of this moment can be seen in the memoir of Maria Wencel, one of the city's first Polish administrators:

I will always remember the taking of power in the city as the day of my 'National gratification.' I was proud when I realised that I had the honour of ordering the first Polish flags for our city from the German tailor. It was a great day for the small number of Poles in Zielona Góra when our flags flew in the city, giving testimony to the fact that we were here, and we would stay in these territories returned to the motherland (Wencel, 2008, p. 318).

Displacement and settlement in the city followed a similar pattern to the rest of the Polish West (see Table 1). Germans fled in the wake of the Red Army only to return soon after. When Polish civil authorities took power in June 1945 there was a working German administration and a developed network of shops and services (Borodziej and Lemberg, 2001, p. 29). Many Germans left in July 1945 as part of expulsions by the Polish Army. Despite this, they made up a majority of the city's population until the middle of August 1945. After June 1945 Poles began to flow into the city from Eastern and Central Poland and encountered Germans there. Indeed, as the table shows until the spring of 1946 more than 10% of the city's population was still German. Organised transfers of Germans started at the end of 1946, but it took until the end of 1947 before the great majority of Germans had left. Before departure Polish authorities placed Germans into collection points where they waited for transport to Germany, the conditions in these makeshift camps were often very poor (Borodziej and Lemberg, 2001).

Table 1.
Registered population of Grünberg/Zielona Góra by ethnicity 1939–1950⁴

Date	Population	Polish population (%)	German Population (%)
1939	26,076	0	26,076
14/01/45	35,000	0	35,000
14/02/45	4,000	0	4,000
10/06/45	10,000 +	N/A	10,000 +
24/06/45	5,566	566 (10%)	5,000 (90%)
01/08/45	5,468	2,670 (49%)	2,798 (51%)
01/09/45	8,467	5,669 (67%)	2,798 (33%)
13/09/45	10,488	7,690 (73%)	2,798 (27%)
31/10/45	13,771	10,756 (78%)	3,015 (22%)
31/11/45	15,799	13,128 (83%)	2,671 (17%)
31/12/45	18,030	15,359 (85%)	2,671 (15%)
31/01/46	19,101	16,430 (86%)	2,671 (14%)
28/02/46	18,606	15,935 (86%)	2,671 (14%)
30/10/46	25,198	24,269 (96%)	929 (4%)
31/12/47	28,285	28,265 (99.92%)	20 (0.08%)
03/12/50	30,165	30,165	0

At first Polish authorities had a very negative attitude toward Zielona Góra's Germans. An official from the State Office of Repatriation in May 1945 asked for the 'liquidation' of the German minority from the area. He also called for their property to be expropriated, for them to be placed in work camps and for Germans to rebuild any property they had destroyed.⁵ However, this attitude changed as authorities realised

⁴ Figures adapted from Dominiczak, 1975, pp. 133, 137, 138, 142; Dzwonkowski, 1997, p. 8; Szczegół, 1984, pp. 76–77; Szczegół, 1971, p. 68; *Archiwum Państwowe w Poznaniu* (State Archives in Poznań, APP), Państwowy Urząd Repatriacyjny (PUR), file 988, reports for Sept. Oct. Nov. 1945 and Jan. Feb. 1946, pp. 429, 441, 446, 457, 462; *Archiwum Państwowe w Zielonej Górze* (State Archives in Zielona Góra, APZG), *Sprawozdania sytuacyjne Starostwa Powiatowego Zielonogórskiego w Zielonej Górze*, (SsSPZwZG), file 48, report for Oct.-Dec. 1947, p. 134. These figures are only approximate due to the scale of displacement at the time.

⁵ *Archiwum Akt Nowych w Warszawie* (The Central Archives of Modern Records in Warsaw, AAN), PUR, file II/15, 6 Jun. 1945, p. 20.

Germans' importance as cheap, skilled workers. As a result, authorities moderated their language regarding Germans and moved to protect the community. At the end of 1945 Zielona Góra's highest ranking civilian official, Jan Klementowski declared at a displacement commission that: 'Working Germans shouldn't be removed, because they are needed' (Zaradny, 2009, p. 92). In December of the same year, Klementowski heavily condemned the actions of drunken militiamen who stole from Germans. To Klementowski this kind of behaviour was: 'incompatible with the ethics of a Polish citizen' and declared that militiamen who continued to do this would be thoroughly punished.⁶ Germans were however clearly not full citizens; this can be seen in legislation which prevented them from voting in local and national elections. Furthermore, authorities often condemned demands by local employers to retain German employees (Zaradny, 2009, p. 139; Borodziej and Lemberg, 2001, p. 167).

In contrast to cities further to the East, Zielona Góra possessed very few autochthons. Proponents of the school of Western thought had hoped to find thousands of Poles in the region, but this did not occur. A *Głos Wielkopolski* article from 20 January 1946 lamented this fact:

The Polish population which lived here at one time was diminished by Brandenburg-Prussia and even in parts decimated during the double occupation of these territories...we assume, apart from former border areas, that the local population is genuinely German and will have to leave the territories (*Głos Wielkopolski*, 1946b).

Due to the small number of autochthons in the area, verification did not start until the summer of 1946. In total Zielona Góra authorities verified approximately 300 autochthons, merely 1% of the city's population. The situation for the group in the city was not promising. Administrative reports in 1946–7 suggest that Polish settlers discriminated against autochthons whom they considered to be German. In addition, Polish settlers were annoyed when they lost properties to returning autochthons (Zaradny, 2009, pp. 95–97; Borodziej and Lemberg, 2001, p. 165).⁷ A report from the city mayor's office in December 1947 stated: 'The immigrant population does not understand the historical role of local people here and their importance at the current time for Poland. This explains the mistrust between the two groups.' The mayor's office also noted that autochthons often could not afford to take Polish language classes intended to help them assimilate.⁸

⁶ APZG, Zarząd Miejski w Zielonej Górze, file 22, 13 Dec. 1945, p. 1.

⁷ APZG, SsSPZwZG, file 48, reports for Nov. 1946; Dec. 1946 and Nov. 1947, pp. 2, 9, 113.

⁸ APZG, SsSPZwZG, file 48, report for Oct.-Dec. 1947, pp. 129, 132.

Let us now move on to the state's position regarding German material culture in Zielona Góra. In terms of de-Germanisation Zielona Góra authorities initially aimed to remove German inscriptions in public places as quickly as possible. A meeting of the Polish Socialist Party in the city in August 1945 prompted the first removal of German inscriptions. In February 1946 local authorities stated that the initial stage of removal had been successful. Despite this by the end of 1947, the mayor's office reported that the removal of German markings still had a way to go.⁹ However, by the end of 1948 Zielona Góra had all but completed the task of removal; a fact backed up by Polish settler Władysław Korcz who arrived in October of that year:

Its renewed connection with Poland seemed to me so natural, that I found it hard to comprehend the recent emigration of Germans. Obviously, this was due to the way the city looked, as the traces of German presence there had been assiduously removed.¹⁰

Often de-Germanisation and re-Polonisation went hand in hand in Zielona Góra, the process was however quite complicated, a situation which becomes clear when discussing the creation of a Polish museum in the city. Initially, the new director of the city museum took control of exhibitions left by departing Germans. To begin with, Polish state authorities pressured the museum to translate all German inscriptions into Polish. As a result, the museum's reopening in June 1946 saw entirely German exhibitions with superimposed Polish inscriptions. As time passed authorities forced the director to put on more 'Polish' displays to represent Polishness in the new territories. This caused numerous problems as the museum did not have enough Polish cultural artefacts, forcing it to close in 1948. When the museum re-opened a year later it included displays of Polish archaeology and nineteenth-century Polish paintings. As one historian emphasised: 'The new exhibitions were supposed to guarantee Polishness, whereas actually, they were an artificial creation imposed on local German cultural heritage' (Ciosk, 2002, p. 66).

In contrast, constructive elements of re-Polonisation occurred in the city. Central to this was the creation of new Polish cultural traditions tying the new inhabitants to their new homes. These traditions were closely linked to the school of Western thought, affirming Polish 'return' to its new West. Indeed, Zaradny has argued that culture played

⁹ APZG, *Powiatowy Komitet Polska Partia Socjalistyczna*, file 2, 25 Aug. 1945, p. 24; Miejska Rada Narodowa, file 40, report for Feb. 1946, p. 7; SSsSPwZG, file 48, report for Oct.-Dec. 1947, p. 132.

¹⁰ W. Korcz memoir, *Instytut Zachodni* (Institute for Western Affairs, IZ), p. 80:1.

a central role in uniting Polish settlers who had travelled from a variety of different geographical locations (Zaradny, 2009). Authorities were on hand to offer patriotic addresses at the opening of every school, museum or cultural institution. No event was spared nationalising narratives. In May 1946 parish priest Michalski consecrated a new coal shaft in a ceremony with the participation of the city's mayor and other guests. Michalski's address stated:

During the time of the German occupation, the occupiers attempted to obliterate all traces of Polishness in these territories. But the Polish soul found shelter underground in the hearts of Silesian miners. These men created a defensive wall of Polishness which the enemy couldn't break down (Głos Wielkopolski, 1946c).

Michalski's willingness to speak at such an event underlines Curp's argument about the synergy of Communist and Church interests in the recovered territories in this period before serious ideological tensions emerged (Curp, 2006, pp. 56–60).

The 'good/bad' Pole narrative was also heavily present in Zielona Góra. Szabrowniks in the initial settlement period were a constant nuisance to local authorities. In the summer of 1945, a plague of looters had attacked the city after the Polish Army's expulsion of Germans. The city administration reacted to this threat by closing the main train station for extended periods, thereby preventing szabrowniks from transporting stolen goods to Central Poland (Zaradny, 2009, p. 50). In January 1946 local courts carried out the first prosecution of a szabrownik in the city, Stanisław Walczyński, for trying to bribe an official. Walczyński was fined 4,000 zlotys and sentenced to one year's imprisonment (Głos Wielkopolski, 1946a). A *Głos Wielkopolski* article in May 1946 laid out the dichotomy of good and bad patriotic behaviour in Zielona Góra. According to the article, recent government regulations had:

Stopped the outflow of undesirable elements which travelled to the recovered territories not to undertake hard pioneer work but only by the desire to get rich easily and quickly. Szabrowniks and speculators today make up a tiny minority in the city. The rest of the population of Zielona Góra are valuable settlers living mostly in very difficult conditions...without losing their zeal. They have become true citizens of Zielona Góra, the fate of the city, its district and the whole province is closer to their hearts than mere personal gain (Głos Wielkopolski, 1946c).

POLISH SETTLERS, CITY AND NATION IN ZIELONA GÓRA

The actions of individual settlers in Zielona Góra in some ways followed state narratives regarding the recovered territories and in others differed from them quite considerably. Despite these fluctuations from the state-defined norm, almost all settler accounts operate within a highly nationalist and nationalising framework. The language of nationalism was rife in all fields of social interaction, and this left its mark on settler narratives. Poles, when encountering the new territories, often took on government language regarding the new Polish West with little criticism. A Polish railway employee, Józef Wawrzyniak, who moved to Zielona Góra in June 1945, explained his emotions as he approached the Oder River which marked the new Polish-German border: 'At the sight of the river, emotion seized us and everyone pulled out little objects or coins and threw them into the water, to document their connection to the ancient Oder River and the Western territories' (Wawrzyniak, 1961, p. 64).

Other settlers, almost as if bidden by the government, searched for traces of Polishness in Zielona Góra. The day after Kazimierz Malicki arrived in June 1945, he found a German book about the city and, through looking at the supposedly 'Germanised' names of local villages, fields and hills, discovered the area's 'Slavic' roots. The book made Malicki feel sure that Poland had returned home (Malicki, 1961, p. 79).

These nationalising narratives also related to the German population of the city. In the initial settlement period, Poles and Germans often worked in the same workplaces. This was however the cause of several conflicts between the two ethnic groups. The presence of Germans in the workplace frequently caused insecurity among Poles. Given the history of German treatment of Poles during the war, some believed it was not right for Germans to give orders to Poles. Others worried that employers favoured German workers over their Polish counterparts (Zaradny, 2009, pp. 92–93). In addition to working relations, Poles encountered Germans on the streets of Zielona Góra and bought food in their shops. Some Poles felt anger towards Germans and sought revenge for what happened during the war. Piotr Kłuciński on arriving in the city noted two German women lowering their heads to him. For Kłuciński this meant:

Now the boot is on the other foot. In the past, we Poles had to kowtow to the occupiers. Now they must do the same to us. But we aren't the occupiers. We have returned to our territories, which were stolen from us in the past' (Kłuciński, 1971, p. 139).

For Malicki Germans were the 'other', who did not look Poles in the eyes as if ashamed of their wartime activities (Malicki, 1961, p. 78).

Most of my interviewees had little or no contact with Germans in Zielona Góra. Many of them stated that Germans had already been displaced by the time they arrived in the city. Several stated that Germans could have been present but that they had not taken an interest in them. Several others worked alongside Germans in the city but said they had little contact with them. Interestingly one of my interviewees, Dionizy Malinowski, was looked after by a German woman who for a short period became his surrogate mother.¹¹ Autochthons in contrast were not mentioned in detail by my interviewees, probably due to the small number in the city. One interviewee Małgorzata Liszka remembered very fondly the autochthon family that lived next door. Liszka recalled how these neighbours had paid her family with a breadbin when they lacked a monetary equivalent. The Liszka family continued to use the breadbin while living in the city.¹² Other interviewees stated that autochthons worked hard and were good Polish citizens.

Settlers had far more experiences regarding ex-German property in Zielona Góra. The remains of German material culture were present everywhere, making it impossible to avoid some sort of interaction. By far the most common encounters with Germanness came with settlers' appropriation of German housing. After arriving in the city settlers traversed the streets to find property which had been abandoned by their former German owners. This was sometimes a traumatic experience for new arrivals. One of my interviewees stated how she had found German possessions still standing on tables. She recalled how these were very affecting sights and had not enjoyed walking through other people's homes.¹³ One woman in the nearby city of Gorzów explained how looking into people's homes was as if she was reading from a book of their lives. She saw photographs, children's toys, Nazi propaganda. These sights convinced her to choose an empty house 'where there wouldn't be obtrusive traces of a still warm human presence.'¹⁴ This then the unpleasant, personal side of the nationalising process in the new Polish West.

A case can be made for a 'culture' of ethnic cleansing in Zielona Góra in the immediate post-war years. This was due to the dictates of the state, individual anger over German actions during the war, and the fact German items were often considered redundant. This is most clear regarding settler attitudes towards German inscriptions in the city. Zofia Głinojecka told the story of her arrival in Zielona Góra in July 1945 after being released from a concentration camp: 'My first stop was to the State Office of Repatriation. I approached the building and saw a German inscription on the wall.

¹¹ D. Malinowski, interview by author, 30 May 2008, Nowy Kisielin.

¹² M. Liszka, interview by author, 31 Jul. 2007, Zielona Góra.

¹³ K. Żubr, interview by author, 30 Jul. 2007, Zielona Góra.

¹⁴ H. Kuźnica memoir, IZ, p891–565:3.

I took a stone, and I scratched it out' (Gliniojecka, 1965, p. 60). Piotr Kłuciński even organised a theatrical show in the autumn of 1945 for local authorities regarding the failings of re-Polonisation in the city. Kłuciński wrote a poem for the occasion:

We have painters here who paint with their brushes in silence,
Why don't they delete German inscriptions?
Maybe they don't have enough paint, or brushes, damn,
Maybe they're still waiting for Hitler?

According to Kłuciński, the next day the city apparently 'looked like a parrot' as locals painted over German inscriptions (Kłuciński, 1985, p. 39). In addition, Poles sometimes destroyed German items they found, including Józef Rusiński who threw German books discovered on his property onto a bonfire.¹⁵

The good/bad Pole dichotomy was very noticeable in settler accounts in Zielona Góra. Many Poles took on the narrative defined by government propaganda, but exceptions were also common. Piotr Kłuciński, when stating that Poles had behaved appropriately towards displaced Germans, referred to the pioneer myth to get his readers' trust: 'We pioneers of Zielona Góra, bearing witness to those times have the right to talk about the way it was' (Kłuciński, 1988, p. 17). Mieczysław Turski, an employer of the local council discussed the good work of settlers in the city: 'Settlers got down to work. Local mottos instinctively spread for example: 'Let's get to it!'. People set up facilities whose functioning was essential for the daily life of the city: the power station, city council, Polish Red Cross.' The bad Pole narrative was however never far away. Turski discusses how the city council sought to open a theatre but szabrowniks broke in to steal items to sell on the black market. The city councillor thus decided to keep watch outside the theatre to prevent szabrowniks from breaking in. He vowed, 'I won't let szabrowniks, dogcatchers and gadabouts into the theatre, I'll chase them out of here' (Turski, 1965, pp. 68–69).

Many settlers however did not see the appropriation of ex-German resources as problematic. Indeed, alongside szabrowniks, most settlers made use of German property out of necessity. The luckiest settlers found food and appliances in the houses they moved into. These were luxuries in the poverty of post-war Poland (Lash, 2010). One of my interviewees vividly recalled how his family moved into a property as they found toys inside. He also stated that the house possessed large supplies of food which they eagerly consumed.¹⁶ Others scoured the local area for items that could be reused or would bring wealth. One of my interviewees remembered how she had combed

¹⁵ J. Rusiński, interview by author, 31 May 2008, Stary Kisielin.

¹⁶ Malinowski interview.

abandoned German allotments searching for food and other items of value.¹⁷ Malicki described a related phenomenon of the early settlement period:

At that time there was the outbreak of a true searching epidemic in our city. This was probably due to a couple of lucky people who managed to find buried jars of gold coins and jewellery. This encouraged many to rake the earth in gardens, courtyards and cellars, tap walls and look inside various staircases and alcoves (Malicki, 1961, p. 84).

These actions tend to suggest that there were not only 'good' pioneer and bad 'szabrownik' Poles, but that people rather operated between the two extremes.

AFTERMATH

Once the dust had settled in the new Polish West, its Germans expelled, its material culture removed or re-appropriated, its autochthons verified and its cities settled with ethnic Poles, Polish Communists had the chance to fully impose their Western thought-inspired nationalist narratives. One of the principal ways of doing so was through the *Ziemie Staropolskie* (English – Ancient Polish Territories) series which looked at different regions of the new Polish West. These books had short texts, portrayed simple arguments and possessed lots of photographs and drawings. They were ideal tools for telling the story of the Western territories. The section on Zielona Góra in *Ziemie Staropolskie* follows this pattern, creating a bite-size narrative easily digestible by residents. The description of the city focuses exclusively on its physical layout and the beauty of the surrounding district. The only mention of its German inhabitants was in stating that they had fled in the wake of the Red Army's advance. As for Zielona Góra's history, *Ziemie* saw its golden age as the Middle Ages, while it was part of Poland, and any of the city's achievements thereafter are not mentioned. Here was a vision of the city purged of all controversy, nuance and pain (Szczeniecki and Zajchowska, 1950, pp. 238–250).

Despite post-1956 moves to accept a more nuanced vision of the new Polish West, including reference to post-Yalta territories as the Northern and Western (and not the Recovered) Territories, many Communist-era myths continued until 1989. Since the fall of Communism in Poland, there have been attempts to celebrate the multicultural history of the Polish West. This is most clearly the case in the 'capital' of the territories, Wrocław, where considerable effort has been made to

¹⁷ Żubr interview.

discuss the achievements of the city's former German inhabitants. At the same time, Thum has argued that the city has not faced up to the ethnic cleansing which was at the centre of its post-war transformation. The Western thought myth of the return to the motherland still has resonance in the city (Thum, 2005b). In Zielona Góra moves have also been made to discuss the city's former German past, with regular historical articles in local newspapers. At the same time, the nationalist myths of 1945–8 still resonate in the city. One example of this are the activities of the Society of Zielona Góra Pioneers. In 2009 the society published a collection of memoirs about the early years of the city, in which many of the old narratives were still being told (Fokszański and Stankiewicz, 2008).

CONCLUSIONS

This article has shown the dual actions of political elites and individuals in re-making national space in Poland's 'Recovered Territories' and more specifically in the city of Zielona Góra. Polish political elites moved to de-Germanise and re-Polonise the formerly German city of Grünberg. They did so armed with the system of Polish 'Western thought', co-opted from Polish pre-war nationalists. This provided a powerful narrative with which to encounter Germanness in the city. Thus armed, the Polish state took on both German people and material culture in Zielona Góra.

Official state policy involved the removal of Germans living in the city as quickly as possible to provide space for Polish settlers. Initially the state, with the help of the Polish armed forces expelled thousands of Germans in the summer of 1945. This policy was found to have severe drawbacks as it increased criminality in the city due to marauding *szabrowniki* and removed crucial manpower in Zielona Góra. The state quickly realised that Germans could both carry out menial jobs which Poles would not do and possessed important expertise allowing the restoration of economic life in the city. The result of this was a paradoxical situation where the Polish state was protecting a group that it aimed to ethnically cleanse. Germans were thus a noticeable presence in the city until the end of 1947 when they were displaced to Germany. By 1950 the city had been completely re-Polonised as Germans left and Poles arrived.

Polish state narratives also concerned groups of mixed nationality. Autochthons were seen by authorities to be true Poles remaining after centuries of German oppression. The state however found only a negligible number of autochthons in Zielona Góra and many new settlers simply saw the group as Germans. The state was thus forced to move to protect these locals. The state also attempted to construct a vision of the good and bad Pole in the recovered territories. Good Poles were to rebuild cities and take part in the local community, whereas bad Poles carried out looting and were excluded

from the national community. The state thus aimed to show that Zielona Góra was an upstanding city where there was no place for bad Poles.

On the level of German material culture, inscriptions in the city were removed and new Polish cultural institutions replaced their formerly German counterparts. This process was not as rapid as the Polish state would have liked. State institutions made regular pleas to create a Polish public space, but it took a full three years for this project to be accomplished. In addition, newly created Polish institutions in the city owed a lot to their German predecessors, since there was a distinct lack of indigenous Polish cultural materials available. The Polish state attempted to fill public space with examples of Polishness. Official openings of institutions were full of nationalising narratives as the state demonstrated that Zielona Góra had returned to the motherland.

In terms of individual settlers, Poles and Germans coexisted in the initial pioneer period. Poles frequented German shops and often worked side by side with Germans. Individual settlers in general took on state narratives when encountering Germans in Zielona Góra. Poles frequently treated Germans in the workplace with suspicion and many took pleasure in seeing Germans reduced in stature. Despite this, there were incidents where intimacy replaced suspicion in relationships with the German 'other.' Poles, Germans and autochthons sometimes coexisted remarkably well.

The most common encounters of Poles with Germanness were with the material remnants of German culture. Poles often experienced shock when encountering items left by Germans in Zielona Góra. It was as if these encounters made Poles realise the true weight of their state's actions in the recovered territories. In contrast, many Poles happily went along with the nationalist propaganda of the state. This is evident in the 'culture of ethnic cleansing' which saw Poles create poems about the removal of German inscriptions and search for abandoned German treasures. Often the propaganda dichotomy of good and bad Pole meant little sense to Poles desperate to survive in difficult post-war conditions. Almost everyone took part in some form of material appropriation in the new Polish West, with Poles mostly ignoring the dictates of the state.

The article thus offers much to historians of ethnic cleansing, nationalism and displacement. Firstly, it illustrates the extreme lengths that states employed to ethnically cleanse societies and the accompanying creation of new forms of national life in the aftermath of these events. The Polish state's attempt to do so in Zielona Góra had a clear plan, Germans were to be displaced, autochthons to remain and new Polish institutions were to arise. On top of this, there was to be a purging of a German public space and its replacement with a Polish one. This article shows that in the post-war Polish West ethnic cleansing was not a simple task as these plans faced numerous obstacles, Germans were an essential labour force, autochthons suffered difficulties, it took time to remove traces of Germanness from the cityscape and there was a distinct lack of local

Polish cultural materials to create a new Polish Zielona Góra. In addition, many Poles ignored the propaganda dictates of the Polish state, appropriating space according to their whims and the needs of the moment.

Despite these caveats, the article shows the power of nationalist narratives during periods of ethnic cleansing and displacement. This can be seen in individuals' embrace of state propaganda and their creation of a 'culture' of ethnic cleansing. In addition, like Thum, Curp and Sezneva the article illustrates the long-term effects of nationalist myths initiated in the aftermath of war. In Zielona Góra the state, once it had ethnically cleansed the area, could impose its nationalist narratives without obstructions. In the post-war era, authoritarian Eastern European states had the power to rewrite history and prevent discussion of the more unsavoury aspects of ethnic cleansing. In the case of Zielona Góra, this can be seen in the continued popularity of myths established in the immediate post-war period throughout the Communist era in Poland and even after its fall in 1989. Organisations in post-1989 Zielona Góra continued to see themselves as pioneers with only negligible reference to the ethnic cleansing of 1945–1950. This case study therefore underlines the long-lasting impact of nationalist and nationalising narratives.

REFERENCES

- Amar T. C. (2015). *The Paradox of Ukrainian Lviv: A Borderland City between Stalinists, Nazis, and Nationalists*, Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Borodziej W., Lemberg, H. (eds.) (2001). *Niemcy w Polsce 1945–50. Wybór dokumentów*, Vol. III, Województwa Poznańskie i Szczecińskie, Warsaw: Neriton.
- Berger S. (2010). „How to be Russian with a Difference? Kaliningrad and its German Past”, *Geopolitics*, Vol. 15 (2), pp. 345–366.
- Ciesielski S. (1999). *Przesiedlenie ludności polskiej z Kresów Wschodnich do Polski 1944–1947*, Warsaw: Instytut Historii PAN.
- Ciosk A. (2002). „Sytuacja Muzeum w Zielonej Górze po II Wojnie Światowej (1945–8)” [in:] Toczewski, A. (ed.) *Studia Zielonogórskie*, pp. 55–66, Zielona Góra: PTH.
- Curp, D. (2006). *A Clean Sweep: The Politics of Ethnic Cleansing in Western Poland, 1945–1960*, Rochester, NY: University of Rochester Press.
- Dominiczak H. (1975). *Proces zasiedlania Województwa Zielonogórskiego w latach 1945–50*, Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Naukowe.
- Dubert, Z. (1976). „Untitled” in Dulczewski, Z. (ed.) *Mój dom nad Odrą: pamiątniki i wspomnienia*, Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Kultury.
- Dulczewski Z., Kwilecki, A. (eds.) (1962). *Spółeczeństwo wielkopolskie w osadnictwie Ziemi Zachodnich*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.

- Dulczewski, Z., Kwilecki, A. (eds.) (1963). *Pamiętniki osadników Ziemi Odzyskanych*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Dzwonkowski, T. (1997). *Powiat zielonogórski w latach 1945–8*, Warsaw: Civitas Christiana.
- Fleming, M. (2007). „Seeking labour’s aristocracy? The ‘Westphalian incident’ and Polish nationality policy in the immediate aftermath of war”, *Nations and Nationalism*, Vol. 13 (3), pp. 461–479.
- Fleming, M. (2008). „Greek „Heroes” in the Polish People’s Republic and the Geopolitics of the Cold War, 1948–1956”, *Nationalities Papers*, Vol. 36 (3), pp. 375–397.
- Fokszan, L., Stankiewicz, J. (eds.) (2008). *Pionierzy Zielonej Góry. Sekcja Pionierów przy Towarzystwie Przyjaciół Zielonej Góry 1985–1991. Stowarzyszenie Pionierów Zielonej Góry 1991–2008*, Zielona Góra: Wydawnictwo Maxim.
- Frommer, B. (2000). „Expulsion or Integration: Unmixing Interethnic Marriage in Postwar Czechoslovakia”, *East European Politics and Societies*, Vol. 14 (2), pp. 381–410.
- Glassheim, E. (2016). *Cleansing the Czechoslovak Borderlands: Migration, Environment, and Health in the Former Sudetenland*, Pittsburgh, PA: University of Pittsburgh Press.
- Gliniojecka, Z. (1965). „Życie od nowa” [in:] Koniusz, J. (ed.) *Mój dom nad Odrą: drugi tom wspomnień i pamiątek*, Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Kultury.
- Głos Wielkopolski*. (1946a). „Zielona Góra”, Jan. 6.
- Głos Wielkopolski*. (1946b). „Sprawy ludnościowe Ziemi Lubuskiej”, Jan. 20.
- Głos Wielkopolski*. (1946c). „Triumf ludzi pracy. Otwarcie nowego szybu w Zielonej Górze”, May 25.
- Głos Wielkopolski*. (1947). „O nowy typ polskiej zbiorowości społecznej”, Apr. 19.
- Jankowiak, S. (2005). *Wysiedlenie i emigracja ludności niemieckiej w polityce władz polskich w latach 1945–1970*, Warsaw: IPN.
- Jaworski, M. (1973). *Na piastowskim szlaku: działalność Ministerstwa Ziemi Odzyskanych w latach 1945–1948*, Warsaw: Wydawnictwo MON.
- Kenney, P. (1997). *Rebuilding Poland, Workers and Communists, 1945–50*, Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Kłuciński, P. (1971). „Korzenie tej ziemi” [in:] Koniusz, J. (ed.) *Mój dom nad Odrą: pamiętniki i wspomnienia mieszkańców Ziemi Lubuskiej*, Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Kultury.
- Kłuciński, P. (1985). „Untitled” in Siatecki, A. (ed.) *Mój dom nad Odrą: pamiętniki i wspomnienia członków organizacji młodzieżowych Ziemi Lubuskiej*, Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Kultury.
- Kłuciński, P. (1988). „Untitled” in Koniusz, J. (ed.) *Mój dom nad Odrą: ze wspomnień mieszkańców Ziemi Lubuskiej*, Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Kultury.

- Kulczycki, J. (2001). „The National Identity of the ‘Natives’ of Poland’s ‘Recovered Lands’”, *National Identities*, Vol. 3 (3), pp. 205–219.
- Kulischer, E. (1948). *Europe on the Move: War and Population Changes, 1917–47*, New York: Columbia University Press.
- Lash, C. (2010). *Moving West: The Transfer of Eastern Poles to Post-Yalta Poland, Urban Reconstruction and Post-war Relief, 1944–8*, Unpublished PhD thesis, Manchester University: Manchester.
- Linek, B. (2001). „De-Germanization’ and ‘Re-Polonization’ in Upper Silesia, 1945–1950”, [in:] Ther, P., Siljak, A. (eds.) *Redrawing Nations: Ethnic Cleansing in East-Central Europe, 1944–8*, pp. 121–135, Oxford: Rowman and Littlefield Publishers.
- Madajczyk, P. (1996). *Przyłączenie Śląska Opolskiego do Polski. 1945–1948*, Warsaw: ISP PAN.
- Malicki, K. (1961). „Zielonogórskie wspominki” [in:] Solińska, I., Koniusz, J. (eds.) *Mój dom nad Odrą*, Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Kultury.
- Magierska, A. (1978). *Ziemie zachodnie i północne w 1945 roku: kształtowanie się podstaw polityki*, Warsaw: Książka i Wiedza.
- Misiunas, R. (2004). „Rootless Russia: Kaliningrad: Status and Identity”, *Diplomacy & Statecraft*, Vol. 15 (2), pp. 385–411.
- Morawska, E. (2000). „Intended and Unintended Consequences of Forced Migrations. A Neglected Aspect of East Europe’s Twentieth Century History”, *International Migration Review*, Vol. 34 (4), pp. 1049–1087.
- Naimark, N. (2001). *Fires of Hatred Ethnic Cleansing in Twentieth Century Europe*, London: Harvard University Press.
- Ordylowski, M. (1991). *Życie codzienne we Wrocławiu 1945–1948*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Szaniecki, M., Zajchowska, S. (eds.) (1950). *Ziemia Lubuska*, Poznań: Instytut Zachodni.
- Service, H. (2010). „Sifting Poles from Germans? Ethnic Cleansing and Ethnic Screening in Upper Silesia, 1945–1949”, *The Slavonic and East European Review*, Vol. 88 (4), pp. 652–680.
- Sezneva, O. (2002). „Living in the Russian Present with a German Past: The Problem of Identity in the City of Kaliningrad” [in:] Crowley, D., Reid, S. E. (eds.) *Socialist Spaces. Sites of Everyday Life in the Eastern Bloc*, pp. 47–65, Oxford: Berg.
- Szczegół, H. (1971). *Przeobrażenia ustrojowo-społeczna na Ziemi Lubuskiej w latach 1945–7*, Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza.
- Szczegół, H. (1984). *Rozwój miasta w Polsce Ludowej*, Zielona Góra: Wydawnictwo Poznańskie.
- Sienkiewicz, W., Hryciuk, G. (eds.) (2008). *Wysiedlenia, wypędzenia i ucieczki 1939–59: Atlas Ziemi Polski*, Warsaw: Demart S.A.

- Skubiszewski, K. (1968). *Wysiedlenie Niemców po II wojnie światowej*, Warsaw: Książka i Wiedza.
- Solińska, I., Koniusz, J. (eds.) (1961). *Mój dom nad Odrą*, Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Kultury.
- Strauchold, G. (2003). *Mysł zachodnia i jej realizacja w Polsce Ludowej w latach 1945–1957*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Szarota, T. (1969). *Osadnictwo miejskie na Dolnym Śląsku w latach 1945–1948*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Ther, P., Siljak, A. (eds.) (2001). *Redrawing Nations: Ethnic Cleansing in East-Central Europe, 1944–8*, Oxford: Rowman and Littlefield Publishers.
- Thum, G. (2005a). *Obce miasto: Wrocław 1945 i potem*, Wrocław, Via Nova.
- Thum, G. (2005b). „Wrocław and the myth of the multicultural border city”, *European Review*, Vol. 13 (2), pp. 227–235.
- Tomsza, K. (1946). „Bilans szabrownika”, *Głos Wielkopolski*, Jan. 5.
- Tscherkes, B. (2005). „Stalinist Visions for the Urban Transformation of Lviv, 1939–1955” in Czaplicka, J. (ed.) *Lviv: A City in the Crosscurrents of Culture*, pp. 205–223, Cambridge, MA: Harvard Ukrainian Research Institute.
- Turski, M. (1965). „Melpomena wśród winnic” [in:] Koniusz, J. (ed.) *Mój dom nad Odrą: drugi tom wspomnień i pamiątek*, Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Kultury.
- Wawrzyniak, J. (1961). „Własny domek” [in:] Solińska, I., Koniusz, J. (eds.) *Mój dom nad Odrą*, Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Kultury.
- Wencel, M. (2008) „Mój przyjazd i zatrudnienie w Zielonej Górze” [in:] Fokszan, L., Stankiewicz, J. (eds.) *Pionierzy Zielonej Góry. Sekcja Pionierów przy Towarzystwie Przyjaciół Zielonej Góry 1985–1991. Stowarzyszenie Pionierów Zielonej Góry 1991–2008*, Zielona Góra: Wydawnictwo Maxim.
- Wojciechowski, Z. (1945). *Polska-Niemcy. Dziesięć wieków zmagania*, Poznań: Instytut Zachodni.
- Zaremba, M., *Szaber Frenzy*, unpublished manuscript.
- Zaradny, R. (2009). *Władza i społeczność Zielonej Góry w latach 1945–1975*, Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.

CITY AND NATION DURING MASS DISPLACEMENT. POLAND'S 'RECOVERED TERRITORIES' 1945–1948: THE CASE OF ZIELONA GÓRA

Abstract

The immediate aftermath of the Second World War in Europe was marked by the displacement of millions of national groups in Central and Eastern Europe across newly erected borders. These population movements altered the physical environment and ethnic composition of the region. This article looks at one of these transfers in Poland's „Recovered Territories” gained from Germany through post-war peace conferences, and its effect on the region's cities. The article's specific focus is how displacement affected the medium-sized Lower Silesian town of Zielona Góra. The article looks at how the Polish state and individual settlers in Zielona Góra claimed urban spaces as their own whilst simultaneously eradicating signs of their former German inhabitants. Using newly opened archives and drawing on interviews conducted with displaced Poles it shows the development of nationalist and nationalising narratives in the city and the problems the state had in implementing its visions there.

Keywords: Poland, Germany, displacement, Post-Second World War, cities, state-building, Recovered Territories

MIASTO I NARÓD W OKRESIE MASOWYCH WYSIEDLEŃ. POLSKIE ZIEMIE ODZYSKANE 1945–1948: PRZYPADEK ZIELONEJ GÓRY

Streszczenie

Bezpośrednie następstwa drugiej wojny światowej w Europie naznaczone były wysiedleniem milionów grup narodowych w Europie Środkowo-Wschodniej przez utworzone na nowo granice. Te ruchy ludności zmieniły otoczenie fizyczne i skład etniczny regionu. W artykule omówiono jedno z takich przesiedleń na polskich Ziemiach Odzyskanych, uzyskanych od Niemiec w ramach powojennych konferencji pokojowych, i jego wpływ na miasta regionu. W opracowaniu skupiono się przede wszystkim na wpływie przesiedleń na średniej wielkości dolnośląskie miasto Zielona Góra. Przedstawiono, jak państwo polskie i poszczególni osadnicy w Zielonej Górze przywłaszczyli sobie przestrzeń miejską, jednocześnie usuwając ślady dawnych niemieckich mieszkańców. Wykorzystując nowo otwarte archiwa i opierając się na wywiadach przeprowadzonych z wysiedlonymi Polakami, ukazano rozwój narracji

nacjonalistycznych i nacjonalizujących w mieście oraz problemy, jakie miało państwo z realizacją w nim swoich wizji.

Słowa kluczowe: Polska, Niemcy, wysiedlenia, okres po II wojnie światowej, miasta, budowanie państwowości, Ziemie Odzyskane

TEMATYKA ENERGETYCZNA W EXPOSÉ KANDYDATÓW NA URZĄD PREZESA RADY MINISTRÓW W LATACH 2005–2023

DOI: 10.26399/meip.4A(83).2024.20/m.paszkowski

WPROWADZENIE

Zagadnienia energetyczne, w tym zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego, stanowią jeden z ważniejszych obszarów aktywności państwa w stosunkach międzynarodowych. Od wielu lat jest to istotny punkt trwającej w Polsce debaty politycznej na temat bezpieczeństwa w ogóle, której elementem są m.in. kwestie współpracy z eksporterami surowców energetycznych (głównie Federacji Rosyjskiej i Stanów Zjednoczonych Ameryki), czy też potrzeby rozbudowy infrastruktury importowej. Od wielu lat były w Polsce podejmowane liczne działania i projekty, których celem była zmiana struktury dostaw m.in. gazu ziemnego oraz ropy naftowej do Polski, a więc zmniejszenia zależności energetycznej od Federacji Rosyjskiej. W sposób szczególny tego typu kwestie były istotne w momencie wybuchu pełnowymiarowej wojny na Ukrainie w 2022 r.

Wystąpienia kandydatów na urząd Prezesa Rady Ministrów na forum parlamentu stanowią pierwszy i newralgiczny element podejmowanych w kolejnych miesiącach i latach działań przez poszczególne gabinety rządowe. W tym też kontekście tego typu tematyka stanowi ważny punkt startowy aktywności regulacyjnej i dyplomatycznej podejmowanych przez ukonstytuowany gabinet rządowy. To w jaki sposób kandydaci na jedno z najważniejszych stanowisk politycznych w Polsce (obok Prezydenta RP) definiują zagrożenia oraz określają narzędzia ich przeciwdziałania, stanowią niezwykle istotny element debaty politycznej w Polsce.

Celem poznawczym artykułu była krytyczna analiza wypowiedzi kandydatów na stanowisko Prezesa Rady Ministrów w latach 2005–2023 pod kątem wymiaru

* Instytut Europy Środkowej, e-mail: michal.paszkowski@ies.lublin.pl, ORCID: 0000-0002-2751-8550

energetycznego w ramach trwającej debaty parlamentarnej. Struktura artykułu ma charakter problemowy, a wygłaszane przez poszczególnych kandydatów zagadnienia pogrupowano w dwa rozdziały. W pracy kluczowa była odpowiedź na dwa pytania badawcze: 1) Jak politycy Prawa i Sprawiedliwości oraz Platformy Obywatelskiej oceniali poziom bezpieczeństwa energetycznego Polski i nakreślali wizję zapewnienia tego bezpieczeństwa?; 2) Jakie projekty były prezentowane i podnoszone przez kandydatów na urząd Prezesa Rady Ministrów przez przedstawicieli tych dwóch ugrupowań, które zdominowały scenę polityczną w Polsce w ostatnich latach? Podstawę artykułu stanowi analiza źródeł, ponieważ z uwagi na brak opracowań w zakresie badanego tematu zostały przeanalizowane wyłącznie wypowiedzi przedstawicieli Prawa i Sprawiedliwości oraz Platformy Obywatelskiej w ramach przeprowadzanych exposé, przy czym wyłączenie w kontekście wymiaru energetycznego. Tego typu tematyka jest istotna w zakresie badań nad myślą polityczną¹ polskich partii politycznych, także w wymiarze energetycznym². W artykule zastosowano analizę świadectw oraz śladów myśli politycznej, które zostały wykorzystane w momencie analizy sposobu postrzegania rzeczywistości politycznej, a więc opisu problemów i diagnozy rozwiązań służących wzmocnieniu bezpieczeństwa energetycznego Polski. Przedmiot badań jest określony pod względem czasowym, a cezurę początkową stanowi 2005 r., kiedy to exposé wygłosił Kazimierz Marcinkiewicz, a więc kandydat ugrupowania Prawo i Sprawiedliwość na urząd Prezesa Rady Ministrów, natomiast cezurą końcową dotyczy 2023 r., czyli wygłoszonego przez Donalda Tuska exposé w wyniku sformułowania rządu większościowego Koalicji Obywatelskiej, Trzeciej Drogi oraz Nowej Lewicy.

ZAGADNIENIA ENERGETYCZNE W WYSTĄPIENIACH KANDYDATÓW PRAWA I SPRAWIEDLIWOŚCI

Tematyka energetyczna była ważnym punktem exposé polityków Prawa i Sprawiedliwości, którzy sześciokrotnie występowali w trakcie obrad Sejmu RP i prezentowali założenia polityki wewnętrznej oraz zagranicznej w ramach procesu uzyskiwania wotum zaufania. Podnoszone wówczas zagadnienia były istotne z punktu widzenia bezpieczeństwa energetycznego państwa. Tego typu sugerowane kierunkowe działania miały następnie swoje realne przełożenie na konkretne decyzje polityczne. W tym

¹ Przez myśl polityczną należy rozumieć „wszelką formę refleksji nad rzeczywistością polityczną, niezależnie od stopnia rozwoju, wewnętrznej spójności i systematyzacji oraz uteoretyzowania i konkretyzacji”. J. Jachymek, W. Paruch, *Wstęp*, [w:] *Więcej niż niepodległość: polska myśl polityczna 1918–1939*, J. Jachymek, W. Paruch (red.), Lublin 2011, s. 9–14.

² Zob. M. Paszkowski, *Specyfika badań politologicznych nad myślą polityczną w zakresie bezpieczeństwa energetycznego państwa*, „Humanities and Social Sciences” 2015, nr 2(22), s. 99–109.

kontekście można wyodrębnić kilka obszarów aktywności politycznej w wymiarze energetycznym, które były przedmiotem specjalnego traktowania przez polityków PiS.

W ocenie Prawa i Sprawiedliwości bezpieczeństwo energetyczne było niezwykle ważną kategorią wpływającą na poziom bezpieczeństwa państwa w ogóle. Uważano, że tematyka energetyczna decydowała o kierunkach rozwoju państwa. W tym kontekście kandydaci na urząd Prezesa Rady Ministrów podnosili liczne zagadnienia o charakterze energetycznym zarówno w zakresie aktywności państwa w sferze wewnętrznej, jak i zewnętrznej. W sferze polityki krajowej w latach 2005–2007, a następnie w latach 2015–2023 podnoszono trzy wątki, które miały decydować o kształcie systemu energetycznego.

Primo, podkreślano wątek budowy silnych podmiotów w sektorze elektroenergetycznym, co było związane z potrzebą reformy tej dziedziny gospodarki i zwiększenia konkurencyjności polskich przedsiębiorstw. Kazimierz Marcinkiewicz podkreślał, że rząd pod jego nadzorem wdroży program, który będzie służyć „wykreowaniu silnych podmiotów zdolnych do międzynarodowej konkurencji”³. Efektem tych działań była budowa czterech niezależnych przedsiębiorstw działających na krajowym rynku elektroenergetycznym (PGE, Energa, Enea, Tauron).

Secundo, podnoszono zasadność rozwoju i wspierania nowoczesnych technologii służących procesowi transformacji energetycznej, a więc odnawialnych źródeł energii, w tym wykorzystania biopaliw⁴. W szczególności tego typu tematyka była podnoszona w 2023 r. Dla PiS zagadnienia rozwoju energetyki prosumenckiej, fotowoltaiki, program budowy farm na morzu, czy elektromobilność stanowiły ważny element rozwoju gospodarczego państwa⁵. W ramach procesu transformacji energetycznej i przeorientowania systemu energetycznego wskazywano na budowę w Polsce elektrowni jądrowej. Pierwotnie wątek ten został podniesiony przez Jarosława Kaczyńskiego, prezesa Rady Ministrów w exposé w 2006 r.⁶ W latach 2015–2023 kontynuowany był temat stworzenia siłowni jądrowej. Jak podkreślał w 2023 r. Mateusz Morawiecki,

³ Sejm RP, *Wypowiedź Kazimierza Marcinkiewicza w trakcie przedstawienia przez prezesa Rady Ministrów programu działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania*, 5 kadencja, 2 pos., 10.11.2005, <https://orka2.sejm.gov.pl/Debata5.nsf/4502edaa6c2fbb77c125745f0037938f/078c9da5cb858bb5c125746400474a0f?OpenDocument> [dostęp: 28.06.2024].

⁴ *Ibidem*.

⁵ Sejm RP, *Wypowiedź Mateusza Morawieckiego w trakcie przedstawienia przez prezesa Rady Ministrów programu działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania*, 9 kadencja, 1 pos., 19.11.2019, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=1&dzien=3&wyp=1&view=4> [dostęp: 29.06.2024].

⁶ Sejm RP, *Wypowiedź Jarosława Kaczyńskiego w trakcie przedstawienia przez Prezesa Rady Ministrów programu działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania*, 5 kadencja, 22 pos., 19.07.2006, <https://orka2.sejm.gov.pl/Debata5.nsf/4502edaa6c2fbb77c125745f0037938f/9691935764d5b043c125746500448af1?OpenDocument> [dostęp: 25.06.2024].

budowa elektrowni jądrowej w Polsce była „projektem o wymiarze cywilizacyjnym”⁷. Tego typu projekt był elementem zwiększenia niezależności politycznej, a także zwiększenia konkurencyjności gospodarki Polski.

Tertio, poruszano kwestię restrukturyzacji przemysłu węglowego, który miał stanowić ważne ogniwo gospodarki Polski. Jak podkreślała Beata Szydło: „bezpieczeństwo energetyczne to zachowanie polskiego węgla jako źródła energii”⁸. Tego typu problematyka wynikała ze znaczenia węgla kamiennego w polskiej elektroenergetyce, a także trudnej sytuacji tego sektora gospodarki państwa. W konsekwencji opowiadano się za optymalizacją działania kopalń, a także restrukturyzacją przedsiębiorstw.

Obok tematyki krajowej niezwykle istotne w wystąpieniach kandydatów PiS na urząd Prezesa Rady Ministrów były wątki zagraniczne. W zależności od zmieniającej się sytuacji geopolitycznej dotyczyły one trzech zagadnień. Po pierwsze, opowiedziano się za rozbudową infrastruktury przesyłowej, w tym brano pod uwagę możliwość powstania rurociągu Brody-Płock, łączącego ukraiński oraz polski system przesyłowy do transportu ropy naftowej. Tego typu projekt mógł w teorii przyczynić się do zapewnienia bardziej zróżnicowanej struktury dostaw surowca do krajowych rafinerii z regionu Morza Kaspijskiego (głównie Azerbejdżan oraz Kazachstan). Po drugie, akcentowano zasadność budowy połączenia gazowego z Norwegią. Już w 2005 r. Kazimierz Marcinkiewicz podkreślał, że o zasadności powstania konkretnych projektów nie powinny decydować jedynie kwestie finansowe, gdyż bezpieczeństwo energetyczne było wartością nadrzędną. Marcinkiewicz uważał, że gaz ziemny z Norwegii mógł „zapewnić Polsce bezpieczeństwo energetyczne, żeby pomóc w przełamaniu uzależnienia od jednego dostawcy”⁹. Kwestią drugorzędną była cena tego surowca, która finalnie mogła się okazać bardziej konkurencyjna od dostaw z dotychczas dominującego kierunku, a więc z Federacji Rosyjskiej. Tym samym PiS w 2005 r. brało pod uwagę powrót do realizacji projektu Baltic Pipe, który został zastopowany przez rząd Leszka Millera w 2001 r. Po trzecie, pozytywnie odnoszono się do dywersyfikacji źródeł oraz kierunków dostaw gazu ziemnego, także poprzez budowę w Polsce terminala regazyfi-

⁷ Sejm RP, *Wypowiedź Mateusza Morawieckiego w trakcie przedstawienia przez Prezesa Rady Ministrów programu działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania*, 10 kadencja, pos. 1, 11.12.2023, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm10.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=1&dzien=9&wyp=2&view=4> [dostęp: 28.06.2024].

⁸ Sejm RP, *Wypowiedź Beaty Szydło w trakcie przedstawienia przez prezesa Rady Ministrów programu działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania*, 8 kadencja, pos. 1, 18.11.2015, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=1&dzien=4&wyp=1&view=4> [dostęp: 28.06.2024].

⁹ Sejm RP, *Wypowiedź Kazimierza Marcinkiewicza w trakcie przedstawienia przez prezesa Rady Ministrów programu działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania*, 5 kadencja, 2 pos., 10.11.2005, <https://orka2.sejm.gov.pl/Debata5.nsf/4502edaa6c2fbb77c125745f-0037938f/078c9da5cb858bb5c125746400474a0f?OpenDocument> [dostęp: 28.06.2024].

kacyjnego. Tego typu zadanie dla rządu przedstawił już w 2006 r. J. Kaczyński, który podkreślał, że dywersyfikacja źródeł oraz kierunków importu gazu ziemnego była dla Polski niezwykle ważna. W ocenie tego polityka była to „dla polskiej suwerenności dziś sprawa zupełnie zasadnicza i musi być załatwiona”¹⁰. Natomiast w 2015 r. rozważano budowę drugiego terminala regazyfikacyjnego typu FSRU w Gdańsku w kontekście zwiększania konkurencyjności dostarczanego surowca do Polski oraz zmniejszenia zależności od Federacji Rosyjskiej¹¹. Ostatecznie tego typu projektowi nadano bieg dopiero w 2022 r., a więc w momencie wybuchu pełnoskalowej wojny na Ukrainie. Drugi terminal LNG miał wówczas doprowadzić do zwiększenia niezależności energetycznej Polski, a nawet przyczynić się do reeksportu surowca do państw Europy Środkowej¹². Dla PiS budowa terminala w Świnoujściu była „warunkiem naszej [Polski – M.P.] suwerenności”, gdyż jak podkreślał Mateusz Morawiecki: „po raz pierwszy jest szansa, że po 2022 roku nie będziemy uzależnieni od Rosji w kwestii zakupu gazu i dyktatu cenowego”¹³. Co ważne, zarówno poprzez budowę terminala LNG w Świnoujściu, jak i gazociągu Baltic Pipe, docelowo Polska mogła stać się centrum handlu gazem ziemnym w Europie Środkowej¹⁴. Jak wskazywał Morawiecki: „rozbudowujemy infrastrukturę gazową, co pozwoli uczynić z naszego państwa bijące serce regionu. Chcemy utworzyć tutaj hub gazowy, który będzie zaopatrywał naszych sąsiadów”¹⁵.

¹⁰ Sejm RP, *Wypowiedź Jarosława Kaczyńskiego w trakcie przedstawienia przez Prezesa Rady Ministrów programu działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania*, 5 kadencja, pos. 22, 19.07.2006, <https://orka2.sejm.gov.pl/Debata5.nsf/4502edaa6c2fbb77c125745f0037938f/7211ab688ecd4ecec12574650044aa45?OpenDocument> [dostęp: 25.06.2024].

¹¹ Sejm RP, *Wypowiedź Beaty Szydło w trakcie przedstawienia przez prezesa Rady Ministrów programu działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania*, 8 kadencja, pos. 1, 18.11.2015, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=1&dzien=4&wyyp=1&view=4> [28.06.2024].

¹² YouTube, *Naimski: Jeżeli nie nastąpi kataklizm, dostawy gazu dla Polski są zapewnione*, 27.04.2022, <https://www.youtube.com/watch?v=9k72BYn2M2g> [dostęp: 26.06.2024].

¹³ Sejm RP, *Wypowiedź Mateusza Morawieckiego w trakcie przedstawienia przez prezesa Rady Ministrów programu działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania*, 8 kadencja, pos. 54, 12.12.2017, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=54&dzien=1&wyyp=1&view=1> [dostęp: 27.06.2024].

¹⁴ M. Koczan, *Polska jako hub gazowy – możliwości współpracy z wybranymi państwami Europy Środkowej i Wschodniej*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2022, nr 22, z. 4, s. 109–130, DOI: <https://doi.org/10.36874/RIESW.2022.4.6>.

¹⁵ Sejm RP, *Wypowiedź Mateusza Morawieckiego w trakcie przedstawienia przez prezesa Rady Ministrów programu działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania*, 8 kadencja, pos. 54, 12.12.2017, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=54&dzien=1&wyyp=1&view=1> [dostęp: 27.06.2024].

Dla PiS kwestie energetyczne miały charakter ponadnarodowy, a jednocześnie narodowy. W tym pierwszym kontekście uważano, że były to zagadnienia istotne z punktu widzenia członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Dlatego też podkreślano, że ważnym elementem prowadzonej polityki powinna być potrzeba zapewniania solidarności energetycznej. Uważano więc, że istotnym elementem była wspólna polityka energetyczna UE¹⁶. Permanentnym punktem tego typu rozważań była chęć przeciwdziałania zagrożeniom wynikającym z uniezależnienia energetycznego od dostaw surowców energetycznych przede wszystkim państw Europy Środkowej. W tym drugim zakresie za bezpieczeństwo energetyczne odpowiadały państwa narodowe i dlatego też w ocenie PiS należało podejmować samodzielne działania na rzecz realizacji konkretnych projektów służących wzmocnieniu bezpieczeństwa państwa. Jak podkreślał Marcinkiewicz: „będziemy stanowczo bronić polskiego bezpieczeństwa energetycznego”¹⁷. Tego typu punkt widzenia towarzyszył ugrupowaniu w kolejnych latach, czego najlepszym przykładem były liczne, duże projekty energetyczne mające wsparcie rządu (np. gazociąg Baltic Pipe).

Rekapitułując należy wskazać, że dla Prawa i Sprawiedliwości tematyka energetyczna miała fundamentalne znaczenie dla rozwoju gospodarczego państwa. Uważano bowiem, że niezależność energetyczna była kluczowym aspektem bezpieczeństwa Polski. W wystąpieniach kandydatów na urząd Prezesa Rady Ministrów dominowały w wymiarze krajowym zagadnienia wynikające z rozwoju odnawialnych źródeł energii, a także budowy elektrowni jądrowej. Tym samym niezwykle istotną tematyką była chęć zagwarantowania odpowiednich źródeł wytwórczych energii elektrycznej jako alternatywy dla węgla, przy zachowaniu jego ważnej funkcji gospodarczej oraz społecznej. Natomiast w kontekście współpracy zagranicznej najważniejszym wątkiem była chęć zapewnienia dostaw przede wszystkim gazu ziemnego z alternatywnych do Federacji Rosyjskiej kierunków. Kandydaci PiS wielokrotnie podkreślali i opowiadali się za dostawami gazu ziemnego z Norwegii (gazociąg Baltic Pipe) oraz możliwości zapewniania importu tego surowca także od innych, międzynarodowych partnerów, poprzez terminale regazyfikacyjne nad Morzem Bałtyckim.

TEMATYKA ENERGETYCZNA W TRAKCIE EXPOSÉ KANDYDATÓW PLATFORMY OBYWATELSKIEJ

Dla kandydatów Platformy Obywatelskiej na stanowisko Prezesa Rady Ministrów kwestia zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego była jednym z ważniejszych tematów

¹⁶ Sejm RP, *Wypowiedź Kazimierza Marcinkiewicza w trakcie przedstawienia przez prezesa Rady Ministrów programu działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania*, 5 kadencja, 2 pos., 10.11.2005, <https://orka2.sejm.gov.pl/Debata5.nsf/4502edaa6c2fbb77c125745f-0037938f/078c9da5cb858bb5c125746400474a0f?OpenDocument> [dostęp: 28.06.2024].

¹⁷ *Ibidem*.

podnoszonych w trakcie wystąpień w debacie parlamentarnej. W optyce PO tego typu problematyka miała istotne przełożenie na funkcjonowanie państwa, gospodarki, obywateli, a także w kontekście potrzeby ochrony środowiska naturalnego. Podnoszone zagadnienia były zatem wielowątkowe i dlatego też można wyodrębnić kilka obszarów aktywności politycznej po uzyskaniu wotum zaufania.

Podobnie jak dla Prawa i Sprawiedliwości, również Platforma Obywatelska traktowała problematykę bezpieczeństwa energetycznego wielopoziomowo, a więc zarówno pod względem prowadzonej polityki krajowej, jak i międzynarodowej. Uważano, że ten rodzaj bezpieczeństwa był najważniejszym obszarem gospodarki, gdyż wpływał na funkcjonowanie całego państwa i poszczególnych obywateli. Zasadniczo sposób definiowania tego pojęcia wpływał na obszar aktywności politycznej ugrupowania. Jak twierdził Donald Tusk, prezes Rady Ministrów w latach 2007–2015, bezpieczeństwo energetyczne „rozumiemy przede wszystkim jako gwarancję niezakłóconych dostaw nośników energii po akceptowalnych cenach przy równoczesnej trosce o ekologię. Myślimy tu przede wszystkim o odbiorcy detalicznym. Politykę tę będziemy realizować w ramach strategii narodowej, współdziałając z partnerami z Unii Europejskiej”¹⁸. Tego typu sposób rozumienia pojęcia wpływał na aktywność państwa na kilku obszarach. Po pierwsze, kwestia niezakłóconych dostaw oznaczała, że najważniejszym elementem była dostępność i stałość importu surowców energetycznych. W konsekwencji mniej istotne w tym rozumieniu było źródło pochodzenia nośników energii. Po drugie, zagadnienie akceptowalnych cen powodowało, że kluczowym wyznacznikiem była finalna cena dla odbiorców końcowych, a w mniejszym zakresie potrzeba realizacji dużych projektów infrastrukturalnych. W tym sensie oceniano, że budowa nowych połączeń międzynarodowych (gazociągi, rurociągi) przełożyłaby się na wzrost kosztów dostaw. Po trzecie, troska o ekologię wpływała na potrzebę realizacji takich projektów, które nie powodowałyby nadmiernych szkód dla środowiska naturalnego. Po czwarte, problematyka współpracy z partnerami z Unii Europejskiej powodowała, że wskazywano na zasadność bliskich relacji z innymi państwami UE. W tym kontekście uważano, że realizacja konkretnych projektów energetycznych wymagała kooperacji regionalnej i wsparcia finansowego. Jak podkreślał Tusk: „mój rząd będzie wspierał w naszym polskim, narodowym interesie wszelkie projekty infrastrukturalne Unii Europejskiej mogące podwyższyć poziom bezpieczeństwa energetycznego kontynentu, upatrując w tych projektach szansę na rozwiązanie również naszych problemów. Niemniej od naszych unijnych partnerów oczekujemy pełnego zrozumienia polskich i regionalnych uwarunkowań związanych z bezpieczeństwem energetycznym”¹⁹.

¹⁸ Sejm RP, *Wypowiedź Donalda Tuska w trakcie przedstawienia przez prezesa Rady Ministrów programu działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania*, 6 kadencja, 2 pos., 23.11.2007, <https://orka2.sejm.gov.pl/Debate6.nsf/f7d22bd4c1700a9ec125738c003df43c/c2f0913296a12fedc12573ad0041f851?OpenDocument> [dostęp: 23.06.2024].

¹⁹ *Ibidem*.

Niezwykle ważnym punktem aktywności politycznej podkreślanej przez kandydatów na urząd Prezesa Rady Ministrów była współpraca na poziomie Unii Europejskiej. W sposób szczególny podnoszono, że „bezpieczeństwo energetyczne Europy opierało się na solidarności całej Unii Europejskiej, a nie podlegało wpływom doraźnych interesów i korzyści wynikających z politycznego czy ekonomicznego egoizmu”²⁰. W tym kontekście w sposób szczególny uwypuklono problematykę budowy Gazociągu Północnego (w późniejszym czasie jego nazwę zmieniono na Nord Stream 1). Tego typu projekt stanowił w ocenie Platformy Obywatelskiej zagrożenie dla bezpieczeństwa energetycznego Polski oraz państw Europy Środkowej. Uważano, że takiemu zagrożeniu, biorąc pod uwagę współpracę pomiędzy Federacją Rosyjską a Niemcami (państwo UE), powinno się przeciwdziałać w ramach kooperacji na poziomie państw Unii Europejskiej. Jak podkreślał Tusk, należało „zapewnić bezpieczeństwo energetyczne, także w kontekście rury północnej, aby to bezpieczeństwo energetyczne w porozumieniu z partnerami w Unii Europejskiej zapewnić skuteczniej niż do tej pory. Chcemy skończyć z polityką wyłącznie wyrażania niezadowolenia i chcielibyśmy uzyskać konkretne efekty w tej kwestii”²¹. Tym samym dla tego ugrupowania należało uwypuklać obawy na forum Unii Europejskiej, a jednocześnie przeciwdziałać istniejącym zagrożeniom w oparciu o kooperację europejską. Tego typu podejście wynikało z potrzeby wzmacniania solidarności energetycznej, a jednym z jego elementów była budowa Unii Energetycznej²². Dlatego też opowiadano się za wprowadzaniem odpowiednich regulacji na poziomie UE, które mogły ograniczyć wykorzystywanie przez dostawców energii dominującej pozycji rynkowej. Jak podkreślała Ewa Kopacz: „nie można godzić się na sytuację, w której Polska i inne państwa regionu są skazane na łaskę i niełaskę zewnętrznych dostawców gazu, którzy uzależniają dostawy lub ceny surowca od bieżących celów politycznych. Mój rząd będzie więc przekonywał Unię Europejską, by skutecznie doprowadzić do ukrócenia wszelkich monopolistycznych praktyk i manipulacji cenowych”²³.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Sejm RP, *Wypowiedź Donalda Tuska w trakcie przedstawienia przez prezesa Rady Ministrów programu działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania*, 6 kadencja, 2 pos., 24.11.2007, <https://orka2.sejm.gov.pl/Debate6.nsf/f7d22bd4c1700a9ec125738c003df43c/ee019f4ecfca1d8ac12573ad00420a83?OpenDocument> [dostęp: 24.06.2024].

²² Zob. M. Paszkowski, *Polskie projekty na rzecz bezpieczeństwa energetycznego w Europie w myśli politycznej Prawa i Sprawiedliwości oraz Platformy Obywatelskiej*, „Polityka i Społeczeństwo” 2017, nr 2(15), s. 65–81.

²³ Sejm RP, *Wypowiedź Ewy Kopacz w trakcie przedstawienia przez prezesa Rady Ministrów programu działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania*, 7 kadencja, 76 pos., 01.10.2014, <https://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=76&dzien=1&wy-p=3&view=4> [dostęp: 29.06.2024].

W obszarze aktywności, na którą rząd miał bezpośredni wpływ podkreślano trzy zagadnienia. Pierwszym była chęć rozwoju i wsparcia dla odnawialnych źródeł energii. W tym kontekście wskazywano na potencjał tego typu rozwiązań w kierunku poprawy bilansu energetycznego Polski oraz ochrony środowiska naturalnego. Dlatego też podkreślano potrzebę „uprawy roślin energetycznych, wykorzystania odpadów komunalnych i z produkcji rolniczej do wytwarzania bioenergii, biogazu czy biopaliw”²⁴. Tego typu rozwiązania miały docelowo wypełnić zalecenia Komisji Europejskiej, ale jednocześnie przyczynić się do zwiększenia miejsc pracy w rolnictwie. Drugim była potrzeba zapewnienia dywersyfikacji źródeł oraz kierunków dostaw surowców energetycznych. Jako ważne projekty wskazywano budowę terminala regazyfikacyjnego w Świnoujściu oraz przedłużenie istniejącego na Ukrainie rurociągu Odessa-Brody do Polski. W obu przypadkach podkreślano wagę i zasadność kontynuacji tych projektów, przy czym brano pod uwagę przede wszystkim opłacalność dla polskich przedsiębiorstw oraz względy finansowe realizacji inwestycji. W kolejnych latach do tej listy dołączono budowę interkonektorów, a więc połączeń gazowych z państwami sąsiednimi, zagospodarowanie złóż surowców energetycznych z formacji niekonwencjonalnych (tzw. łupki) oraz realizację programu energetyki jądrowej²⁵. Trzecią natomiast kwestią była potrzeba wykorzystania w krajowej gospodarce węgla jako sposobu dywersyfikacji źródeł energii. Jak podkreślał Tusk: „węgiel, a co za tym idzie kopalnie i górnicy, to też atut polskiej gospodarki, szczególnie w kontekście choćby światowych cen gospodarki i naszego ciągłego problemu z bezpieczeństwem energetycznym”²⁶. Podobnego zdania była Kopacz, prezes Rady Ministrów w latach 2014–2015, która wskazywała na strategiczne znaczenie tego surowca dla bezpieczeństwa energetycznego państwa. Opowiadała się za restrukturyzacją branży węglowej w kierunku ograniczenia nieuczciwej konkurencji, zwiększenia rentowności kopalń, a także unowocześnienia przemysłu wydobywczego²⁷.

²⁴ Sejm RP, *Wypowiedź Donalda Tuska w trakcie przedstawienia przez prezesa Rady Ministrów programu działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania*, 6 kadencja, 2 pos., 23.11.2007, <https://orka2.sejm.gov.pl/Debata6.nsf/f7d22bd4c1700a9ec125738c003df43c/c2f0913296a12fedc12573ad0041f851?OpenDocument> [dostęp: 23.06.2024].

²⁵ Sejm RP, *Wypowiedź Donalda Tuska w trakcie przedstawienia przez prezesa Rady Ministrów programu działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania*, 7 kadencja, 1 pos., 19.11.2011, <https://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=1&dzien=4&wy-p=3&view=4> [dostęp: 19.06.2024].

²⁶ Sejm RP, *Wypowiedź Donalda Tuska w trakcie przedstawienia przez prezesa Rady Ministrów programu działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania*, 6 kadencja, 2 pos., 24.11.2007, <https://orka2.sejm.gov.pl/Debata6.nsf/f7d22bd4c1700a9ec125738c003df43c/ee019f4ecfca1d8ac12573ad00420a83?OpenDocument> [dostęp: 24.06.2024].

²⁷ Sejm RP, *Wypowiedź Ewy Kopacz w trakcie przedstawienia przez prezesa Rady Ministrów programu działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania*, 7 kadencja, 76 pos., 01.10.2014, <https://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=76&dzien=1&wy-p=3&view=4> [dostęp: 29.06.2024].

W tym kontekście wskazywała, że kluczowym aspektem docelowo miało być ograniczenie funkcjonowania branży i rosnących kosztów węgla na giełdach międzynarodowych na budżety gospodarstw domowych.

Uwzględniając wyniki wyborów w 2023 r. i ukształtowanie nowej koalicji większościowej na czele z Platformą Obywatelską, tematyka energetyczna była w sposób ogólny prezentowana w trakcie uzyskiwania wotum zaufania przez rząd Donalda Tuska. W tym kontekście z jednej strony nie prezentowano nowych pomysłów na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego, a z drugiej strony negatywnie oceniano przede wszystkim proces realizacji niektórych projektów, a nie ich istotę (np. budowa małych elektrowni jądrowych). Co ważne, w trakcie debaty podkreślano kwestię wykorzystania i rozwoju w Polsce odnawialnych źródeł energii, które miały stanowić kluczowy obszar aktywności państwa i odpowiadać za punkt ciężkości dla zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego Polski, a także element ochrony środowiska naturalnego²⁸.

Uogólniając należy wskazać, że dla kandydatów Platformy Obywatelskiej na stanowisko Prezesa Rady Ministrów zagadnienia energetyczne pozostawały w centrum zainteresowań. Odmiennie jednak do Prawa i Sprawiedliwości nie podkreślano tego tematu w kontekście realizacji dużych projektów energetycznych służących *stricto* dywersyfikacji źródeł oraz kierunków dostaw surowców (np. gazociąg Baltic Pipe), a jedynie zapewnienie współpracy międzynarodowej na poziomie państw Unii Europejskiej. Wskazywano w tym sensie na potrzebę kooperacji poprzez rozbudowę połączeń infrastrukturalnych z sąsiadami. Jednocześnie ważną rolę odgrywało liberalne podejście do oceny środowiska międzynarodowego, a więc stawianie na cenę importowanego surowca, a nie jego źródła. Tym samym podkreślano zasadność współpracy i rozwijania relacji biznesowych z różnymi państwami, m.in. Katarzem, ale też Federacją Rosyjską. Wyznacznikiem miała być cena dla gospodarstw domowych, stałość dostaw i dostępność, a nie źródło pochodzenia surowca.

UWAGI KOŃCOWE

Zagadnienia energetyczne od lat stanowią kluczowy aspekt aktywności państwa. Bez wątpienia w latach 2005–2023 do jednych z najważniejszych tematów podnoszonych przez kandydatów na urząd Prezesa Rady Ministrów były te związane z zapewnieniem bezpieczeństwa energetycznego Polski. Trwające przez lata uzależnienie od dostaw gazu ziemnego oraz ropy naftowej z Federacji Rosyjskiej wpływało na kształt debaty

²⁸ Sejm RP, *Wypowiedź Donalda Tuska w trakcie przedstawienia przez prezesa Rady Ministrów programu działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania*, 10 kadencja, 1 pos., 12.12.2023, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm10.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=1&-dzien=10&wyp=3&view=4> [dostęp: 24.06.2024].

politycznej w Polsce, w tym parlamentarnej. W konsekwencji tego typu zagadnienia znajdowały swoje istotne miejsce w trakcie trwającego procesu uzyskiwania wotum zaufania przez kandydatów na urząd Prezesa Rady Ministrów.

W trwającej w Polsce w latach 2005–2023 debacie parlamentarnej poruszano wiele wątków o charakterze energetycznym. W sposób szczególny w wypowiedziach na forum Sejmu RP odnoszono się do takich zagadnień jak m.in. budowa połączenia gazowego z Norwegią (gazociąg Baltic Pipe), budowa terminala regazyfikacyjnego w Świnoujściu, współpraca z Federacją Rosyjską w zakresie dostaw ropy naftowej i gazu ziemnego, a także kooperacja ze Stanami Zjednoczonymi Ameryki. Podnoszone projekty i obszary aktywności politycznej w wymiarze energetycznym były konsekwencją oceny środowiska międzynarodowego oraz pozycji Polski w Europie Środkowej. Bez wątpienia poziom bezpieczeństwa energetycznego Polski ewoluował wraz z realizacją konkretnych projektów dywersyfikacyjnych co wpływało na wizję zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego przez kandydatów na urząd Prezesa Rady Ministrów zarówno ze strony Prawa i Sprawiedliwości, jak i Platformy Obywatelskiej. Co ważne, tematyka energetyczna była w Polsce ważna długo przed wybuchem pełnowymiarowej wojny w Ukrainie, która zaktywizowała działania wielu państw Europy Środkowej na rzecz zmiany struktury dostaw surowców energetycznych.

Podsumowując, należy wskazać, że w exposé kandydatów na fotel Prezesa Rady Ministrów w ramach procesu uzyskiwania wotum zaufania podnoszono liczne zagadnienia energetyczne, co wynikało z ważkości tej tematyki. Dla kandydatów zarówno Prawa i Sprawiedliwości, jak i Platformy Obywatelskiej odmienny sposób postrzegania rzeczywistości międzynarodowej wpływał na poglądy w zakresie sposobu zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego. Niemniej jednak, niezależnie od formułowanych postaw, cechą charakterystyczną poszczególnych wystąpień była chęć wzmocnienia bezpieczeństwa państwa zarówno w wymiarze wewnętrznym, jak i zewnętrznym. Podnoszone zagadnienia przez kandydatów na urząd Prezesa Rady Ministrów były następnie przedmiotem podejmowanych przez poszczególne gabinety rządowe realnych decyzji politycznych na rzecz wzmocnienia bezpieczeństwa energetycznego Polski.

Opinie wyrażone w publikacji prezentują wyłącznie poglądy autora i nie mogą być utożsamiane ze stanowiskiem Instytutu Europy Środkowej.

BIBLIOGRAFIA

Jachymek J., Paruch W., *Wstęp*, [w:] *Więcej niż niepodległość: polska myśl polityczna 1918–1939*, J. Jachymek, W. Paruch (red.), Lublin 2011.

- Koczan M., *Polska jako hub gazowy – możliwości współpracy z wybranymi państwami Europy Środkowej i Wschodniej*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2022, nr 22, z. 4, s. 109–130, DOI: <https://doi.org/10.36874/RIESW.2022.4.6>.
- Paszkowski M., *Polskie projekty na rzecz bezpieczeństwa energetycznego w Europie w myśli politycznej Prawa i Sprawiedliwości oraz Platformy Obywatelskiej*, „Polityka i Społeczeństwo” 2017, nr 2(15), s. 65–81.
- Paszkowski M., *Specyfika badań politologicznych nad myślą polityczną w zakresie bezpieczeństwa energetycznego państwa*, „Humanities and Social Sciences” 2015, nr 2(22), s. 99–109.
- Sejm RP, *Wypowiedź Beaty Szydło w trakcie przedstawienia przez prezesa Rady Ministrów programu działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania*, 8 kadencja, pos. 1, 18.11.2015, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=1&dzien=4&wyp=1&view=4> [dostęp: 28.06.2024].
- Sejm RP, *Wypowiedź Donalda Tuska w trakcie przedstawienia przez prezesa Rady Ministrów programu działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania*, 6 kadencja, 2 pos., 23.11.2007, <https://orka2.sejm.gov.pl/Debata6.nsf/f7d22bd-4c1700a9ec125738c003df43c/c2f0913296a12fedc12573ad0041f851?OpenDocument> [dostęp: 23.06.2024].
- Sejm RP, *Wypowiedź Donalda Tuska w trakcie przedstawienia przez prezesa Rady Ministrów programu działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania*, 6 kadencja, 2 pos., 24.11.2007, <https://orka2.sejm.gov.pl/Debata6.nsf/f7d22bd-4c1700a9ec125738c003df43c/ee019f4ecfca1d8ac12573ad00420a83?OpenDocument> [dostęp: 24.06.2024].
- Sejm RP, *Wypowiedź Donalda Tuska w trakcie przedstawienia przez prezesa Rady Ministrów programu działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania*, 7 kadencja, 1 pos., 19.11.2011, <https://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=1&dzien=4&wyp=3&view=4> [dostęp: 19.06.2024].
- Sejm RP, *Wypowiedź Donalda Tuska w trakcie przedstawienia przez prezesa Rady Ministrów programu działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania*, 6 kadencja, 2 pos., 24.11.2007, <https://orka2.sejm.gov.pl/Debata6.nsf/f7d22bd-4c1700a9ec125738c003df43c/ee019f4ecfca1d8ac12573ad00420a83?OpenDocument> [dostęp: 24.06.2024].
- Sejm RP, *Wypowiedź Donalda Tuska w trakcie przedstawienia przez prezesa Rady Ministrów programu działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania*, 10 kadencja, 1 pos., 12.12.2023, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm10.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=1&dzien=10&wyp=3&view=4> [dostęp: 24.06.2024].

- Sejm RP, *Wypowiedź Ewy Kopacz w trakcie przedstawienia przez prezesa Rady Ministrów programu działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania*, 7 kadencja, 76 pos., 01.10.2014, <https://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=76&dzien=1&wyp=3&view=4> [dostęp: 29.06.2024].
- Sejm RP, *Wypowiedź Jarosława Kaczyńskiego w trakcie przedstawienia przez Prezesa Rady Ministrów programu działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania*, 5 kadencja, 22 pos., 19.07.2006, <https://orka2.sejm.gov.pl/Debata5.nsf/4502edaa6c2fbb77c125745f0037938f/9691935764d5b-043c125746500448af1?OpenDocument> [dostęp: 25.06.2024].
- Sejm RP, *Wypowiedź Kazimierza Marcinkiewicza w trakcie przedstawienia przez prezesa Rady Ministrów programu działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania*, 5 kadencja, 2 pos., 10.11.2005, <https://orka2.sejm.gov.pl/Debata5.nsf/4502edaa6c2fbb77c125745f0037938f/078c9da5cb858bb-5c125746400474a0f?OpenDocument> [dostęp: 28.06.2024].
- Sejm RP, *Wypowiedź Mateusza Morawieckiego w trakcie przedstawienia przez prezesa Rady Ministrów programu działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania*, 9 kadencja, 1 pos., 19.11.2019, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=1&dzien=3&wyp=1&view=4> [dostęp: 29.06.2024].
- Sejm RP, *Wypowiedź Mateusza Morawieckiego w trakcie przedstawienia przez Prezesa Rady Ministrów programu działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania*, 10 kadencja, pos. 1, 11.12.2023, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm10.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=1&dzien=9&wyp=2&view=4> [dostęp: 28.06.2024].
- Sejm RP, *Wypowiedź Mateusza Morawieckiego w trakcie przedstawienia przez prezesa Rady Ministrów programu działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania*, 8 kadencja, pos. 54, 12.12.2017, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=54&dzien=1&wyp=1&view=1> [dostęp: 27.06.2024].
- YouTube, *Naimski: Jeżeli nie nastąpi kataklizm, dostawy gazu dla Polski są zapewnione*, 27.04.2022, <https://www.youtube.com/watch?v=9k72BYn2M2g> [dostęp: 26.06.2024].

TEMATYKA ENERGETYCZNA W EXPOSÉ KANDYDATÓW NA URZĄD PREZESA RADY MINISTRÓW W LATACH 2005–2023

Streszczenie

Tematyka energetyczna, a w szczególności zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego Polski, stanowiła ważny punkt trwającej debaty politycznej na temat bezpieczeństwa w ogóle. Od wielu lat podejmowano liczne działania i projekty, których celem była zmiana struktury dostaw m.in. gazu ziemnego oraz ropy naftowej do Polski, a więc

zmniejszenia zależności energetycznej od Federacji Rosyjskiej. Wystąpienia kandydatów na urząd Prezesa Rady Ministrów na forum parlamentu stanowią pierwszy i niewrażliwy element podejmowanych w kolejnych miesiącach i latach działań przez poszczególne gabinety rządowe. W tym też kontekście tego typu tematyka stanowi ważny punkt startowy aktywności regulacyjnej i dyplomatycznej podejmowanych przez ukonstytuowany gabinet rządowy. Celem poznawczym artykułu była krytyczna analiza wypowiedzi kandydatów na stanowisko Prezesa Rady Ministrów w latach 2005–2023 pod kątem wymiaru energetycznego w ramach trwającej debaty parlamentarnej. Struktura artykułu ma charakter problemowy, a wygłaszane przez poszczególnych kandydatów zagadnienia pogrupowano w dwa rozdziały. Tego typu tematyka jest istotna w zakresie badań nad myślą polityczną polskich partii politycznych, także w wymiarze energetycznym. W artykule zastosowano analizę świadectw oraz śladów myśli politycznej, które zostały wykorzystane w momencie analizy sposobu postrzegania rzeczywistości politycznej.

Słowa kluczowe: Exposé, Prawo i Sprawiedliwość, Platforma Obywatelska, myśl polityczna, bezpieczeństwo energetyczne

ENERGY TOPICS IN THE EXPOSÉ OF CANDIDATES FOR THE OFFICE OF PRIME MINISTER FROM 2005 TO 2023

Abstract

The topic of energy, and particularly ensuring the energy security of Poland, has been a central point in the ongoing political debate about national security. For many years, numerous activities and projects have been undertaken to change the structure of the supply of natural gas and crude oil to Poland, aiming to reduce energy dependence on the Russian Federation. The speeches of candidates for the office of Prime Minister in parliament are a crucial starting point for the actions taken by successive government cabinets in the following months and years. In this context, such discussions serve as an important foundation for subsequent regulatory and diplomatic activities by the established government. The cognitive purpose of this article is to critically analyze the statements of candidates for the post of Prime Minister from 2005 to 2023 concerning energy policy within the framework of parliamentary debates. The structure of the article is issue-based, with the candidates' speeches grouped into two chapters. This subject matter is pertinent to the study of the political thought of Polish political parties, especially regarding energy policy. The article employs the analysis of testimonies and traces of political thought used at the time to examine perceptions of political reality.

Keywords: exposé, Law and Justice, Civic Platform, political thought, energy security

Artur Wróblewski*

AMONG WEAKNESSES, SENSIBILITIES AND VULNERABILITIES: THE WEST'S COGNITIVE SOURCES OF THE SELF

DOI: 10.26399/meip.4A(83).2024.21/a.wroblewski

INTRODUCTION

The ongoing debate about the condition of the world and the way forward hinges often on the economic arguments regarding China's growing influence, deepening crisis of democracy, the rise of authoritarianism, falling US supremacy and withering of economic potential. It provokes legitimate questions about the roots of some success stories, the reasons behind flagging economic conditions and the sources of multiple weaknesses.

The Western idea of democracy, human rights and economic order (Washington Consensus) is under the siege¹. John Williamson formulated 10 principles of orthodox economic policy in 1989 which forwarder the list of macroeconomic best practices to better the welfare in developing countries – which gained him fame and the entry in encyclopaedias. Unfortunately, the Washington Consensus and Bretton Woods system – the inventions of the West and the fundamentals of the old order/*ancien regime* are crumbling under the pressure. The legitimacy of WTO, SWIFT, dollar and international sanction system is being constantly eroded making the question about the fall of the Western standards even more vocal. The West – East dichotomy evokes old arguments about the intercultural divisions and clashes put forward in *A Study of History* by Arnold Toynbee, Huntington's *The clash of*

* Lazarski University in Warsaw, Poland, e-mail: artur.wroblewski@lazarski.edu.pl.

¹ A. Applebaum, *Autocracy, Inc.: The Dictators Who Want to Run the World*, Doubleday 2024.

Civilization, Bernald Lewis and above all Edward Said's *Orientalism* which framed the study of non-West using the post-structuralist method of narrative – becoming thus the foundational text in the post-colonial studies. The prevailing conviction was that different philosophies and traditions in the West and East produced different patterns of reasoning and mentality. The Western philosophers emphasized freedom, independence, critical thinking and individualism while the Eastern traditions of Confucianism, Taoism and Islam tended to focus on the concept of community, obedience and unity.² Is the framing of the old Easts-West debate still relevant or an anachronic simplification? Are the divisions between democratic and authoritarian regimes anchored different cultural, religious and philosophical patterns or are they merely emanations of individual character traits of the rulers and their political systems. Are the opening opening chasem anchored deep in mental processes or are they anchored in shallow waters?

The article's purpose is to identify and describe briefly the pronounced features of the Western thinking stemming from the philosophical, religious and political traditions which run a different course in comparison with the Eastern patterns (Middle Eastern and Asian). The thesis proposed is that the differences are irreconcilable but manageable. The main orientation points are arguments outlining the growth of Western-style notions of rationality, secularism, law and language as a tools forming the current Western ecosystem characterized by endurance and vulnerabilities. The ontological and epistemological perspective with their methods of inquiry offer concrete opportunities for the study of *being* and *knowing* whereby allowing for the better study of the reality. The article's thesis is that the current escalation of tensions in the world accompanied by the uptick of enthusiasm for authoritarian forms of governance are a transitional phenomenon stemming from the intellectual crisis in the West, institutional inadequacies, the enrichment of new social classes and the replacement of old elites with new ones. However, the West will endure the turmoil due to its traditions of critical thinking. The Western rationality, secularism, institutional arrangements, legal thinking and the concept of language (social constructivism) will prevail and triumph due to its *soft power* attractiveness. The text is outlining the weaknesses of the West symbolized by Hamlet's syndrome as well as abstract modern paradigms of analysis proposed by various philosophical schools which undermined the existing orders not offering much in return. The culmination of the Western paradoxes, and another example, was the concept

² L. Qingxue, *Understanding Different Cultural Patterns or Orientations Between East and West*, *Investigationes Linguisticae* 2000, vol. IX; D. Robson, „How East and West think in profoundly different ways”, 10 January 2017, <https://www.bbc.com/future/article/20170118-how-east-and-west-think-in-profoundly-different-ways> [accessed: 16.03.2024].

of „post-pornography”³ as the end-product of queer/feminist moment in the United States – sparked by the tradition of Frankfurt School of Philosophy. It illustrates well the problem of irreconcilability of the West with Eastern traditions and the unavoidable clash of civilizations. The concept of post-pornography which is very much in vogue today as the sexual tool against the oppressive, patriarchal governments will never gain an upper hand in Eastern cultural circles and will not enjoy the popular approbation in the near future due to objective conditions – conservative mentality and religious upbringing in many parts of the world (outside of the West). What started in the West as the conversation about the interweaving of sex and society in Marcus's *Eros and Civilization*, Foucault's *The History of Sexuality* and Freud's *An Outline of Psycho-analysis*⁴ ended with the current political movement aspiring to replace, *toutes proportions gardées*, the old social contract theories (18th century product) with the modern sexual contract theory (consisting of the distinctive mix of conceptual approaches coming to a prominence (politics, universities) in the second half of the 20th century such as LGBT, gender studies, queer studies and post-pornography theory).

One could say that only Western sophistication and unfettered philosophical tradition could beget such social and political concept (post-pornography) as the element of mainstream discourse. On the other hand, it is a fitting and expected (unavoidable) element in the landscape which Hannah Arendt called a *plurality*.

The article discerns five milestones in the Western tradition of thought which are understood as important factors to explain the uniqueness of the West. These events are suggested to play a major role in building weakness, sensibilities and resilience of the West. The first event was Plato's idea of God as a demiurge (δημιουργός) and logos (λόγος) in his dialogues *Theaetetus* (main epistemological work studying the definition of knowledge), *Politeia* (political study on the best arrangement/regime in the state called Kallipolis) and *Laws* (legal work on the significance of legislators' activities). In these books Plato supported the *imitation* of God and *conversion* to religion with the memorable quote from *Laws*: *In our eyes God will be „the measure of all things” in the highest degree – a degree much higher than is any „man” they talk of*⁵. The significance of Plato's passage on God was its logic based character, avoidance of mythology and the act of rejecting revelation

³ T. Gregory, A. Lorang, *Teaching Post-Pornography*, Cultural Studies Review 2018, vol. 24(1), p. 137; A. Araszkievicz, „Seks przeciwko władzy: postpornografia (naprawdę) objaśnia nam świat”, <https://krytykapolityczna.pl/kultura/seks-przeciwko-wladzy-postpornografia-naprawde-objasnia-nam-swiat/> [accessed: 16.03.2024].

⁴ S. Freud, *The Mind and its Workings* [in:] J. Strachey (ed.), *An Outline of Psycho-analysis*, London, UK: W. W. Norton & Company, 1989.

⁵ See: Plato, *Laws*, Book 4, section 716c, <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0166%3Abook%3D4%3Apage%3D716> [accessed: 16.03.2024].

as the foundation of metaphysics – what produced naturally the idea of deism. He used the reason and observation not faith and intuition to believe in God what inspired future generations – among them was Spinoza nad his image of God as well as many architects of the Enlightenment considered themselves as deists including main signatories of American constitution). The second event was the role of Sophists in the development of Western intellectual tradition. Above all, they were credited with their secular concept of natural law and the nature common to all people – which connected all people as equal creatures. This desacralized human rights and introduced the notion of cosmopolitanism. The third event concerns the influence of Duns Scot and William Ockham on the philosophical and theological narrative of the West. Ockham suggested something which, under the veil of innocence, laid the ground for the future Luther movement and the beginning of people's mental emancipation from the religion. Despite being a Franciscan monk espousing *fideism* (not reason but only faith gives access to the truth) he proposed the thesis which revolutionalized the theological and political dimensions in consequence (and it was not Ockham's razor). He argued that only *voluntas ordinata* could be discerned by human reason suggesting indirectly the impossibility of learning more about God's plans. By reserving for God the total freedom of decision making he constructed the bizzare argument about God being unpredictable or even whimsical. This line of reasoning had outraged Pope Benedict XVI to such an extent he compared dead Ockham to the medieval Islamic thinker Ibn Hazna in his famous Regensburg Address on September 12th 2006 – what sparked the unintended theological controversy and a wave of protests across the Middle East. Ockham's innovative idea about God prepared grounds for positivist school of law which looked for sources of law not in natural law/nature but in mundane world of legislators sitting in the parliamentary benches and writing statutes. The fourth event is Immanuel Kant's work liberating humanity for the first time in history. By disconnecting the proces of acquiring knowledge by studying the nature and people's goals he launched the pursuit for completely different quality of cognition. The source of it was to be the reason and only reason. He set himself to solving the dilemma of getting objective knowledge and found it in the concept of *noumen* and *analytic judgements a priori*. His idea of transcending the experience and digging to the depths of the reason was refreshing and epistemologically revolutionary. He got rid of all old sources of knowledge acquired via human nature and revelation and reached directly to human reason – laying silently stepping stones for deontological systems of ethics and secular worldview. The fifth seminal event's significance belongs to the group of thinkers who jointly changed the thinking of the West about the foundations of law and *procedural democracy*⁶. Their

⁶ N. Urbinati, M.P. Saffon, *Procedural Democracy, the Bulwark of Equal Liberty*, <https://philpapers.org/rec/URBPDT> [accessed: 16.03.2024].

The essay outlines: a „political proceduralist vision of democracy as the normative defense of democracy in contemporary politics...” epistemic conception of democracy as a process of truth seeking.

arguments created final conditions for secularization or desacrilization of the human law and people's rights without destroying the reference to morality. Since the beginning of Judeo-Christian tradition people struggled to reconcile legal points of references (norms, principles and standards) with the theological perspective. They tried to embed the moral/legal prescriptions with the commands of higher law originating metaphysically. The idea of religion and God served this purpose (Judaism – Moses, Christianity – Jesus, the cult of saints, Islam – Mohammed). The solution for the removal of abstract point of references (whether religion or the law of nature) came in the shape of procedural theory of natural law. It took a form of a set of procedures to be followed voluntarily. However, this legal convention took distance from the theory of positivism which had its origins in discretionary human action without recourse to morality (separation of law and morality). The solution how to bypass religion but at the same time to preserve the constructive legacy of religion was reflected for example in the famous legal debate between Ronald Dworkin and H.L.A. Hart. Hart represented the positivist theory of law while Dworkin criticized him formulating the interpretative theory of law (theory of law as integrity) put forward in his famous studies *The Model of Rules I* and *Law's Empire*. Dworkin created a fictional persona of judge called Hercules who would always arrive at right legal answer (right answer theory) by interpretative method of finding the right answer following moral judgments which would fit the institutional legal arrangements (law as integrity). Not anymore God and religion nor abstract nature (like in the case of Sophists) would produce yardsticks of proper standards but the correct reasoning.⁷ The debate complemented other debates focused on rationality in law. They were conducted in the context of the procedural theories of natural law (Fuller – Hart debate). Lon Luvois Fuller was also a critic of legal positivism and outmost defender of morality in law. But it was also secular morality encapsulated by eight procedural principles to be followed strictly. A believer in morality Fuller stressed often that law did not originate in heaven nor stemmed from nature but was sourced from the social realities and man itself (social constructivism). Besides Hart's rule of recognition theory, Dworkin's judge Hercules metaphor, Fuller's procedural theory of natural law it is also worth mentioning the theory of John Rawls (veil of ignorance) and Habermas's ideal speech situation. They all had a common denominator – they generated the space for human activity free from theological and metaphysical shackles – the space characterized by rationality.

⁷ S. J. Shapiro, „On Hart's Way Out,” [in:] Hart's Postscript: Essays on the Postscript to the Concept of Law, (ed.) J. Coleman, Oxford: Oxford University Press, 2001. Also: S. Shapiro, „The „Hart-Dworkin” Debate: A Short Guide for the Perplexed”, Michigan Law, Working Paper No. 77 March 2007, https://law.yale.edu/sites/default/files/documents/pdf/Faculty/Shapiro_Hart_Dworkin_Debate.pdf [accessed: 16.03.2024].

SELECTED EXAMPLES OF MODERN PARADIGMS OF INTERPRETATION – ARS GRATIA ARTIS

The Western interpreters of the reality often connect the current diagnosis to the historical interpretations of the past by treating it as a guiding light in order to build prognosis and anticipate the future. It was the case of problems with the anticipation of Russian invasion of Ukraine on February 22nd, 2023. The poverty of historical analogies and its applicability to current situation was studied by Karl Popper in his seminar work „The Poverty of Historicism” which encapsulated the problem of inadequacies of historicism as a working methodology⁸. Popper focused on the problems of applying the past to the present by forwarding arguments about the uniqueness of each historical event and unpredictability of human behaviour. He also beautifully argued against inexorable laws of historical destiny. The critics of Popper’s approach referenced to the inherent errors in Popper’s methodology by focusing too much on the totality of structure which inhibited the detail of concrete facts and persons.⁹

The western thinkers found also intellectual refuge in many modern, relatively new alternative methods of deconstructing reality. Some of them formed the critical theory school of thought developed in the 20th century. Represented by the Frankfurt School group of thinkers such as Erich Fromm, Theodore Adorno, Max Horkheimer or Herbert Marcuse the school proposed a toolbox of interpretative concepts to read reality. The legacy of Frankfurt School included many interesting ideas which helped to describe the changing world again and again. Unfortunately, it mainly focused on challenging the existing frameworks of cognition, revealing oppressive power structures and criticizing the governments. It played more a descriptive than reformative function criticizing the modes of thinking. This movement created such approaches like feminism, post-structuralism, phenomenology, critical race theory, queer theory, postcolonialism marxist theory. They advised how to dismantle the power structures of oppression. However, the prevailing tendency of these Western schools of thought was predominantly to criticize the reality not offering much beyond it.

The example of it can be found in the corresponding discourses on power and repression of sex between Foucault and Marcuse. Two philosophers advanced exciting arguments about sex as repressive tool of the power structures and how they shaped the societies over centuries but in fact their complex debates served no constructive purpose of changing the world. Michel Foucault in the first volume of *The History of Sexuality* by Foucault painted a broad characterization of the „repressive hypothesis” presented by Marcuse but it did not offer much except intellectual exercise in

⁸ K. Popper, *Poverty of Historicism*, Routledge, 2nd edition, 2002.

⁹ K. Kosík (1976). *Dialectics of the Concrete*.

questioning for the sake of it: „I would also distinguish myself from para-Marxists like Marcuse who give the notion of repression an exaggerated role—because power would be a fragile thing if its only function were to repress, if it worked only through the mode of censorship, exclusion, blockage and repression in the manner of a great Superego exercising itself only in a negative way”.

Jeffrey Renaud in his text „Rethinking the Repressive Hypothesis” summarized Foucault’s arguments about combination of sex and power in his discussion of Marcuse’s work:” If power is understood as that force that merely represses sex, and if this repression is connected to the development of capitalism, then the overthrow of capitalism and the liberation of the repressed will be accomplished simultaneously”¹⁰.

Foucault’s great contribution were his ideas on power-knowledge, archeology of knowledge, genealogy of power and, above all, his idea of biopolitics. It provided the insight into the government’s regulation of population’s bodies, behaviours and lives what was reflected in the concept – politics is applied biology. In addition to aforementioned social characterizing Foucault was also right in formulating his argument about governments using sex practices and regulations in much more sophisticated ways than only through repression (repressive hypothesis).

Probably the notable exception among the intellectuals – from practical utility point of view – was the work of Jürgen Habermas, a former member of NSDAP. He not only questioned the reality but looked for solutions. He analyzed the concept communicative rationality and deliberative democracy offering the solution in place of arid critique only¹¹. But he drew criticism from intellectual circles (considering themselves as progressive) for accepting NATO intervention in Kosovo and Israel’s military responses to Hamas attacks. The European intellectuals faithful to the Western tradition of mortification and rejection of force attacked Habermas from the position of political correctness and inherited anti-Americanism.

The weakness of the West beyond the doctrinal and methodological dimensions is also underlined by other factors which account for inherent oversensitivity embedded in modern political, ethical and economic spheres. The prominent place among them features the Western concept of law and order, the doctrine of human rights, political correctness, culture of legalism so flamboyant in Anglo-Saxon countries and its best economic practices in clash now with authoritarian governments such as e.g. China and Russia (Trump’s claim of unfair trade practices).

These high-ground principles constitute the bedrock of our democratic governance system but at the same time they undermine the West’s position by paralyzing

¹⁰ J. Renaud, Symposium 2013, vol. 17, no. 2.

¹¹ H. Jürgen, B-H. Seyla, *Modernity versus Postmodernity*, New German Critique 1981, vol. 22, pp. 3–14.

the willpower through its dispersed notions of „plurality and freedom.” As Hannah Arendt put it: „Human plurality, the basic condition of both action and speech has the twofold character of equality and distinction... And as living amidst plurality we can threaten each other.” Robert Berkowitz summed up the persistent threats the plurality is posing for the West when pondering on Arendt’s concept: „Thus politics, the activity that is founded upon plurality is dangerous and threatening as it requires that we engage with and seek to think with and understand those who are meaningfully different from ourselves as nevertheless human and part of our common world. This is the source of the ancient prejudice against politics that begins with Plato and accelerates in the modern world; we are terrified that actual reconciling ourselves with the plurality of our world will lead to danger...”¹² The author repeats in this sentence the common misconception about Plato’s vision of his Ideal State. As discussed by the protagonists Glaucon and Adeimantus the state in its external (institutional) arrangements looked communist but it was designed like this for pragmatic reasons. At that time of Plato and low level of education, lack of mass media and decadent attitudes of the population only a strict segmentation of the masses into three classes of people and the ruler king was a sufficient bulwark against an anarchy. In terms of internal (individual) arrangements the members of the society were to remain spiritually free in pursuit of the notion of good.¹³ As obvious on closer inspection Plato’s state did not pose claim to absorb the totality of man’s being, its internal freedom, its free time and thus was not totalitarian in the sense of, for example, current totalitarian state’s of North Korea, China or Russia where the level of surveillance allows to permeate every aspect of human beings’ lives. Hans Gadamer devoted to the analysis of it the whole book on Plato. In addition Plato’s Politeia elaborated on the concept of equality of women by demanding the inclusion of women into the class of soldiers. The right of women to serve in the US and other Western countries is quite a recent phenomenon which places Plato in the group of first advocates of *feminism* as a political doctrine – what found its realization only in 20th century as part of Frankfurt School legacy and postmodern vision of the world.

Plato’s republic (Ideal State) in terms of its pragmatism and rationality bears exactly the same intellectual traits as the republican project of the Founding Fathers in the United States in 1774. It segmentated society into groups of property holders

¹² R. Berkowitz, „Plurality and Freedom”, <https://hac.bard.edu/amor-mundi/plurality-and-freedom-2020-12-03> [accessed: 16.03.2024]; João J. Vila-Chá, „The Plurality of Action: Hannah Arendt and the Human Condition” <https://www.jstor.org/stable/40337103> [accessed: 16.03.2024].

¹³ E. Anowa, „Plato’s Concept of Democracy and Contemporary Political Scenario in Nigeria”, *International Journal of Academic Multidisciplinary Research (IJAMR)*, <https://philarchive.org/archive/EUGPCO> [accessed: 16.03.2024].

exercising full rights, „white trash” (propertyless white men), women (reproducers and cooks without political rights) and Negroes (slaves as objects).

Adriana Cavarero brings up another streak in the contemporary studies on plurality and accompanying challenges: „in light of the current populist turn of Western liberal democracies our interest in Arendt's work should rather focus on the *Human Condition*. This is especially true for the phenomenon dubbed as ‘digital populism’, a recent form of politics characterized by the use of social media for fueling and spreading the typical”.¹⁴

In addition, the democratic order imposes rotation in offices, accountability, representative governments what leads to excessive overintellectual philosophing, the imperative of orderly thinking and proclivity for moral reflection. The characteristic features take especially ridiculous turn and amount to self-destructive influences in the European Left – characteristics predominantly nonexistent in the authoritarian value systems run single-handedly (Putin in Russia) or by a narrow group of interests (China – CCP) terrorising and exterminating opposition.

None of this exists in Eastern authoritarian political culture where social and economic lifes are subjugated to corrupted cliques of interests following their own intersubjective set of rules derived from completely different historical experience and cultural traditions. The optimistic beliefs in coexistence, acculturation, cohabitations and the end of history turned out to be vain projections by Western intellectuals. The Eastern cultural patterns do not include the idea of *compromise* into their intellectual code system. The uncompromising, realistic portrait of the Eastern system of values was presented well in commentary by profesor Karolina Lanckoronska in her memoirs *Those Who Trespass Against Us: One Woman's War Against the Nazis* where she shared her dramatic accounts of the Soviet soldiers' occupation of her beloved Lvov in 1939¹⁵. She left no illusions about the nature of deep divisions between the West and the East – the brutal and primitive Russian officers washing hair in the toilet basin being the least of her worries. The potential for the progress of civilization through the Eastern barbarians was a mere illusion for her. Being obstinate in her evaluations she has never returned to her Lvov. It is interesting that her eye witness account, written in 1945, was rejected by European publishers for decades. To politically correct delusive Western intellectuals her true story was either as too anti-Russian or as too anti-German – as a prisoner in the concentration camp she described also the German proclivity for barbarism. The recollections of the famous Polish activist, scientist,

¹⁴ A. Cavarero, *Human Condition of Plurality*, Arendt Studies 2018, Vol. 2, <https://www.jstor.org/stable/48511479> [accessed: 16.03.2024].

¹⁵ K. Lanckoronska, *Those Who Trespass Against Us: One Woman's War Against the Nazis*, Pimlico, 2006.

and Lviv woman Karolina Lanckorońska took a new symbolic significance in light of the military experience of Ukrainians defending the West against Eastern barbarians.

In a similar tone, used to assess the Russian mentality distinguished classical philologist professor Zofia Abramowiczówna when recollecting the Soviet occupation of Vilnius. She was chased by the Soviets from her town and never wanted to see again the „barbarians”.

OVERINTELLECTUAL MORALISM AS THE PROMINENT SOURCE OF WEAKNESS

The ideals such as just order or *eunomia*, civil law, the rule of reason, the idea of human rights, Judeo-Christian tradition, H. Arendt's concept of policy are (in this order or chronologically) to „blame” for deteriorating power of the West. These noble things at this moment are the reason of lasting crippling effect on the international stature of the West as a set of standards to be followed. They became a source of guilty conscience and created an effect similar to Hamletian procrastination. Samuel Taylor Coleridge an English poet (belonging to a group of Lake Poets and the founder of Romantic Movement) is quoted as saying that Hamlet's problem was simply – thinking too much¹⁶.

The Western tradition preoccupied with concern for morality, rule of law and psychological introspection dragged the West to fall in Hamlet's pitfalls. The condition of mental paralysis by contemplating too much instead of acting in the face of growing authoritarian evil is self-evident. Europe can not bring itself to act decisively today (as evidenced, for example, by the failure to deploy the European army planned since at least Saint Malo conference in 1998¹⁷) and examines constantly its own conscience

¹⁶ Saif Al Deen Al-Ghammaz, *William J. Shakespeare's Hamlet: An Analysis of Revenge Quest & Procrastination*, February 2023, World Journal of English Language 13(2), pp. 317-323, https://www.researchgate.net/publication/368567285_William_J_Shakespeare%27s_Hamlet_An_Analysis_of_Revenge_Quest_Procrastination [accessed: 16.03.2024].

¹⁷ „The never-ending debate of the European Army and why it is unhelpful”, <https://www.boell.de/en/2024/01/22/never-ending-debate-european-army-and-why-it-unhelpful> [accessed: 16.03.2024].

EU Battle Groups, EU Rappid Deployment Capacity, PESCO, EDF, ASAP and EDIRPA are still more conceptual proposals than real military idea. It suffices to remind that EU has 17 different types of battle tanks while the United States has only one; Europe has 20 types of combat aircraft – the USA has only six.

Joint Declaration on European Defence. Joint Declaration issued at the British-French Summit (Saint-Malo, 4 December 1998), https://www.cvce.eu/content/publication/2008/3/31/f3cd16fb-fc37-4d52-936f-c8e9bc80f24f/publishable_en.pdf [accessed: 16.03.2024].

while others take advantage of it. Hamlet's dilemma encapsulates well this tragicomic situation of internal struggle to take decision. Hamlet's state of indecision were caused by his scruples which were twofold: moral – If I kill my uncle Claudius, I will be committing the sin of murder; if I commit suicide, I will be committing a mortal sin; and legal scruples – do I have credible proof beyond a reasonable doubt that my uncle really killed my father? Is the evidence provided to me by the spirit credible? Does it meet the criteria for due process?

Before Hamlet eventually proceeds to act he delivers seven soliloquies which open the window to his mental state and sensitive soul. In the most famous soul-searching in act 3, scene 1 he contemplates committing suicide in Freudian-style burst of prolonged introspection.

The Hamlet's hysterical procrastination is replicated today in the West's contemporary indecisiveness and the democratic culture of debating and questioning. The contemporary reluctance to resort to force was seen as a curse in case of Srebrenica which had cost the lives of Muslim civilians slaughtered by Mladic. The Dutch peacekeepers who were supposed to protect them were „fighting with hands tight behind as put it the Dutch commander Karra later on¹⁸.

It is worth reminding that reluctance to act and Hamlet's hesitation led to the self-annihilation of his family in the final scene during a fencing match.

The power structure based on rotation in offices of political functionaries and democratic accountability makes matters only worse for the Western societies in terms of the vulnerability to attacks. On the other hand the concept of order is also a paramount feature in Chinese tradition but it is based on completely different grounds. Order means hierarchical power structure subjugated to the efficiency and obedience of the political process and political rulers. As duly noticed the current marxist-leninist doctrinemo of Chinese politics controled by CCP is dealing with economic outcomes and leninist control of the society.

PHUSIS VERSUS NOMOS – THE RELIGIOUS PERSPECTIVE

The Western cultural patterns from the beginning were shaped by the approach to religion which bore two characteristics: early separation of religion and state and the liberation of science from the shackles of metaphysics. It was marked by three thinking patterns what shaped Western uniqueness. The legacy was formed by the Sophists, William Ockham and Emanuell Kant. The Sophists believed in cosmopolitan natural

¹⁸ R.S. Taylor, „Karremans Recalls Srebrenica Fall, Institute for War and Peace Reporting”, <https://iwpr.net/global-voices/karremans-recalls-srebrenica-fall> [accessed: 16.03.2024].

law as a function of the human nature and, in addition, they were sceptical about the religion disconnecting their school of thinking from the natural mythological inclinations at that time. William Ockham – although he wrote in the Dark Ages and was informed by the religious zeal- his studies led him to *extreme voluntarism* which commanded the respect for the commands of the ruler. He discarded the teleological Aristotelian-tomistic tradition of natural law as a product of divine revelation recognized by the reason for the submission to the ruler. In this way he prepared the ground for legal and ethical positivism. As to Emmanuel Kant he reversed the order of things. What became to be known as the „Copernican revolution” in thinking he made man the main source of moral knowledge through practical reason and the source of other information through theoretical knowledge. His conclusion was revolutionary – the true source of all knowledge, natural law and religion was not in human nature, not in the nature of society or world (like in case of Rousseau) but in the constructed *a priori* categories/forms of pure reason. Even the category/concept of God was the product of reason. This was the shaping, crucial moment for Western civilization which liberated human beings and unleashed powerful forces of absolute freedom.

The Sophists revolution planted the seeds of the secular breakthrough in thinking which finally culminated in contemporary liberalism and modern politics. Attribution of things to the intellectual appraisal and the evolution of reason/common sense contributed to all modern concepts in philosophy and politics. They postulated the concept of natural law as reflecting things common to human nature across the geographical spectrum. The law of nature was a human invention having nothing to do with the divine law which was concocted by some people to instill a fear of God in other people to maintain leverage on them. The law of nature offered things common and good for all people such as protecting life and pursuit of sensual pleasure (sensualism). The man-made law should reflect all these natural desires in the form of conventional form (conventionalism). If it did not it meant that it was not referring properly to natural law but was created to someone's interest. According to one group of Sophists such one could be disrespected if nobody was watching. Following the distorted law meant that someone was abiding by the law practically (was just) but in fact was committing an evil act.

The Sophists the forerunners in critical thinking created a model of rationalism and were the first proponents of natural law, social contracts and religious scepticism. Homo mensura idea and epistemological and ontological contributions were also part of their legacy.

Although there was one group of Sophists postulated that the law of nature should reflect the will of the stronger party the other group stood firmly on the ethical/moral grounds that the law nature should encapsulate good things for the humanity. In addition, they deducted from the commonality of human nature the evidence about the equality of all people (*cosmopolitanism*).

THE REPUBLICAN AND DEMOCRATIC TRADITION OF THE WEST – THE PHILOSOPHICAL PERSPECTIVE

The concept of „just order” was introduced into the Western political thought by Solon who designed the contours of modern politics based on the idea of public good and mixed government – long before Polibius, Cicero and Montesquieu perfected this intellectual invention. The concept of *order* is also a paramount feature in Chinese tradition but it is based on completely different grounds. Order reminiscences *fair and rational organization* in the Western political thought while in the Eastern civilization it means hierarchical power structure subjugated to the efficiency and obedience of the political process and political rulers. As duly noticed the current Marxist-Leninist doctrine of Chinese politics controlled by CCP is dealing with economic outcomes and control of the society.

The civil law and the rule of law not of men (as the principle was propagated in 18th century America), republicanism, direct/indirect democracy, the idea of representative government, H. Arendt's concept of *polity* are other Western inventions dating back to the times of Athenian democracy – with the power of *ecclesia* or popular gatherings. It survived through the Roman Republic times symbolized by the institutions such as *comitia*, *senatus*, *preator* and even withered the onslaught of tugs who killed Cicero near Arpinum and authoritarian hardening grip on power by Octavianus Augustus who designated himself first as *Princeps Civitatis* and then Roman Emperor (he introduced the principate system of government after the battle of Accium in 31 BC which lasted until the Third Century in 284 AD). Even though he liquidated *comitia* or popular assemblies he still preserved the Roman *senat* purging it from corruption and treating as a consultative body. The Roman Empire despite the initiation of the imperial cult by Octavian also cultivated the idea of law as the point of reference diving leaving to subsequent generations the dual heritage of *ius civile* and *ius gentium*.

The concept in Cicero writings corresponded with the idea of justice embodied in natural law (as a sublime reflection of god given norm) uncorrupted by the whims of people and discovered in human mind by the *preators* and jurists. The natural law conception as a sort of subliminal message passed by the Providence and ingrained in human mind marks the apex of ancient human intellectual sophistication and a great longing for human dignity (*dignitas*) stemming from the fact of man being created in godly image. The natural law was accepted by people as natural since the intellect was identifying/pinpointing repetitive actions of people occurring naturally to all people at anytime.

It was a crucial point in political development inherited from Judean tradition since the obedience to the norms received a higher sanction. This concept carried on

in the writings of Seneca and Thomas of Aquinas. When future revolutionaries were deposed by old rulers and unjust order they found the justification in the natural law only without the balast of religion as something objective and lasting and orderly.

In the Anglo-Saxon tradition the rule of objective and universal law found its expression in Magna Carta and writings of Bracton who was the first jurist to compile cases in one book consolidating a trend towards a common law tradition. Others followed into his footsteps.

The biggest „culprit” is the arrival of such concepts as: the pure and critical rule of reason. It was an emancipating moment in the West when the philosophy was devoid of theology opening wide territories for freedom of thinking and acting. One of the first prominent writers was William of Ockham who in dark ages of medieval times pointed to the power of human reasoning apart from God. More than that, he introduced the idea of *voluntarism* suggesting even that God could be whimsical and cruel if he only wanted incurring thus the criticism of Benedict XVI centuries later in the famous Ratisbon lectures – which ignited in turn Islamic protests across the world.

Ockham's studies crawled into the underpinings of *rationalism* of Descartes. The separation of theology and philosophy/metaphysics was reflected in his „natural philosophy” and was pursued in his famous books. He embarked on discovering science and natural laws which led him – like in cases of Cicero and Ockham- to disclose the underlying laws of nature in mental processes of *human reason*. Like Cicero discovered the natural law norms in the human intellect so Descartes intuited the truth by using the mind: „*By „intuition” I do not mean the fluctuating testimony of the senses or the deceptive judgment of the imagination as it botches things together, but the conception of a clear and attentive mind, which is so easy and distinct that there can be no room for doubt about what we are understanding.*”

It was through human intellect that human beings can acquire ultimate truth about the nature of reality – through purely intellectual perception (In this sense he was negating Aristotle's observation – „There is nothing in the intellect that was not previously in the senses”).

Descartes formulated radical thesis which will be later expanded by Kant and will contribute both the greatness of the West's rationalism but at the same time will doom the West to moralizing and extreme rationalism. Descartes pointed to the reason which corrects sense-perception in cases of disagreement or conflict between the two faculties. Whereas the proper use of reason does not require submitting the beliefs it generates.

The originality of Kantian thought did not rely only in his apotheosis of reason as the human faculty enabling new epistemological perspective of the truth. What is more important, Kant also broke with the tradition of linking human norms, values and morality with the tradition of studies over human nature. He created the „*noumenal*

reality” where the norm and standards were not implied from the human nature/nature like philosophers previously maintained. On the contrary, he pursued different path – the natural law was not only not deducted from the human nature but was formulated even against the human nature. The true place where natural law was mined was the intellect or „practical reason”. Only there the good will and moral freedom and autonomy could be found – *the only good thing you can think of is good will* ... in mind.¹⁹

He just exchanged the human nature for the *practical reason* as the breeding place of norms. In this way he justified his *kategorischer imperativer/categorical imperative* and developed his deontological moral system of „what should be done” on the objectivity of reasoning instead of subjectivity of natural law theories from the past.

He seemed to resolve one of the fundamental dilemmas dating back to the Age of the Enlightenment which often questioned human nature as the source of natural law allegedly reflecting godly prescriptions. The polemic against the natural law – originating from the human nature and discovered by the intellect- was famously opened by David Hume who in his book „Treaty on the Human Nature” formulated arguments against the traditional perspective on human nature. He there warned against deducting *ought* from is arguing that repetition itself of certain things by humans and the liking for them can not be a basis of considering something as good and universal or, in other words, as natural.

His objections led to creation of the so-called *naturalistic fallacy theory*. The controversy carried on and found supporters of this approach in the likes of John Locke who presented his theory of *tabula rasa* which was indicating the mistrust about human nature. As a *clean slate* the human intellect could not be a place of moral knowledge discovery since there was nothing imprinted inside upon the birth of human being – the knowledge was later accumulated through experience by humans in lifetime and his appraisal of human nature was very pessimistic. He questioned the concept of universal morality and the *Golden Rule* (mutuality principle) which was the most important commandment for the Christians. The naturalistic fallacy theory found its modern exposition in Paul Ehrlich book „Human Natures” (Paul Ehrlich book „Human Natures: Genes, Cultures and Human Prospect”, Washington, 2000).

The motives behind Lock's critique of innate ideas were particularly interesting and even revolutionary. He opposed inherent ideas inscribed in human mind as an inhibitor obscuring the rational judgment of human beings.

It was Kant who seemed to provide the lasting solution to the recurring dilemma regarding the subject of what forms the true knowledge about universal morals and values by delinking it from the religious stained notion of natural law and human

¹⁹ I. Kant, *The Metaphysics of Morals*, translated by Mary J. Gregor, Cambridge University Press, 1991.

nature. He shared the doubts raised by the representatives of the approach that from the fact that something is regarded as the universal practice which is happening often the knowledge about morality can not be deduced.

It is important to reach behind the experience to identify acts as being moral or immoral – Kant claimed. Bentham shared his position that *ought* should never be implied from *is* if we do not want to fall into the fallacy trap and perpetuate wishful thinking distorting our cognition.

The liberty to think independently ignited a new wave in legal studies on so-called procedural theories of natural law and justice juxtaposed with classical theories of human law and justice. In Kant's philosophical narrative the intellect/reason substituted human nature as the place of seeking for universal norms. That way the practical reason ceased to be merely an instrument of discovery and was elevated to the status of the source of knowledge itself. His transcendental idealism led him to the seminal conclusion that „we cannot cognize things in themselves” and we are subjected to the illusion of appearances positioned in the time and space. This altered western philosophers' way of viewing the world by proposing the revolutionary thesis that it is not the mind which conforms to the objects around it but it is objects which conform to the nature of the mind. This view stamped the philosophical tradition with intellectualism and moral sensibility with far-reaching effects: „external objects (bodies) are merely appearances, hence also nothing other than a species of my representations, whose objects are something only through these representations, but are nothing separated from them. Thus external things exist as well as my self, and indeed both exist on the immediate testimony of my self-consciousness, only with this difference: the representation of my Self, as the thinking subject is related merely to inner sense, but the representations that designate extended beings are also related to outer sense.”

The reasoning and the celebration of abstract reflection led him on the one hand to desperate constataion that we as the humans know little about surrounding world („We can only cognize objects in space and time, appearances. We cannot cognize things in themselves”) though Kant still left the door open for a hope to overcome lack of cognizance by concluding „we can think about things in themselves using the categories” On the one hand, Kant undermined our previous perception of the world by raising the role of the intellect in the process of understanding to the levels of significance unknown before. Kant's moment petrified our western mode of thinking in the West based on rationality and ethical discourse. At the same time he started the tradition of deontological systems of ethics and morality whereby the internal duty was more important than anything else. The Kantian legacy of using practical reason as a guidebook resonated well with the Western political and moral tradition of and his procedural theories of natural law and found inherited by the prominent followers. Rawls wrote „Theory of Justice” in 1971 in which he presented his thought

experiment in and expanded it in subsequent essays and books. In his thought experiment Rawls believed he created optimal conditions for the members of society due to the way the founding of 2 principles of the social order was designed. It was proposed that they were created behind the veil of ignorance and according to the difference principle. The veil of ignorance was the hypothetical situation where nobody was aware of its own social status, gender, race. This would guarantee neutrality/fairness of people concurring on the new principles since everybody being uncertain of his position in the newly created society would have opted for the fairest social contract benefitting the most disadvantaged members (difference principle). This ignorance at the creation was the Rawls's contribution to the political fight where the political order was to be designed to the benefit of the worst off in the democratic way. In Rawls's intellectual experiment there were reflected the contractualist tradition of Enlightenment and moral prescriptions of Kant evoking his famous altruism enclosed in the notions of moral and categorical imperatives.

The significance of Rawls' theory, a neoKantian follower and enthusiast of social contract tradition, adopted and adjusted Kantian moralism into a modern conception of justice called – *justices as fairness*.

He also resolved the tension between these two antiethical terms by proposing two principles concocted behind the hypothetical *veil of ignorance* and based on the difference principle. These conditions were supposed to guarantee the fair choice of society. They were the equality of opportunities and equal claim to rights – they were the terms for accepting inequalities in democratic society and the source of its legitimacy. As he pointed:

Rawls conception was rooted in deep moralism. All other approaches based on procedural theories of natural law shared this propensity for justice and fairness. They did not trace the theories of law and justice from human nature but linked them with objective sets of conditions constructed in human mind to be fulfilled to have good and fair laws.

Theories of human nature constituted one source of law and morality in the Western culture. The second source was the reference to religion/metaphysics and was completely abstract. It was envisaged, for example, in Robert Filmer's famous book which was attacked fiercely in opening chapters of John Locke's „Second Treaties on the Government“. The Enlightenment epoch undermined this metaphysical referencing significantly by setting stage for the rationalism and common sense. The third source was the school of legal positivism represented for example by Hart. But even this source of legal and moral norms was revoking something higher than only human whimsical perspective. Ronald Dworkin was the modern age philosopher who pointed to the difficulties of relying only on *judge made law*. He created the conception of *rules and policies* rooted in normative structures of the society which supplemented

the legal norms found in the written law and were applied in cases where written law norms were missing.

The renaissance of classical theories of human law and morality found its proponents in the Western world again.

STATE-SPONSORED EVIL ACTIONS AND BAD INTENTIONS

On the other hand, authoritarian governments are free from such ballast. Due to the nature of authoritarian system They can evoke extralegal measures, do not need to cling to the legal norms and are not bound by any moral scruples. The accumulated multiple evidences testify to it. In the peak of the pandemic originating in China the country was hacking Western institutions, driving the Wedge among members of the EU, advancing anti-American propaganda war and exploiting ruthlessly coronavirus to weaken the West. Absent were any moral/ethical scruples. At the same time treating its own herded society like a farm animal under controlled conditions. When coronavirus tested the solidarity of the human kind in an hour of trial Chinese hackers attacked computers in the West stealing secrets. In one case, state-sponsored Advanced Persistent Threat 41 (ATP41) compromised a major private provider of social care services in the UK disrupting the systems. As European countries were hurtling towards the most severe moments of Covid 19 China and Russia were targeting technical companies stealing anonymised patient data. Indiscriminate and widespread cyber attacks conducted by hackers sponsored by China led eventually to indictments by US government of two Chinese hackers attacking AI and cancer research company. The investigations revealed the link between Chinese ATP hackers and the Ministry of State Security. On another occasion, western governments pointed to Cozy Bear, a group of hackers formally known as ATP29 believed to be working on behalf of Russian state.

Another instance of hostile intentions is Chinese intentional engagement as the primary source of illicit trafficking of fentanyl and fentanyl-related substances to the West to destroy the fabric of western societies. In fact, for many years now China is also leading a war-like operation to provide drugs to the American and European market as if to take revenge for the Opium Wars of 1840th and demolish social order. The seriousness of the Chinese attacks was encapsulated well in the words of Attorney General:

„We know that the global fentanyl supply chain, which ends with the deaths of Americans, often starts with chemical companies in China,” said Attorney General Merrick B. Garland. “The gathered material led the Justice Department to unsealing indictments against China-based companies and their employees in July and October 2020 with crimes relating to fentanyl and methamphetamine production, distribution

of synthetic opioids. The indictments were unsealed in the Middle District and the Southern District of Florida. Indictments unsealed in the Southern District of Florida included also defrauding the U.S. Postal Service as well as making and using counterfeit postage.

„Fentanyl is the deadliest drug threat our nation has ever faced. These eight cases are the result of DEA's efforts to attack the fentanyl supply chain where it starts — in China. Chinese chemical companies are fueling the fentanyl crisis in the United States by sending fentanyl precursors, fentanyl analogues, xylazine, and nitazenes into our country and to Mexico. These chemicals are used to make fentanyl and make it especially deadly”.

THE INVASION OF EVIL – AGAMBEN'S APPROACH

We can talk today about a sort of invasion of evil influences by authoritarian governments hiding their hostile intentions under the guise of nationalism and patriotism. In reality these governments are run single-handedly or by groups of interests using today various instruments of power-exercising and power-building – among them biopolitics and the state of exception (external threat). These themes were elaborated in books by Giorgio Agamben who analyzed how the contemporary governments transform the biopolitics to control masses of society and how the declarations of state of exception is abused by the governments to increase the oppressive power. Agamben commented extensively on the works by Carl Schmidt, Hannah Arendt, Michel Foucault. His polemic with prominent 20th century intellectuals served to ponder the human condition and the state of society. Debating with the writings of Carl Schmidt he discussed how the governments are using the state of exception to warrant the increasing surveillance of the society (*State of Exception*. Homo Sacer II, 2003), by referring to Foucault's biopolitics he showed the biological dimension to controlling population (*Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, 1995) and by discussing the arguments in Arendt's books he confronted the vestiges of totalitarianism.

The current politics in Russia evoking constant external threat, passing the act on Foreign Agents, sending assassins to kill political opponents only shows the accuracy of Agamben's theoretical threads on a state of exception and resembles the situation from accumulation of power in Adolf Hitler's Enabling Act of 1933. The strategy of incarcerating and forcefully vaccinating the whole society proved the biopolitics' sociotechniques of biological control tested. Previously, it was seen in the Chinese government's policy of one child the establishment of social credit policy which can even affect young men's bids to find sexual partners.

MANAGING ACHILLES' HEELS THROUGH 3 DES – DE-RISKING, DECOUPLING, DEDOLLARIZATION AND INTERNATIONALIZATION STRATEGY

Beside the strategy to weaken physically and morally the Western world China and Russia are pursuing the de-risking strategy which has its financial, technological ramification in order to reduce dependence on other countries. In *Made in China 2025* China outline its blueprint for bulding self-sufficiency in key sectors such as semiconductors, AI, clean tech and fin tech.

China practically closed the access to its banking sector (foreign investors controlling now less than 2 percent of Chinese bank assets) and protects its financial markets (with foreigners owning only 4 percent of Chinese stocks and 9 percent of Chinese government debt) and restricting the movements of funds out and in of the country.

To shore up its financial transactions resilience China launched also the UnionPay system of financial services network belonging to the state, controlled by the People's Bank of China upon approval from the State Council which serves as a political overseer of all state functions and law implementation. The Union Pays cards are an alternative to Western card systems (Visa, American Express) and are accepted in 180 countries and issued in 70 countries – becoming only the second to the Visa brand with a 32% of market share.

In a bid to protect itself against financial sanctions China erected an alternative to SWIFT (Society of Worldwide Financial Transactions) global payment system CIPS (the Cross-Border Interbank Payment System) to bypass sanctions after witnessing for years what deals Iran went through since 2012 when the sanction regime was implemented on the country for uranium enrichment program as part of the development nuclear weapons.

Another aspect was to diminish its transaction link to dolar by transacting with renminbi currency thus lessening its dependence on Western financial system.

In this way China is creating a new system of oil trading. This idea was materialized with establishing of Shanghai Trade Exchange which started to trade in yuan denominated futures and recently it settled first cross border trade in yuan. This is the further process of internationalizing the Chinese currencies by carrying out transactions in digital renminbi.

In the political sense, China also embarked on the consolidating the bloc of unstable countries forming them into revisionist group called Brics states which on the one hand seeks to decrease its dependence on old colonial powers on the other hand it serves as the instrument of undermining the traditional architecture of post-Bretton Woods and Washington consensus.

SOURCES OF LEGITIMACY IN CHINA – HISTORY AND A „CONFUCIAN LENINISM”

The overwhelming support of Chinese population for its government lies firstly in historical experience and secondly in traditional confucian values systems. The differences in outlook with the Western tradition are clear. The Confucian values of „relationship” (*guanxi*), „filial piety” and „saving the face” fitted well for the purpose of awing the society. They were first used by emperors to awe the society in the old times and are being employed now to pacify the people and stabilize the political and social situation. The idea of piety, collective urge and fear of ostracism by loosing the face became ideal instruments for control and oppression by the Chinese government for naming and shaming the pacified people. The Communist governors achieved with the Communist threats the goal of continuing what the ancient absolute rulers did in China by assuming the divine aura. Today the divine element is missing but replaced by the similar mechanism of overpowering the mental capacities of the Chinese subjects – and the similar effect of brainwashing is accomplished like in the past. The underdeveloped state of society maintained for very long time and agrarian origins of the majority of people are facilitating the political passivity and enslavement of the society. It helped to dull the senses and dampened the critical thinking. Whether at the imperial times or now, the Chinese lost – as Socrates would put it – *thaumazein* (wonder)²⁰ or curiosity to ask questions critically what was the building bloc in Western society responsible for the Enlightenment movement and political advancements. What is worse, the evolutionary processes (emancipated) emancipated the traditional values of the system which lost its metaphysical appeal and pedagogical function. In China today majority of people do not follow rules out of deep-seated moral convictions distinguishing good things from sins. The internal moral imperative of upholding values has disappeared. Chinese follow rules either afraid of legal consequences (of being caught when breaking the norms) or out of utilitarian motivations (I do it because it is useful for me). There is nothing universal and transcendental anymore in the Chinese system of values today – the system is upheld based on personal choice, transactional motivation (I will obey the norm and get what I need) and personal utilitarian interest. The regime has reduced the Chinese society in its collective and individual capacity to the vegetative state of atrophy as far as the critical thinking, moral sensibility and questioning of

²⁰ J. Llewelyn, „On the saying that philosophy begins in *thaumazein*”, *A Journal of Art, Context and Enquiry* Issue 4 (2001), pp. 48-57, <https://www.jstor.org/stable/20711438> [accessed: 16.03.2024].

„Wonder is the only beginning of philosophy”, Plato has Socrates say these words at 155d of the *Theaetetus*. Aristotle says the same in *Metaphysics* (982b).

reality are concerned. Richard Bernstein, a long time correspondent in China, characterized these attitudes in the following way: „These attitudes should be blamed less on a lack of knowledge than on a public environment that tends to dull the moral sense. Jung Chan, author of „Wild Swans”, observed years ago that even before the terror of the Cultural Revolution „many people had been reduced to a state where they did not dare even to think.”²¹

In another paragraph he deplores: „In Tibet, some 150 Buddhist monks have immolated themselves in the last few years to protest China’s harsh rule, but even for Chinese who know about these events there are no emotionally riveting pictures, no concrete identities. The deaths are abstractions -- a statistic. Why does this matter? It does since ultimately, the intensifying conflict between China and the liberal-democratic world is not about trade or money, but about values, about the way countries behave in the world. And a country whose capacity for outrage has atrophied can offer no moral compass, no sense of restraint on its government’s exercise of raw, self-interested power.”²²

This situation of relativism and deprivation of higher theological and eschatological perspective corresponds well with other cultural idiosyncracies indicated by observers. In legal culture, contrary to the American principle of *legalism* (the most outstanding founding principle in the US political landscape next to the principles of *separation of power* and *checks and balances*) Chinese are valuing relativity over absolutism and relationship over laws while the „Western societies tend towards absolutes”²³. In the case of contract law for example the contract signed *must* be honoured absolutely for the Westerners, for the Chinese the contract signed *should* be respected voluntarily – things are relative. Moreover, insistence on following the law strictly could be interpreted as offensive attitude of mistrust towards the Chinese partner and not treasuring more law over the relationship.²⁴

In addition, the Chinese Party created a new paradigm of absolut power deriving legitimacy from history²⁵. It enmeshed skillfully Confucian values in the fabric of society erecting a new marxist-leninst paradigm approved by the majority of Chinese society. In this way the system is considered as legitimate and very stable.

²¹ R. Bernstein, „Why moral outrage is scarce in China”, Nikkei Asia, 13.11.2019.

²² Bernstein, *supra* note 1.

²³ M. Chan, „What are the main differences between the values of Westerners and Chinese?”, [http:// quora com](http://quora.com), [accessed: 16.03.2024].

²⁴ „Chinese Values vs. Western Values: Competition or Dialogue?”, Wilson Center.

²⁵ Alvin Y. So, *The Rise of Authoritarianism in China in Early 21 st Century*, International Review of Modern Sociology, 2019, <https://www.jstor.org/stable/48636762> [accessed: 16.03.2024]; H. Takeuchi, *Chinese politics and comparative authoritarianism: institutionalization and adaptation for regime resilience*, Japanese Journal of Political Science 2021, Vol. 22, Issue 4, pp. 381-392.

The Marxist-Leninist paradigm bifurcates into two directions: Marxist and Leninist upon which is founded contemporary China. Marxism deals with economic outcomes/results which are directed and guaranteed by the state apparatus even if nominally they have the appearance of capitalism. The state controls every economic activity and supervises the ownership of assets and means of production in the controlled capitalism system. It is thus overcoming the problem of private ownership because all economic assets and production processes are subjugated anyway to the Politburo's decision at the end of the day (in addition to seizing total power, consolidation of elites, information gathering)²⁶. The capitalist system and free-market economy are more a lexical-semantic phenomenon than a functioning reality consistent with formal definitions like in the West. And deviation from the Regime system and political correctness ends with punishment and may result with confiscation of private property by calling of extralegal means existing in Chinese legal culture. The extralegal dimension of law order (state of exception) is characteristic for all authoritarian regimes and has reminiscences of the Enabling Act of 1933 – the law was passed by Reichstag and equipped Adolf Hitler with the power to make and enforce laws according to the needs and exigencies without any control from the German parliament (the theory of emergency laws was concocted by Carl Schmitt and still applies in many authoritarian ecosystems)

The Leninist thread of the paradigm deals with the full control of the society symbolized by the *social credit score system*, labor camps and the electronic surveillance of citizens. This marxist-leninist system of power was entangled with the traditional value system of social harmony, benevolence and respect for appropriate hierarchy which instills the system with legitimacy, collective acceptance.

The socialist core values of Confucian socialist republic as was termed by the New Left philosopher are Chinese phenomenon rendered the process of „confucionising” the communist party by introducing tenets of Confucianism into educational and moral model distorting and adopting the traditional concepts and imbuing it with new meanings. The value of loyally serving to the society and the group was replaced with the obedience to the communist party which sits at the top of social hierarchy constituting the cornerstone of social and political fabric.

It also overcomes the dilemma of combining antithetical concepts of strict hierarchy and equality which seem to be incompatible in Western societies founded on cherished notions of egalitarianism and individualism. The Confucian set of rules permits to reconcile competing claims of strict hierarchy and equality by imposing on people contradicted concepts (irrational contradictions).

²⁶ H. Takeuchi, *Chinese politics and comparative authoritarianism: institutionalization and adaptation for regime resilience*, Japanese Journal of Political Science 2021, Vol. 22, Issue 4, pp. 381-392.

Ironically, the Chinese do not need also to overcome the dilemma of freedom and equality which in the Western political thought was reconciled by John Rawls with his idea of „justice as fairness” since they both nominally exist – the freedom is strictly defined and distributed by the state and equality is imposed by the Communist Party. What is interesting for the Western observers the Marxist ideology despite decades of state capitalism and attributes of market economy still enjoys popularity in China as evidenced by tv programs and public opinion surveys indicating the government enjoying the popular support. The Communist Party subjugated the whole society by enmeshing the ideology with nationalism thus creating a false sense of patriotism and setting up traps for the dissidents.

REFERENCES

- Alvin Y. So, *The Rise of Authoritarianism in China in Early 21 st Century*, International Review of Modern Sociology, 2019, <https://www.jstor.org/stable/48636762> [accessed: 16.03.2024].
- Anowa E., „Plato’s Concept of Democracy and Contemporary Political Scenario in Nigeria”, International Journal of Academic Multidisciplinary Research (IJAMR), <https://philarchive.org/archive/EUGPCO> [accessed: 16.03.2024].
- Applebaum A., *Autocracy, Inc.: The Dictators Who Want to Run the World*, Doubleday 2024.
- Araszkiewicz A., „Seks przeciwko władzy: postpornografia (naprawdę) objaśnia nam świat”, <https://krytykapolityczna.pl/kultura/seks-przeciwko-wladzy-postpornografia-naprawde-objasnia-nam-swiat/> [accessed: 16.03.2024].
- Berkowitz R., „Plurality and Freedom”, <https://hac.bard.edu/amor-mundi/plurality-and-freedom-2020-12-03> [accessed: 16.03.2024].
- Bernstein R., „Why moral outrage is scarce in China”, Nikkei Asia, 13.11.2019.
- Cavarero A., „Human Condition of Plurality”, Arendt Studies, Volume 2, 2018, <https://www.jstor.org/stable/48511479> [accessed: 16.03.2024].
- Chan M., „What are the main differences between the values of Westerners and Chinese?”, [http:// quora com](http://quora.com) [accessed: 16.03.2024].
- Concept of Law, ed. J. Coleman, Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Freud S., *The Mind and its Workings* [in:] J. Strachey (ed.), *An Outline of Psycho-analysis*, London, UK: W. W. Norton & Company, 1989.
- Gregory T., Lorang A., *Teaching Post-Pornography*, Cultural Studies Review 24(1), p. 137, April 2018.
- Haeckel E., Jürgen H.; Seyla B-H. (1981). *Modernity versus Postmodernity*, New German Critique, vol. 22, pp. 3–14.

- Joint Declaration on European Defence. Joint Declaration issued at the British-French Summit (Saint-Malo, 4 December 1998), https://www.cvce.eu/content/publication/2008/3/31/f3cd16fb-fc37-4d52-936f-c8e9bc80f24f/publishable_en.pdf [accessed: 16.03.2024].
- João J. Vila-Chã, „The Plurality of Action: Hannah Arendt and the Human Condition”, <https://www.jstor.org/stable/40337103> [accessed: 16.03.2024].
- Kant I., *The Metaphysics of Morals*, translated by Mary J. Gregor, Cambridge University Press, 1991.
- Kosík K. (1976). *Dialectics of the Concrete*.
- Lanckoronska K., *Those Who Trespass Against Us: One Woman's War Against the Nazis*, Pimlico, 2006.
- Llewelyn J., *On the saying that philosophy begins in thaumazein*, A Journal of Art, Context and Enquiry 2001, Issue 4, pp. 48-57.
- Platon, *Laws*, Book 4, section 716c, <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0166%3Abook%3D4%3Apage%3D716> [accessed: 16.03.2024].
- Popper K., *Poverty of Historicism*, Routledge, 2nd edition, 2002.
- Qingxue L., *Understanding Different Cultural Patterns or Orientations Between East and West*, *Investigationes Linguisticae*, vol. IX, April 2000.
- Renaud J., Symposium, vol. 17, no. 2 (Fall/Automne 2013).
- Robson D., „How East and West think in profoundly different ways”, 10 January 2017, <https://www.bbc.com/future/article/20170118-how-east-and-west-think-in-profoundly-different-ways> [accessed: 16.03.2024].
- Saif Al Deen Al-Ghammaz, *William J. Shakespeare's Hamlet: An Analysis of Revenge Quest & Procrastination*, February 2023, *World Journal of English Language*, vol. 13(2), pp. 317-323, https://www.researchgate.net/publication/368567285_William_J_Shakespeare%27s_Hamlet_An_Analysis_of_Revenge_Quest_Procrastination [accessed: 16.03.2024].
- Shapiro S.J., *On Hart's Way Out* [in:] *Hart's Postscript: Essays on the Postscript to the* Shapiro S.J., „The „Hart-Dworkin” Debate: A Short Guide for the Perplexed”, Michigan Law, Working Paper No. 77 March 2007, https://law.yale.edu/sites/default/files/documents/pdf/Faculty/Shapiro_Hart_Dworkin_Debate.pdf [accessed: 16.03.2024].
- Takeuchi H., *Chinese politics and comparative authoritarianism: institutionalization and adaptation for regime resilience*, *Japanese Journal of Political Science* 2021, Vol. 22, Issue 4, pp. 381-392.
- Taylor R.S., „Karremans Recalls Srebrenica Fall, Institute for War and Peace Reporting”, <https://iwpr.net/global-voices/karremans-recalls-srebrenica-fall> [accessed: 16.03.2024].

„The never-ending debate of the European Army and why it is unhelpful”, <https://www.boell.de/en/2024/01/22/never-ending-debate-european-army-and-why-it-unhelpful> [accessed: 16.03.2024].

Urbinati N., Saffon M.P., „Procedural Democracy, the Bulwark of Equal Liberty”, <https://philpapers.org/rec/URBPDT> [accessed: 16.03.2024].

AMONG WEAKNESSES, SENSIBILITIES AND VULNERABILITIES: THE WEST’S COGNITIVE SOURCES OF THE SELF

Abstract

The article’s purpose is to identify and describe briefly the pronounced features of the Western thinking stemming from the philosophical, religious and political traditions which run a different course in comparison with the Eastern patterns (Middle Eastern and Asian). The thesis proposed is that the differences are irreconcilable but manageable. The article’s thesis is that the current escalation of tensions in the world accompanied by the uptick of enthusiasm for authoritarian forms of governance are a transitional phenomenon stemming from the intellectual crisis in the West, institutional inadequacies, the enrichment of new social classes and the replacement of old elites with new ones. The text is outlining the weaknesses of the West symbolized by Hamlet’s syndrome as well as abstract modern paradigms of analysis proposed by various philosophical schools which undermined the existing orders not offering much.

Keywords: Western democratic tradition, Western overintellectualism as the source of weakness, “Kantian revolution” in thinking, authoritarian tendencies, sources of Chinese conduct

SŁABI, ROMANTYCZNI I NADWRAŻLIWI: KOGNITYWNE PRAŻRÓDŁA POLITYCZNEJ TOŻSAMOŚCI ZACHODU

Streszczenie

Celem opracowania jest przedstawienie i krótka analiza wyraźnych cech zachodniego myślenia wynikających z tradycji filozoficznych, religijnych i politycznych, które są odmienne od wzorców wschodnich (bliskowschodnich i azjatyckich). Zaproponowana teza głosi, że różnice te są nie do pogodzenia, ale można nimi zarządzać. Myślą

przewodnią opracowania jest to, że obecna eskalacja napięć na świecie, której towarzyszy wzrost entuzjazmu dla autorytarnych form rządów, jest przejściowym fenomenem wynikającym z kryzysu intelektualnego na Zachodzie, niedoskonałości instytucjonalnych, wzbogacenia się nowych klas społecznych i zastąpienia starych elit nowymi. Tekst podkreśla słabości Zachodu symbolizowane przez syndrom Hamleta, a także abstrakcyjne nowoczesne paradygmaty analizy proponowane przez różne szkoły filozoficzne, które podważają istniejące porządki, jednak w zamian nie mają wcale wiele do zaoferowania.

Słowa kluczowe: zachodnia tradycja i demokracja, zachodnie przeintelektualizowanie jako źródło słabości, „rewolucja kantowska” w myśleniu, tendencje autorytarne, źródła i przyczyny postępowania Chińczyków

Tomasz Idzikowski*
Paweł Olszewski**

ANALIZA KAMPANII PREZYDENCKIEJ DONALDA TRUMPA W 2024 R. – CZYNNIKI DECYDUJĄCE O ZWYCIĘSTWIE KANDYDATA REPUBLIKANÓW

DOI: 10.26399/meip.4A(83).2024.22/t.idzikowski/p.olszewski

WPROWADZENIE

Wybory prezydenckie w Stanach Zjednoczonych Ameryki stanowią jedno z najważniejszych wydarzeń w świecie globalnej polityki. Wywołując implikacje w wielu aspektach stosunków politycznych i gospodarczych, ich wyniki są bacznie obserwowane przez społeczność międzynarodową¹. Kampania prezydencka w 2024 r. była jedną z najbardziej polaryzujących w historii samych Stanów Zjednoczonych. Polityczne starcie pomiędzy Donaldem Trumpem a Kamalą Harris (oraz częściowo również Joe Bidenem) spowodowało ogromną mobilizację wśród milionów wyborców w USA². Dotyczyło to przede wszystkim wyborców Partii Republikańskiej, którzy mimo występujących wielu kontrowersji dotyczących Donalda Trumpa, poszli tłumnie zagłosować na swojego kandydata. Strategia wyborcza, która pozwoliła Republikanowi ponownie wygrać wybory i wkrótce zostać 47. Prezydentem Stanów Zjednoczonych³, opierała się ponownie na zastosowaniu populistycznej retoryki, a także intensywnym wykorzystaniu nowoczesnej technologii

* Uczelnia Łazarskiego, e-mail: tomasz.idzikowski@lazarski.pl, ORCID: 0009-0002-9796-8714

** Instytut Studiów Politycznych PAN, ORCID: 0000-0002-7539-1224

¹ H.J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, McGraw-Hill, Nowy Jork 2006, s. 34.

² M. Kwaśniuk, *Donald Trump: Polityczne Trzęsienie Ziemi: Elekcja Trumpa w 2024 roku*, Wydawnictwo Alturio, Warszawa 2024, s. 12.

³ J. Karl, *Tired of Winning: Donald Trump and the End of the Grand Old Party*, Wydawnictwo E.P. Dutton, Nowy Jork 2024, s. 45.

i Internetu w skutecznym dotarciu do swojego elektoratu⁴. Pełna skrajności i sprzeczności kampania marketingu politycznego wzbudzała z jednej strony zachwyt, z drugiej krytykowana była za posługiwanie się oszustwami i innymi nieczystymi zagrywkami, w szczególności do konkurencyjnego obozu politycznego – Demokratów. Pomimo wielu problemów i przeciwności towarzyszących próbie ponownego objęcia stanowiska prezydenta, Donald Trump wyszedł ze wszystkiego obronną ręką i zapewnił sobie kolejny raz miejsce w historii, zostając 47. Prezydentem Stanów Zjednoczonych Ameryki.

WYBORY PREZYDENCKIE W USA – UJĘCIE TEORETYCZNE

System wyborczy w Stanach Zjednoczonych, pomimo stosunkowo krótkiej historii na tle wielu krajów świata, jest bardzo głęboko osadzony z założenia w amerykańskim modelu federalistycznego państwa i rządu⁵. Ojcom Założycielom przyświecała idea stworzenia mechanizmu wyboru głowy państwa, który miałby na względzie zarówno interesy samych obywateli, jak również i poszczególnych stanów USA⁶. Wykorzystywany do dzisiaj system elektorski powstał *de facto* jako kompromis między klasycznymi wyborami bezpośrednimi, a możliwością wyboru głowy państwa przez władzę ustawodawczą, czyli Kongres Stanów Zjednoczonych⁷.

Podstawę amerykańskiego systemu wyborczego stanowi Kolegium Elektorów. Niniejsze ciało polityczne składa się z 538 elektorów. Liczba ta nie jest oczywiście przypadkowa i stanowi bezpośrednie odzwierciedlenie sumy przedstawicieli każdego ze stanów w Kongresie USA, czyli uwzględniając skład Izby Reprezentantów oraz Senatu. Liczba elektorów z danego stanu odzwierciedla bezpośrednio (a dokładniej prawie bezpośrednio, aby być poprawnym) ilość ludności danego stanu i jego udział w ogóle ludności Stanów Zjednoczonych. Implikacją tego systemu liczenia głosów elektorskich jest charakterystyczny podział, w którym najludniejsze stany, np. Kalifornia, posiadają najwięcej głosów w Kolegium Elektorów, w tym wypadku są to aż 54 głosy, odpowiadające 54 elektorom. System ten faworyzuje stany, które są najliczniej zamieszkiwane. Zero-jedynkowe podejście rodzi również swoje konsekwencje. Nie liczy się bezpośrednio wielkość, ani w teorii też zamożność danego stanu. Dochodzi do sytuacji, w której

⁴ S. Goldmacher, M. Haberman, J. Swan, *How Trump Won, and How Harris Lost*, <https://www.nytimes.com/2024/11/07/us/politics/trump-win-election-harris.html> [dostęp: 25.11.2024].

⁵ D. Kellner, *Critical Theory and Authoritarian Populism*, University of Westminster Press, Londyn 2024, s. 78.

⁶ C.A. Beard, *An Economic Interpretation of the Constitution of the United States*, The Macmillan Company, Nowy Jork 1913, s. 78.

⁷ W.H. Riker, *Federalism: Origin, Operation, Significance*, Little Brown and Company, Boston 1964, s. 94.

zarówno duży stan, przykładowo Wyoming, jak i bardzo niewielki New Hampshire, dysponują taką samą ilością głosów. Natomiast sąsiadujące z Wyoming Kolorado, o podobnej powierzchni, ma ponad trzykrotnie więcej głosów. System zakłada bardzo prosty schemat – im ludniejszy stan, tym przeważnie w naturalny sposób bogatszy, a tym samym mający większy wpływ na decyzje polityczne dotyczące całego USA.

Głosowanie na prezydenta odbywa się w wyborach pośrednich. Obywatele amerykańscy głosują bezpośrednio na elektorów, którzy następnie przekazują swoje głosy na wybranego kandydata Partii Demokratycznej lub Republikańskiej. Warto odnotować, że są to tak zwane wybory stanowe, gdyż obywatele danego stanu USA muszą głosować na elektorów ze swojego stanu. Data głosowania nie jest stała i nie jest również datą ustalaną poprzez decyzję polityczną. Jednocześnie znając podstawową zasadę, zgodnie z którą głosowanie w wyborach prezydenckich odbywa się zawsze w pierwszy wtorek po pierwszym poniedziałku listopada, kalendarz wyborczy można w każdej chwili sprawdzić nawet na dziesiątki lat w przód.

Charakterystycznym elementem amerykańskiego systemu wyborczego jest zasada „zwycięzca bierze wszystko”. Faktycznie taka zasada dotyczy wszystkich, prócz dwóch (Maine oraz Nebraska), stanów w USA. Konsekwencją tej zasady dla systemu wyborczego jest to, że kandydat zdobywający w danym stanie większość głosów, automatycznie uzyskuje wszystkie głosy z danego stanu. Nie ma wówczas znaczenia, na którego z kandydatów głosowali elektorzy będący w mniejszości, ich głosy elektorskie trafiają finalnie i tak do kandydata, który zdobył zwykłą większość głosów w stanie. Jest to kolejny element w systemie wyborczym USA, który faworyzuje duże stany. Dla zilustrowania sytuacji posłużę się jeszcze raz przykładem Kalifornii, która ma 54 głosy elektorskie. Jeśli kandydat Partii Demokratycznej zdobywa w głosowaniu pośrednim 28 głosów, a więc o jeden więcej niż połowa, wówczas pozostałe 26 głosów na kandydata Partii Republikańskiej, automatycznie staje się również jego własnością i zdobywa całość 54 głosów elektorskich przewidzianych dla całego stanu Kalifornii. Z tego systemu wywodzi się również określenie *swing states*, które można przetłumaczyć jako „wahające się stany”. Są to stany USA, w których obydwaj kandydaci na prezydenta USA mają podobne poparcie i często jeden głos zdecyduje o przejęciu głosów z całego stanu. Stany te pełnią niezwykle ważną, a często wręcz kluczową rolę w finalnych wynikach wyborów na Prezydenta USA. Jednocześnie warto podkreślić, że nie ma stałej listy takich stanów, wraz z każdymi kolejnymi wyborami prezydenckimi w Stanach Zjednoczonych, lista tych stanów ulega drobnym przetasowaniom lub zmianom, które dopiero w dłuższej perspektywie spowodują, że wybrany stan zostanie zaliczony do grona *swing states* lub zostanie z niego usunięty. Obecnie największe znaczenie spośród „wahających się stanów” mają m.in. Floryda, Michigan, Pensylwania czy Arizona⁸.

⁸ L. Sabato, *The Swing State Playbook: Election Tactics in 2024*, University of Virginia Press, Charlottesville 2024, s. 10–25.

Podczas liczenia głosów elektorskich najważniejsza jest liczba 270 – zwana przez Amerykanów często „magiczną liczbą”. Stanowi ona minimalną ilość głosów elektorskich, które musi zdobyć kandydat na Prezydenta USA, aby wygrać wybory. Liczba ta stanowi większość z łącznej liczby głosów elektorskich, których jest 538. Pierwszy kandydat, który w dniu wyborczym zdobędzie 270 głosów, zostanie nowym Prezydentem Stanów Zjednoczonych. Taka konstrukcja systemu wyborczego ma swoje poważne wady, które w USA są poruszane w debatach politycznych i społecznych od wielu lat. Zarzuca się mu, że cały system Kolegium Elektorów i liczenia głosów elektorskich prowadzi do sytuacji, w której Prezydentem USA może zostać kandydat mający mniejsze bezpośrednie poparcie społeczne⁹. Gdyby wybory w USA odbywały się w formule bezpośredniej, bez systemu Kolegium Elektorów, wiele już razy doszłoby do sytuacji, że głową państwa zostawałby inny kandydat, niż ten wybrany w obowiązujący sposób. Przykładowo w 2000 r. większe poparcie społeczne posiadał Al Gore, ale zgodnie z głosami elektorskimi prezydentem został George W. Bush. Kolejny raz taka sytuacja zdarzyła się w trakcie wyborów w 2016 r. – Donald Trump vs. Hilary Clinton, w których zwyciężył Trump, pomimo niższego bezpośredniego poparcia społecznego. Jest to powód, dla którego w Ameryce wciąż aktualna jest debata w sprawie alternatyw dla obecnie wykorzystywanego systemu. Jedną z nich jest wprowadzenie głosowania powszechnego lub proporcjonalnego podziału głosów elektorskich. Obecnie jednak należy podkreślić, że zarówno ze strony Partii Demokratycznej, jak i Republikańskiej, brakuje jakiegokolwiek sensownego konsensusu w sprawie niniejszego problemu.

WYBORY PREZYDENCKIE 2024 W USA – UJĘCIE OGÓLNE

Wybory na Prezydenta Stanów Zjednoczonych w 2024 r. od początku zapowiadały się na wyjątkowe. We współczesnej historii USA był to dopiero drugi przypadek, gdy o fotel prezydenta rywalizowali ci sami kandydaci, co w poprzedzających wyborach – 2020: Trump vs. Biden. Jednocześnie na bardzo późnym etapie kampanii wyborczej nastąpiła zmiana kandydata ze strony Partii Demokratycznej. Ówczesnego Prezydenta USA – Joe Bidena zastąpiła mniej znana wyborcom, lecz charyzmatyczna, Kamala Harris¹⁰. Wiele obserwatorów sceny politycznej uważało, że Joe Biden ustąpił zbyt późno, aby kampania Harris nabrała odpowiedniego tempa. Ze strony wyborców, jak również wielu polityków z Partii Demokratycznej, padały przede wszystkim głosy

⁹ S. Levinson, *Our Undemocratic Constitution: Reforming the Electoral College*, Yale University Press, New Haven 2024, s. 90–110.

¹⁰ E. Daniels, E. Schneider, C. Cadelago, *Harris converts Biden campaign into her own*, Politico, <https://www.politico.com/news/2024/07/22/harris-pivots-to-campaign-00170459> [dostęp: 26.11.2024].

związane z odsunięciem Bidena z powodu jego wieku i potencjalnie złego stanu zdrowia. Chociaż Donald Trump jest zaledwie nieco ponad 3 lata młodszy od Joe Bidena, różnice w podejściu i dynamice całej kampanii kandydatów były widoczne i mocno uwypuklone przez obie strony politycznej walki. Widać było to choćby w czasie debaty prezydenckiej Biden vs. Trump, w której Republikanin zdecydowanie dominował, choć wytknięto mu wiele nieprawidłowości i znaczną ilość oszustw w ramach tak zwanego *fact checks*, zrealizowanego przez wiele amerykańskich mediów bezpośrednio po debacie prezydenckiej.

Kampania wyborcza 2024 to także wyjątkowo znacząca polaryzacja społeczna, która znalazła swoje odzwierciedlenie w polaryzacji samych kandydatów i ich obozów politycznych¹¹. Przełożyła się również na sposób prowadzenia kampanii i używaną przez kandydatów retorykę. W tym wypadku, jak już wiemy, z dużą korzyścią dla kandydata Partii Republikańskiej. Wyjątkowo napięta sytuacja polityczna zarówno wewnątrz USA¹², jak i na arenie międzynarodowej, dalsze znaczące zwiększenie roli Internetu (w szczególności w kategorii *Social Media*) oraz problemy gospodarcze (m.in. wysoka inflacja, a także problemy pokrewne lub będące wynikiem słabnącej gospodarki, jak choćby kryzys bezdomności i całego słynnego *American Dream*), stały się zarzewiem wewnętrznych napięć, które okazały się kolejny raz doskonałym paliwem w sprawnie działającej maszynie wyborczej Donalda Trumpa¹³.

Odwołując się do wcześniejszego fragmentu na temat tzw. *swing states*, w kampanii wyborczej w 2024 r. stany te miały niezwykle silne znaczenie. Arizona, Pensylwania, Wisconsin i Georgia stały się w tym roku centralnym punktem zainteresowania wśród kandydatów, ponieważ nawet jeden głos przewagi w tak równo podzielonym wyborczo stanie, decydował o zwycięstwie lub przegranej w tych wyborach prezydenckich. Kandydaci obydwu partii włożyli dużo pracy, aby wypracować sobie wygraną w danym stanie. W większości przypadków to jednak Donald Trump okazał się kandydatem na prezydenta USA, który zdobył największe poparcie w *swing states*. Wszystkie cztery wymienione powyżej stany, dokonały w dniu wyborów tzw. *flipa*, a więc z prognozowanego większościowego poparcia dla kandydatki Demokratów, skrzyły w stronę kandydata Republikanów. Tym samym stany te zagrały *all in*, jak to określa się w amerykańskiej nomenklaturze sytuację, gdy stawia się wszystko na jedną kartę. Całość głosów elektorskich, łącznie aż 56 (Arizona – 11, Pensylwania – 19, Wisconsin – 10,

¹¹ J.C. Alexander, *The Polarized Electorate in America: Social Divides and Political Strategy*, Polity Press, Cambridge 2024, s. 75–92.

¹² P. Stone, *Openly authoritarian campaign: Trump's threats of revenge fuel alarm*, „The Guardian”, listopad 2024, s. 22.

¹³ B. Stokes, *The Decline of the City Upon a Hill. As American Democracy Loses Its Shine, American Power Suffers*, Foreign Affairs, <https://www.foreignaffairs.com/united-states/decline-city-upon-hill> [dostęp: 27.11.2024].

Georgia – 16), trafiło do Donalda Trumpa. Podobna sytuacja miała miejsce również w Nevadzie i Michigan, a to kolejne 21 głosów elektorskich dla Trumpa. Gdy przyjrzymy się mapie wyborczej USA, odniesiemy wrażenie, że praktycznie cała Ameryka jest na czerwono – popierając kandydata Republikanów. Kamala Harris zebrała głosy w kilku stanach o wysokiej liczbie ludności, a tym samym otrzymała sporą pulę elektorską, natomiast to Donald Trump zdominował przeważającą ilość stanów, jednocześnie przeciągając na swoją stronę praktycznie wszystkie *swing states*. Pomimo że w wyborach powszechnych wygrałby niewielką przewagą (Harris – 48,3%, Trump – 49,9%, kandydaci niezależni i z partii trzecich łącznie – 1,8%), to w zdobywaniu głosów elektorskich nie miał sobie równych (Harris – 226, Trump – 312).

W ogólnym ujęciu Donald Trump wykorzystał doskonale czas i dostępne narzędzia, aby zaktywizować swój elektorat oraz go rozbudować. Przekonanie kolejnych wyborców, aby zagłosowali na niego wymagało doskonałej strategii i determinacji w jej realizacji, której Donaldowi Trumpowi akurat odmówić nie można. W 2024 r. pokazał Amerykanom, zarówno swoim zwolennikom, jak i przede wszystkim przeciwnikom, jak powinno się skutecznie realizować kampanie wyborcze i zdobywać najwyższy urząd w Stanach Zjednoczonych. Konkurencja niestety nie była w stanie za nim nadążyć, i to pomimo że przeciwko Trumpowi wytaczano najcięższe działa, bo żaden inny kandydat we współczesnej historii USA nie miał tak wiele problemów prawnych jak Republikanin. Tym większe wrażenie robi jego polityczne zwycięstwo.

WYBORY PREZYDENCKIE 2024 W USA – OMÓWIENIE KLUCZOWYCH CZYNNIKÓW SUKCESU TRUMPA

Dla dokonania efektywnej analizy kampanii prezydenckiej Donalda Trumpa należy wyróżnić kilka istotnych elementów. Przede wszystkim do czynników decydujących o sukcesie kandydata Republikanów warto zaliczyć m.in. silny i trafny przekaz populistyczny, bardzo dobrze dopracowaną strategię komunikacyjną, efektywną (choć nie zawsze zgodną z prawdą) krytykę przeciwników politycznych, wykorzystanie retoryki polaryzującej społeczeństwo i pogłębiającej różnice, a także personalizację przekazu i wykorzystanie mediów społecznościowych wraz z całym inwentarzem najnowszych technologii związanych z analityką danych oraz sztuczną inteligencją¹⁴.

Kampania wyborcza 2024 była wyjątkowo obfita w kwestie uznawane już globalnie za niezwykle problematyczne, czyli dezinformację i wykorzystywanie tak

¹⁴ M.D. Smith, R. Telang, *AI and Analytics in Political Campaigns: Big Data and Democracy*, MIT Press, Cambridge 2024, s. 50–75.

zwanych *fake news*¹⁵. Narzędzia te, coraz częściej wykorzystywane do walki politycznej i gospodarczej, wywodzą się *de facto* z narzędzi używanych do siania zamętu na froncie wojennym. Przekazywanie nieprawidłowych informacji – fałszywych lub stosownie zmodyfikowanych, służyło Trumpowi do budowania negatywnej narracji na temat jego przeciwników politycznych. Największym problemem takiej sytuacji jest brak możliwości, dla przeciętnego odbiorcy, szybkiej weryfikacji tych informacji. Implikacją tego jest często wierzenie na słowo danemu kandydatowi, a następnie powtarzanie tej narracji jako jedynej prawidłowej i automatyczne odrzucanie jakiegokolwiek innej, którą wyborca usłyszał w następnej kolejności. Jest to również ściśle związane z nauką, jaką jest psychologia, ponieważ szerzenie dezinformacji i przyjmowanie jej za prawdę, nie jest wbrew pozorom objawem dotyczącym braków w logicznym myśleniu danej jednostki¹⁶. Bardzo często przyjmujemy informacje takimi, jakie je otrzymaliśmy, bez poświęcania dodatkowego czasu i energii na ich weryfikację. Ma to również przyczynę w źródle informacji, gdy zakładamy, że osoba, którą popieramy, lubimy, podziwiamy, nie mogłaby nas okłamać, a prędzej robi to jej konkurent. W takiej sytuacji bardzo łatwo o przyjęcie przez wyborców linii narracyjnej narzuconej przez Trumpa, która oczernia jego konkurentów politycznych oraz jednocześnie przyjęcie jej za jedyną właściwą i przekazywanie jej dalej, m.in. w mediach społecznościowych.

Social media odgrywały już istotną rolę w trakcie dwóch wcześniejszych kampanii prezydenckich Donalda Trumpa, jednak wraz z rozwojem narzędzi i dostępu do nich, wpływ działań podejmowanych przez Republikanina w Internecie, miał obecnie jeszcze większe znaczenie niż w 2016 i 2020 r.¹⁷. Trump bardzo intensywnie wykorzystał media społecznościowe w kampanii, ale co ważniejsze, robił to z większą efektywnością niż jego konkurenci. Wśród głównych narzędzi internetowych wykorzystywanych w kampanii wyborczej należy wyróżnić przede wszystkim cztery podstawowe o największym wpływie: Facebook, Twitter, TikTok oraz platforma Truth Social¹⁸. Służyły one do mobilizacji elektoratu, przekazywania haseł i całego przesłania wyborczego, a także do szerzenia *fake news* i dezinformacji. Jej celem, poza szerzeniem nieprawdy, jest również utrudnianie możliwości dokonania tak zwanego *fact checks*, a więc sprawdzenia prawi-

¹⁵ K. Clayton, *The Impact of Misinformation on Democratic Elections*, „Journal of Political Communication”, Wydawnictwo Taylor & Francis, Londyn 2022, s. 145–156.

¹⁶ V. Graham, *The Era of Post-Truth Politics: Fake News and Misinformation*, Wydawnictwo Routledge, Londyn 2024, s. 88–101.

¹⁷ Pew Research Center, *Social Media Seen as Mostly Good for Democracy Across Many Nations, But U.S. is a Major Outlier*, <https://www.pewresearch.org/global/2022/12/06/social-media-seen-as-mostly-good-for-democracy-across-many-nations-but-u-s-is-a-major-outlier/> [dostęp: 28.11.2024].

¹⁸ C. Newton, *Why Trump's Truth Social may not survive the hype*, <https://www.theverge.com/22947686/donald-trump-truth-social-network-parler-gettr-ceo-interview> [dostęp: 28.11.2024].

dłowości otrzymywanych informacji. Część najpopularniejszych platform internetowych, takich jak Facebook, wykorzystuje specjalne algorytmy i pracę ludzką, dokonując sprawdzania faktów i mając zdolność do szybkiego oznaczania wybranych treści, jako niezgodnych z prawdą, jeśli taka nieprawidłowość zostanie jednoznacznie wykryta.

Narzędzia i platformy internetowe okazały się dla Trumpa doskonałym medium do przekazywania populistycznego przekazu. W trakcie kampanii prezydenckiej bardzo konsekwentnie utrzymywał retorykę związaną ściśle z populizmem, hasłami narodowymi, co znalazło swoje bezpośrednie odzwierciedlenie w hasłach wyborczych – *Make America Great Again 2.0 (#MAGA)*¹⁹ oraz *America First*²⁰. Ponownie to właśnie te hasła, znane m.in. z kampanii z 2016 r., znalazły się w centrum przekazu politycznego. Krótkie hasła o ogromnej mocy, pod które Trump skutecznie był w stanie podpiąć problemy, trapiące obecnie Amerykanów. Wśród nich znalazły się m.in. sprawy związane ze słabym stanem gospodarki krajowej i koniecznością jej odbudowy, problemy z suwerennością Stanów Zjednoczonych na arenie międzynarodowej, jak również konieczność jeszcze silniejszej obrony granic Ameryki przed jej wrogami. Włączywszy w ten ostatni element, bardzo sprytnie poniekąd, również kwestię ochrony granic przed nielegalną imigracją – czym Trump zasłynął już zresztą w czasie wyborów w 2016 r. i późniejszą budową muru na granicy z Meksykiem, po objęciu stanowiska 45. Prezydenta Stanów Zjednoczonych.

Bardzo ważnym narzędziem w rękach Donalda Trumpa była retoryka podziałów, wspierana przez szeroko zakrojoną kampanię krytyczną wobec jego przeciwników politycznych. Bardzo sprytnie wykorzystywał wszelką krytykę w stronę Demokratów, aby obudowywać ją własną narracją i modyfikować krytykę tak, by zawsze w tę narrację się wpasowywała. Republikanin nigdy nie stronił od polaryzowania społeczeństwa i populizmu. To w dużej mierze dzięki temu powstał Donald Trump, jakiego znamy dzisiaj na scenie politycznej. Od zawsze retoryka Republikanina oscylowała wokół pojęcia „my vs. oni”. Służyła do wzmacniania polaryzacji, a nawet budowania jej tam, gdzie dotychczas jej nie było lub miała bardziej marginalne znaczenie. Taka retoryka jest zabiegiem, który służył Trumpowi do wzmacniania swojej bazy wyborczej. Krytyka polityczna z jego strony koncentrowała się na tym, co było ważne dla jego wyborców, a w szczególności elementów najważniejszych dla szeroko rozumianego elektoratu pracowników fizycznych, często najslabiej opłacalnych. Do nich najefektywniej trafiało przesłanie o zdegenerowanych elitach z drugiej strony sceny politycznej, jak również narracja o chęci powrotu do tradycyjnych wartości, które wyznawała większość jego

¹⁹ A. Keyssar, *The Future of Populism in America: From MAGA to Multilateralism*, Princeton University Press, Princeton 2024, s. 18–34.

²⁰ J. Karl, *Tired of Winning: Donald Trump and the End of the Grand Old Party*, Wydawnictwo E.P. Dutton, Nowy Jork 2024, s. 78.

elektoratu. Dzięki takiej narracji Trump zbudował niezwykle silną i wierną podstawę swojego elektoratu, na który zawsze mógł liczyć.

Internet, a w szczególności media społecznościowe, były przysłowiowym oczkiem w głowie Republikanina. Podczas kampanii 2024 wykorzystywał social media na skalę, która była do tej pory wręcz niespotykana w walkach o stanowiska na amerykańskiej scenie politycznej. Wtórowały mu przy tym wielkie nazwiska, które dołożyły swoją cegiełkę do zwycięstwa Trumpa. Jedną z takich osób był zdecydowanie choćby sam Elon Musk (Tesla Inc., SpaceX), który jako właściciel platformy X (dawniej Twitter), przywrócił zablokowane konto Trumpa na portalu i umożliwił mu dotarcie do milionów wyborców w sposób bliski osobistemu, z personalnym przekazem realizowanym bezpośrednio przez samego kandydata na prezydenta. Warto nadmienić, że konto byłego wówczas Prezydenta USA, zostało zablokowane po zamieszkach na Kapitolu z dnia 6 stycznia 2021 r. Podstawą do tego było powołanie się Twittera na ryzyko dalszego podżegania do przemocy i zamieszek przez Trumpa przy wykorzystaniu jego prywatnego konta w serwisie. Zdarzenie to oczywiście wywołało w USA poważną debatę na temat wolności słowa wśród obywateli, ale jednocześnie nie należy zapominać, że większym problemem jest *de facto* kwestia odpowiedzialności mediów społecznościowych za przekaz, który publikują na swojej platformie i do kogo on finalnie trafia.

Warto zwrócić uwagę również na platformę Truth Social, która już z nazwy sugerowała, że będzie przekazywać wyłącznie prawdziwe informacje, wolne od szumu, dezinformacji i kłamstw, których w walce politycznej w 2024 r. zdecydowanie nie brakowało. Był to sprytny zabieg marketingowy, gdyż sama firma została stworzona w 2021 r., a uruchomiona w 2022 r. jako odpowiedź na brak dostępu Trumpa do Twittera, a jej właścicielem była oczywiście spółka Trump Media & Technology Group²¹. Liczba użytkowników platformy szacowana była w połowie 2023 r. na ponad 600 tysięcy i znacząco się zwiększyła wraz z rozpędzaniem się kampanii prezydenckiej 2024. Obecnie wynosi ponad 2 mln aktywnych użytkowników, sama aplikacja na telefony pobrana została ponad 4 mln razy, a miesięcznie Truth Social odwiedza na wszystkich platformach ponad 13 mln użytkowników. Zapewniło to Trumpowi całkowicie zależne od niego medium społecznościowe w sieci, które pozwala mu docierać do milionów Amerykanów z jego własnym, personalnym przekazem, niezależnie od tego jak niepoprawny i często nieprawdziwy bywa.

Wspomniana już personalizacja przekazu była kolejnym narzędziem, którego wykorzystanie Donald Trump opanował niezwykle dobrze i efektywnie. Zaawansowane algorytmy i sztuczna inteligencja były w stanie dokonać szybkiej i trafnej analizy

²¹ M. Egan, *Donald Trump is on the verge of another \$1 billion Truth Social windfall*, CNN, <https://edition.cnn.com/2024/04/22/business/trump-media-stock-truth-social/index.html> [dostęp: 29.11.2024].

danych demograficznych oraz behawioralnych w odniesieniu do różnych grup wyborczych. Pozwoliło to na efektywne dopasowanie przekazu reklamowego, który trafiał w indywidualne potrzeby odbiorców. Przykładem mogą być reklamy kierowane do mieszkańców dużych miast, w których sztab wyborczy Trumpa zawsze koncentrował się na sprawach gospodarczych oraz bezpieczeństwa. Podczas gdy przekaz marketingowy na terenach wiejskich był wypełniony problemami ważnymi dla rolnictwa, takimi jak kwestia ochrony lokalnych miejsc pracy, niesprawiedliwej konkurencji spoza USA czy zbyt wysokich kosztów energii, które nadmiernie obciążają amerykańskich rolników. Republikanin zapewnił tym sobie personalizację przekazu, która pozwoliła mu sprzedać poglądy polityczne, jakich wyborcy w danej grupie oczekiwali. Nastąpiło, trwające już drugą dekadę, przejście od prezentowania poglądów kandydata z nadzieją, że znajdzie się odpowiednio dużo chętnych, skłonnych do głosowania na niego. Trump wyznaczył nowe standardy w efektywności pozyskiwania wyborców z wszelkich grup społecznych, włącznie z najdrobniejszymi niszami, w których *de facto* nie sprzedawał swoich poglądów, lecz „kupował” sobie nimi wyborców²². Dzięki algorytmom monitorującym nastroje społeczne poprzez analizę mediów społecznościowych czy badań opinii publicznej, możliwe było dopasowywanie przekazu marketingowego praktycznie w czasie rzeczywistym.

Wśród kluczowych czynników, które wpłynęły na wynik wyborów prezydenckich w USA, należy podkreślić niezwykle znaczący wzrost znaczenia Latynosów²³. Grupa wyborcza, która w poprzednich wyborach prezydenckich nie była tak silna i zaangażowana, a już w szczególności nie odnotowywała tak dużego wzrostu poparcia dla Trumpa, dokonała znaczącej zmiany. W wielu stanach poparcie dla Republikanina wśród ludności latynoskiej wzrosło bardzo istotnie, głównie za sprawą konserwatywnych poglądów Trumpa związanych z wartościami rodzinnymi czy ochroną granic przed napływem nielegalnej, taniej siły roboczej. Pozwoliło to Trumpowi na zdobycie m.in. *swing states* w postaci Arizony, ale także wzmocnienie swojego elektoratu w Teksasie oraz na Florydzie²⁴. W obydwu tych stanach Donald Trump zwyciężył znaczącą przewagą głosów bezpośrednich – sięgającą nawet kilkunastu punktów procentowych, względem poparcia dla Kamali Harris. Analogicznie prezentowało się w wielu stanach poparcie dla Trumpa wśród mniejszości afroamerykańskiej.

²² S. Issenberg, *The Victory Lab: The Secret Science of Winning Campaigns*, Broadway Books, Nowy Jork 2012, s. 34–36.

²³ B. Mena, *Latinos have become a new battleground frontier for political candidates*, CNN, <https://edition.cnn.com/2024/11/30/business/democrats-latino-voters-trump/index.html> [dostęp: 02.12.2024].

²⁴ R. Luscombe, *How Trump won over Latino and Hispanic voters in historic numbers*, „The Guardian”, <https://www.theguardian.com/us-news/2024/nov/09/trump-latino-hispanic-vote-election> [dostęp: 02.12.2024].

Ostatnim, ale jakże ważnym elementem, mającym wpływ na kampanię wyborczą, było jej finansowanie. Wyróżniało się ono w kampanii 2024 dość rewolucyjnym sposobem pozyskiwania funduszy po stronie Trumpa i zarazem niezwykle wysoką kwotą uzbieraną od darczyńców. Pomimo że w kampanii w 2020 r. kwoty były wyższe, to jednak w 2024 r. bardzo hojne wsparcie pochodziło od pojedynczych jednostek pokroju wspomnianego wcześniej Elona Muska, który sam przekazał szacunkowo co najmniej 75 mln dolarów na kampanię Trumpa. Warty podkreślenia po stronie Trumpa jest również fakt, że Partia Republikańska okazała się silnie i zdecydowanie wspierać swojego kandydata, co zapewniło mu dodatkowe atuty w postaci lepszej konsolidacji pod kątem organizacyjnym kampanii oraz zasobów finansowych na nią przeznaczanych. Łączna kwota zebrana przez kandydata Republikanów²⁵, zawierająca darowizny od osób indywidualnych i pieniądze zgromadzone przez tzw. *Super PAC*²⁶, osiągnęła wartość blisko 1,1 miliarda dolarów²⁷. I choć mimo to, że sztab wyborczy Kamali Harris wykorzystał jeszcze większą kwotę, wynoszącą blisko 1,4 miliarda dolarów, to zgodnie z wynikami wyborów, Donald Trump spożytkował zasoby finansowe w sposób bardziej efektywny, prowadzący bezpośrednio do jego wygranej w wyścigu o urząd 47. Prezydenta Stanów Zjednoczonych.

WNIOSKI ORAZ IMPLIKACJE WYBORÓW 2024 DLA PRZYSZŁOŚCI WYBORÓW PREZYDENCKICH W USA

Wybory prezydenckie 2024 w USA stanowiły niezwykle ważny moment w historii kraju. Zawierały wiele przełomowych wydarzeń oraz wykorzystano w nich technologię i narzędzia internetowe na niespotykaną wcześniej skalę. Kluczową implikacją jest przede wszystkim rosnące z roku na rok znaczenie cyfrowych mediów i treści, a także

²⁵ *Statistical Summary of 18-Month Campaign Activity of the 2023-2024 Election Cycle*, Federal Election Commission, <https://www.fec.gov/updates/statistical-summary-of-18-month-campaign-activity-of-the-2023-2024-election-cycle/> [dostęp: 2.12.2024].

²⁶ *Super PAC* (ang. *Super Political Action Committee*) – jest to specjalny rodzaj komitetu politycznego w Stanach Zjednoczonych, który odpowiada za zbieranie i wydawanie funduszy, wykorzystywanych w sposób niezależny od sztabu wyborczego kandydata, do jego wspierania politycznego w walce o fotel Prezydenta USA. Komitety te nie posiadają żadnych ograniczeń w zbieraniu i wydawaniu funduszy, stanowią więc główne źródło finansowego wsparcia, choć oficjalnie nie mają prawa, aby uzgadniać zakres i czas swojego wsparcia bezpośrednio z kandydatem lub jego sztabem wyborczym. Są niezależnymi jednostkami zbierającymi fundusze w celu również niezależnego wsparcia promocji kandydata.

²⁷ Raport FEC, *Super PAC Contributions in the 2024 Elections*, Wydawnictwo Federal Election Commission, Waszyngton 2024, s. 12–18.

technologii analizy danych i Big Data oraz Sztucznej Inteligencji²⁸. Wskazuje to również na konieczność rewizji i reformy amerykańskiego systemu wyborczego, w którym wyborcy powinni móc mieć większy wpływ na finalny wynik wyborów. Technologia natomiast musi podlegać ścisłej kontroli podczas wyborów, ponieważ może wpływać na ostateczny wynik za sprawą jej nieprawidłowego wykorzystania, m.in. do szerzenia fałszywych informacji czy naginania zasad przekazów politycznych, społecznych oraz gospodarczych, do woli kandydata, aby dopasować się do jego retoryki. W kontekście zmieniającej się demografii USA, niezwykle istotne będzie prowadzenie bardziej inkluzywnej polityki. Inkluzywnej, czyli lepiej dopasowanej do mniejszości etnicznych, odgrywających coraz większą rolę w USA, jak również generalnie znacznie młodszych pokoleń (Z, milleniali), którzy są bardziej zróżnicowani etnicznie i mają też inne oczekiwania wobec polityków niż Amerykanie ze starszych grup wiekowych.

Implikacją dla przyszłości wyborów będzie na pewno również dalej rosnący wpływ mediów internetowych na amerykańską demokrację. Media takie jak Facebook, Twitter i inne, nie tylko pozwalają szybko dotrzeć z przekazem do milionów, ale są super skuteczne w kontekście mobilizacji wyborczej, kontaktu osobistego z wyborcami, a także efektywnego personalizowania przekazu. Ich wpływ na politykę jest, i bezsprzecznie pozostanie, w przyszłości kluczowy dla wyników wyborów²⁹.

Również dalsze koncentrowanie się kandydatów na wygranej w *swing states*, które wciąż mogą przechylać szalę zwycięstwa na korzyść jednego z nich, z pewnością nie ulegnie zmianie w kontekście kolejnych wyborów prezydenckich.

Dyskusja, która będzie się dalej toczyła, choć obecnie nie zanoszą na wprowadzenie realnych zmian w tym zakresie, jest rezygnacja z Kolegium Elektorów³⁰, dzięki któremu, *nota bene*, istnieją i tak ważną funkcję spełniają wspomniane wcześniej *swing states*. Mimo to, przejście z wyborów pośrednich na bezpośrednie na pewno odbyłoby się z korzyścią dla amerykańskiej demokracji.

Podsumowując analizę czynników mających wpływ na zwycięstwo Donalda Trumpa w wyborach prezydenckich w 2024 r., trzeba przede wszystkim mieć na uwadze, jak wiele z tych czynników zmieniło się w ciągu ostatnich kampanii wyborczych. Rosnące znaczenie technologii wymusza szybką i efektywną adaptację do nowych

²⁸ A. McAfee, *Big Data and Democracy: Implications for the Future of Elections*, Harvard Business Review Press, Boston 2024, s. 38–52.

²⁹ A. Chadwick, *The Hybrid Media System: Politics and Power*, Oxford University Press, Oxford 2017, s. 57–62.

³⁰ A. Keyssar, *The Electoral College and Our Broken Presidential Election System*, Harvard Kennedy School, ASH Center, <https://ash.harvard.edu/articles/the-electoral-college-and-our-broken-presidential-election-system> [dostęp: 02.12.2024].

realiów³¹. Wybory 2024 są niezwykle ważną lekcją dla przyszłych kampanii prezydenckich, ponieważ wskazały na najważniejsze czynniki i narzędzia, dzięki którym wygrywa się dzisiaj wybory prezydenckie w Stanach Zjednoczonych³². Wyciągając z nich odpowiednią lekcję, można oczekiwać, że Demokraci nadrobią braki do kolejnych wyborów w 2028 r., ponieważ ich sukces nie może już polegać tylko na klasycznych narzędziach politycznych i adresowaniu swojego przekazu wciąż do swojej tradycyjnej grupy wyborczej. Potrzebne jest nowe podejście, nowa retoryka, wydajniejsze narzędzia i lepszej jakości analizy danych, w tym wyszukiwanie nowych nisz wyborczych i zdecydowanie silniejsze wykorzystanie technologii AI, tak jak zrobił to obecnie Donald J. Trump, wygrywając wyścig o fotel 47. Prezydenta Stanów Zjednoczonych Ameryki.

BIBLIOGRAFIA

Artykuły naukowe

- Clayton K., *The Impact of Misinformation on Democratic Elections*, „Journal of Political Communication”, Wydawnictwo Taylor & Francis, Londyn 2022, s. 145–156.
- Stone P., *Openly authoritarian campaign: Trump's threats of revenge fuel alarm*, „The Guardian”, listopad 2024.

Publikacje zwarte

- Alexander J.C., *The Polarized Electorate in America: Social Divides and Political Strategy*, Polity Press, Cambridge 2024.
- Beard C.A., *An Economic Interpretation of the Constitution of the United States*, The Macmillan Company, Nowy Jork 1913.
- Chadwick A., *The Hybrid Media System: Politics and Power*, Oxford University Press, Oxford 2017.
- Clarke R.A., *Cybersecurity and the Integrity of US Elections*, Columbia University Press, Nowy Jork 2024.
- Graham V., *The Era of Post-Truth Politics: Fake News and Misinformation*, Wydawnictwo Routledge, Londyn 2024.

³¹ R. A. Clarke, *Cybersecurity and the Integrity of US Elections*, Columbia University Press, Nowy Jork 2024, s. 45–62.

³² E. Cortellessa, *How Trump Won*, Time Magazine, <https://time.com/7172052/how-donald-trump-won-2024> [dostęp: 01.12.2024].

- Issenberg S., *The Victory Lab: The Secret Science of Winning Campaigns*, Broadway Books, Nowy Jork 2012.
- Karl J., *Tired of Winning: Donald Trump and the End of the Grand Old Party*, Wydawnictwo E.P. Dutton, Nowy Jork 2024.
- Kellner D., *Critical Theory and Authoritarian Populism*, University of Westminster Press, Londyn 2024
- Keyssar A., *The Future of Populism in America: From MAGA to Multilateralism*, Princeton University Press, Princeton 2024.
- Kwaśniuk M., *Donald Trump: Polityczne Trzęsienie Ziemi: Elekcja Trumpa w 2024 roku*, Wydawnictwo Alturio, Warszawa 2024.
- Levinson S., *Our Undemocratic Constitution: Reforming the Electoral College*, Yale University Press, New Haven 2024.
- McAfee A., *Big Data and Democracy: Implications for the Future of Elections*, Harvard Business Review Press, Boston 2024.
- Morgenthau H.J., *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, McGraw-Hill, Nowy Jork 2006.
- Riker W.H., *Federalism: Origin, Operation, Significance*, Little Brown and Company, Boston 1964.
- Sabato L., *The Swing State Playbook: Election Tactics in 2024*, University of Virginia Press, Charlottesville 2024.
- Smith M.D., Telang R., *AI and Analytics in Political Campaigns: Big Data and Democracy*, MIT Press, Cambridge 2024.

Źródła internetowe

- Cortellessa E., *How Trump Won*, Time Magazine, <https://time.com/7172052/how-donald-trump-won-2024> [dostęp: 01.12.2024].
- Daniels E., Schneider E., Cadelago C., *Harris converts Biden campaign into her own*, Politico, <https://www.politico.com/news/2024/07/22/harris-pivots-to-campaign-00170459> [dostęp: 26.11.2024].
- Egan M., *Donald Trump is on the verge of another \$1 billion Truth Social windfall*, CNN, <https://edition.cnn.com/2024/04/22/business/trump-media-stock-truth-social/index.html> [dostęp: 29.11.2024].
- Federal Election Commission, *Statistical Summary of 18-Month Campaign Activity of the 2023-2024 Election Cycle*, <https://www.fec.gov/updates/statistical-summary-of-18-month-campaign-activity-of-the-2023-2024-election-cycle/> [dostęp: 02.12.2024].
- Federal Election Commission, *Super PAC Contributions in the 2024 Elections*, Waszyngton 2024, s. 12–18.

- Goldmacher S., Haberman M., Swan J., *How Trump Won, and How Harris Lost*, „The New York Times”, <https://www.nytimes.com/2024/11/07/us/politics/trump-win-election-harris.html> [dostęp: 25.11.2024].
- Keyssar A., *The Electoral College and Our Broken Presidential Election System*, Harvard Kennedy School, ASH Center, <https://ash.harvard.edu/articles/the-electoral-college-and-our-broken-presidential-election-system> [dostęp: 02.12.2024].
- Luscombe R., *How Trump won over Latino and Hispanic voters in historic numbers*, „The Guardian”, <https://www.theguardian.com/us-news/2024/nov/09/trump-latino-hispanic-vote-election> [dostęp: 02.12.2024].
- Mena B., *Latinos have become a new battleground frontier for political candidates*, CNN, <https://edition.cnn.com/2024/11/30/business/democrats-latino-voters-trump/index.html> [dostęp: 02.12.2024].
- Newton C., *Why Trump's Truth Social may not survive the hype*, The Verge, <https://www.theverge.com/22947686/donald-trump-truth-social-network-parler-gettr-ceo-interview> [dostęp: 28.11.2024].
- Research Center, *Social Media Seen as Mostly Good for Democracy Across Many Nations, But U.S. is a Major Outlier*, <https://www.pewresearch.org/global/2022/12/06/social-media-seen-as-mostly-good-for-democracy-across-many-nations-but-u-s-is-a-major-outlier/> [dostęp: 28.11.2024].
- Stokes B., *The Decline of the City Upon a Hill. As American Democracy Loses Its Shine, American Power Suffers*, Foreign Affairs, <https://www.foreignaffairs.com/united-states/decline-city-upon-hill> [dostęp: 27.11.2024].

ANALIZA KAMPANII PREZYDENCKIEJ DONALDA TRUMPA W 2024 R. – CZYNNIKI DECYDUJĄCE O ZWYCIĘSTWIE KANDYDATA REPUBLIKANÓW

Streszczenie

Artykuł omawia kluczowe aspekty kampanii wyborczej Donalda Trumpa, które doprowadziły do jego zwycięstwa w wyborach prezydenckich w USA w 2024 r. Autorzy wskazują, że kampania ta była jedną z najbardziej spolaryzowanych w historii Stanów Zjednoczonych, a jej sukces oparto na populistycznym przekazie, silnej personalizacji komunikacji oraz nowoczesnych technologiach, takich jak media społecznościowe, *big data* i sztuczna inteligencja. Trump skutecznie zmobilizował swój elektorat, wykorzystując dezinformację, emocjonalną retorykę oraz krytykę przeciwników, co szczególnie zadziało w tzw. *swing states*, które przesądziły o jego wygranej. Znaczącą rolę odegrało także wsparcie wpływowych osób. Pomimo wielu kontrowersji i problemów prawnych,

Trump zdobył aż 312 głosów elektorskich, przy niewielkiej przewadze w głosowaniu powszechnym. W analizie zwrócono również uwagę na zmieniającą się strukturę elektoratu, zwłaszcza rosnące poparcie wśród Latynosów i Afroamerykanów oraz na finansowanie kampanii, które, mimo że niższe niż u konkurencji, zostało efektywnie wykorzystane. Artykuł podkreśla potrzebę adaptacji amerykańskiego systemu wyborczego do nowych realiów, w tym zwiększenia przejrzystości wykorzystania technologii, oraz możliwą konieczność reformy systemu elektorskiego. Wybory 2024 r. uznano za przełomowe i dające ważne wskazówki dla przyszłych kampanii politycznych w USA.

Słowa kluczowe: kampania prezydencka, Donald Trump, Republikańskie, Stany Zjednoczone, wybory w USA, Kamala Harris, Demokraci

ANALYSIS OF DONALD TRUMP'S 2024 PRESIDENTIAL CAMPAIGN: FACTORS DETERMINING THE VICTORY OF THE REPUBLICAN CANDIDATE

Abstract

The article discusses the key aspects of Donald Trump's election campaign that led to his victory in the 2024 US presidential election. The authors point out that this campaign was one of the most polarized in the history of the United States, and its success was based on a populist message, strong personalization of communication, and modern technologies such as social media, big data, and artificial intelligence. Trump effectively mobilized his electorate, using disinformation, emotional rhetoric, and criticism of opponents, which was particularly effective in the so-called „swing states” that determined his victory. The support of influential people also played a significant role. Despite many controversies and legal problems, Trump won as many as 312 electoral votes, with a small advantage in the popular vote. The analysis also draws attention to the changing structure of the electorate, especially the growing support among Latinos and African Americans, and to campaign financing, which, although lower than that of the competition, was effectively used. The article highlights the need to adapt the US electoral system to new realities, including increasing transparency in the use of technology, and the possible need for electoral system reform. The 2024 election has been considered a breakthrough and provides important guidelines for future political campaigns in the US.

Keywords: presidential campaign, Donald Trump, Republicans, United States, elections in USA, Kamala Harris, democrats

THE ILLUSION OF EXPLANATORY DEPTH FROM THE PERSPECTIVE OF CONSUMER BEHAVIOR, BUSINESS AND ECONOMICS

DOI: 10.26399/meip.4A(83).2024.23/a.menshykova

INTRODUCTION

Economics, with its classical approaches has long ceased to be neoteric. Not so long ago compared with the entire history of economics as a science its new branch emerged in the world and was kindled by the success and celebrity of its discoverers, new research studies and the expansion of the concept of economics as such. This branch is called behavioural economics. There is still a protracted and inconclusive debate going on about the independence of behavioural economics as a science, but the 2017 Nobel Prize received by Richard Tyler confirms the worldwide recognition of this trend.¹ In traditional economics it was not customary to pay attention to psychology and sociology: it was believed that these were transient, random factors that faded before the greatness of economic incentives. We live in a world where all people are equal but all are individual in their equality. Each social group needs an individual approach to achieve heights not only from the economic perspective but also in other areas of life. At the centre of many sciences, as well as economics, in particular, is a human, so our consciousness, knowledge and ability to assess and use them duly deserve special attention. It is strongly believed by the author of the article that the attention to the topic is little, however the significance of it is quite high. So, one of the theoretical significance points of the article is increasing the interest in the phenomenon of the illusion of explanatory depth.²

* Lazarski University in Warsaw, Poland, e-mail: anastasiiamenshykova@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9363-7275

¹ D. Ariely (2008). *Predictably Irrational: The Hidden Forces That Shape Our Decisions*. HarperCollins.

² A. Menshykova (2021). *The Illusion of Explanatory Depth from The Perspective of Gender Socialization*.

The object of this study is the concept of the illusion of explanatory depth, a relatively little-studied phenomenon dating back to a recent year (2002).³ The subject of the study is perspectives of the phenomenon on marketing, business and economics. This work questions the way people access their knowledge looking for the answers through the study conducted from the perspective of gender socialization. The importance of education and awareness itself is now becoming more and more popular especially with the development of social media, AI tools and easily available information of different matter.

THE IOED CONCEPT

The illusion of explanatory depth (IOED) is a cognitive bias that occurs when a person believes they understand a complex phenomenon or system better than they actually do.⁴ This illusion becomes particularly evident when individuals are asked to provide a detailed explanation of how a mechanism or process works. IOED holds significant relevance in various fields including consumer behaviour, business, and economics, as it impacts decision-making, risk assessment and adaptability to change.⁵

Key characteristics of the illusion of explanatory depth are as follows: overestimation of knowledge: people may believe they understand how something works until they are asked to explain it in detail. For instance, someone may think they know how an internal combustion engine operates but realize their knowledge is superficial when attempting to describe it; effect of social proof: social environments and the opinions of others can amplify the illusion of understanding – individuals tend to believe their opinions are well-informed if they align with the group even when their knowledge is minimal; reliance on surface-level explanations: IOED is linked to dependence on simple yet insufficient explanation – easily accessible information such as reviews, testimonials, or marketing materials, often creates an illusion of comprehensive awareness.⁶

The illusion of explanatory depth is not just a challenge but also an opportunity. It teaches us to approach knowledge mindfully, focus on details and avoid superficial perceptions of complex systems. Applying this principle in business and economics can significantly improve decision-making quality, enhance organizational resilience, and enrich strategic thinking.

³ L. Rozenblit, F. Keil (2002). *The Misunderstood Limits of Folk Science: An Illusion of Explanatory Depth*. Cognitive Science, 26(5), pp. 521-562.

⁴ D. Kahneman (2011). *Thinking, Fast and Slow*. Farrar, Straus and Giroux.

⁵ D. Kahneman, G. Klein (2009). *Conditions for Intuitive Expertise: A Failure to Disagree*. American Psychologist, 64(6), 515–526.

⁶ L. Rozenblit, F. Keil (2002). *The Misunderstood Limits of Folk Science: An Illusion of Explanatory Depth*. Cognitive Science, 26(5), pp. 521-562.

THE IOED: A CONSUMER BEHAVIOUR PERSPECTIVE

In today's fast-paced marketplace consumers are inundated with information about products and services. From detailed reviews to influencer opinions the abundance of available data often leads consumers to believe they possess a comprehensive understanding of their choices. This phenomenon, known as the „illusion of explanatory depth,” plays a significant role in consumer behaviour and can heavily influence purchasing decisions.

In order to provide the reader with the understanding of the phenomenon a description as follows is considered to be clear for the further comprehension: the illusion of explanatory depth refers to the tendency for individuals to overestimate their understanding of complex phenomena. Research indicates that when asked to explain how something works people often find themselves less knowledgeable than they initially believed. This cognitive bias can have profound implications in the realm of consumer behaviour affecting everything from brand loyalty to product choice.

When it comes to the implications for consumer decision-making, the author would like to highlight three crucial points. The first one would be an overconfidence in product knowledge: consumers may feel confident in their understanding of products based on surface-level knowledge leading to biased decision-making. For instance, a shopper may believe they fully understand a smartphone's technical specifications based solely on marketing materials yet lack insight into how these features translate into real-world functionality.

The second one from the list would be the influence of social proof: the social dynamics of shopping such as recommendations from friends or influencers can reinforce the illusion of explanatory depth. When consumers see others endorsing a product they may assume a deeper understanding of its benefits, despite not having researched it thoroughly themselves. This phenomenon can create a bandwagon effect, where consumers feel justified in their choices without complete knowledge. At the same time, when it comes to the marketing perspective influence marketing is considered to be a very powerful tool of promotion, brand awareness and reputation building. Coming to the third point, brand loyalty and affinity is considered to be an important one to talk about. Consumers tend to grow attached to brands that they believe they know and understand well. The illusion of explanatory depth may cause them to overlook negative reviews or emerging information about competitor products. This loyalty can skew purchasing decisions, as consumers are less likely to explore alternatives even when the circumstances change.

Having the above-mentioned information, strategies to research consumer behaviour may be defined. Understanding the illusion of explanatory depth can help not just

marketers but also economists and business developers (to be deeper covered below in the article) and other representatives refine their strategies to better connect with consumers. Examples of a few approaches are as follows: educational content – business representatives can create detailed educational materials that break down complex product or service features. By providing clear explanations and usage scenarios consumers are encouraged to deepen their understanding, reducing the overconfidence stemming from surface-level knowledge; transparent communication: maintaining transparency about product benefits and limitations can empower consumers. Companies that openly share both strengths and weaknesses help demystify their products and service, fostering informed decision-making rather than reliance on superficial claims; encouraging exploration: marketers can promote a culture of exploration by encouraging consumers to compare products across competitors. By highlighting comprehensive reviews and comparisons, companies can support consumers in expanding their knowledge base, leading to more thoughtful purchasing decisions.

THE IEOD: BUSINESS AND ECONOMICS PERSPECTIVE

In business and economics, a phenomenon known as the ‘illusion of explanatory depth’ is often encountered. This cognitive bias occurs when people mistakenly believe they have a deeper understanding of complex concepts or processes than they actually do. In the business world, this can lead to poor decision-making, overestimation of opportunities, and neglect of hidden risks.

The illusion of depth of understanding is a phenomenon where individuals believe they grasp complex topics or systems, even when their knowledge is superficial. For instance, many people might think they understand how the economy works simply because they are familiar with basic terms like GDP, inflation or supply and demand. However, deep understanding requires knowledge of intricate interconnections, contexts, and factors that are often overlooked.

When it comes to business, this manifests as confidence in ‘simple solutions’ to complex problems such as scaling a business or entering international markets. So, how does the IOED affect business? The first one to be mentioned is an overestimation of opportunities – leaders who overestimate their understanding of market dynamics often make risky decisions. For example, entering a new market without studying its cultural and legal nuances can lead to failure. This occurs because they rely on stereotypes or limited data which seem sufficiently informative. Moreover, in another work of the author of the article, book ‘The Illusion of Explanatory Depth from the Perspective of Gender Socialization’, this issue is discussed from the perspective of gender. The empirical study showed that male tend to overestimate the knowledge on the topic when female

respondents tend to access it closer to the real results. For example, it was a study where the author asked male and female questions about how well does one know science X or Y and just after respondents received the basic school programme tasks on the sciences discussed before being asked to have a test on each of them.

Another matter is ignoring risks – the IOED often results in companies underestimating potential risks. For instance, managers may overlook macroeconomic factors like interest rate changes or currency fluctuations assuming they ‘already understand everything’.

Undervaluing expertise also should be noticed when discussing the topic: entrepreneurs or managers may believe they can figure out any topic on their own neglecting the need for experts. This is especially dangerous in areas such as taxation, legal compliance, or cybersecurity, where mistakes can be costly.

At the same time there is also a set of examples in economics – the phenomenon is so wise and deep in terms of the influence but having this knowledge and idea it can be used in order to decrease the level of illusion. For instance, financial crises – one of the causes of financial crises such as the 2008 crisis was the confidence of major players in their understanding of complex financial instruments like mortgage derivatives. In reality, these instruments were so convoluted that even experts underestimated their risk. Poor data interpretation is another interlink between economics and the IOED: people may use surface-level data to explain economic phenomena resulting in erroneous conclusions.

So how to combat the IOED? The first step to overcoming the illusion of understanding is to recognize and acknowledge that one’s knowledge on the topic may be incomplete. When considered not to be a weakness but an opportunity it creates a path for development and growth. Another thing is using the management tools like Five Whys Method, SMART model or PESTLE. Using these strategic management tools may help to work with the information, plans, briefs, etc. For example, if one believes that sales growth is possible through discounts, there can be a question: ‘Why will this increase margins?’ ‘Why will this not harm the brand perception?’ and so on.

Business and economics are dynamic fields where old models can quickly become outdated. Regular learning and exploration of new data can help avoid a shallow perception of reality so the concept of lifelong learning indeed does seem to work well with the concept of IOED.

CONCLUSION

The illusion of explanatory depths a serious barrier faced by many leaders and entrepreneurs. It not only hinders sound decision-making but also affects the likelihood

of costly mistakes for a company. Awareness of one's cognitive biases, seeking expert advice and a commitment to continuous learning are essential tools to avoid this trap. Business requires not just confidence but mindfulness. The illusion of explanatory depth is a critical concept in understanding consumer behaviour. Recognizing that consumers often lack a true understanding of the products they purchase allows marketers to address their needs better and reshape their strategies. By promoting education, transparent communication and encouraging more profound exploration, brands can help consumers make informed choices ultimately enhancing satisfaction and loyalty in the long run. The IOED emerges as a significant cognitive bias with profound implications for consumer behaviour, business and economics. It reflects the human tendency to overestimate our understanding of complex phenomena, often leading to flawed decisions, superficial strategies, and overlooked opportunities for growth. However, while IOED presents clear challenge it also offers an opportunity for introspection, adaptation and improvement.

In consumer behaviour IOED influences the way individuals perceive products, make purchasing decisions and build brand loyalty. Overconfidence in product knowledge often stems from surface-level information such as marketing materials, testimonials or influencer recommendations. This overconfidence can lead consumers to prioritize certain brands or products without sufficient research or understanding. The bandwagon effect amplifies this illusion as individuals align their preferences with societal trends or endorsements creating a false sense of informed choice. For marketers acknowledging IOED is a pathway to more responsible and effective engagement. Educational content, transparency and encouragement of comparative exploration empower consumers to make well-informed decisions, fostering trust and long-term loyalty.

In business and economics IOED manifests through overconfidence in understanding market dynamics, risk assessment, and decision-making processes. Executives and entrepreneurs may misjudge opportunities, neglect cultural or legal nuances in market expansion or undervalue the expertise required to navigate complex systems. Historical examples, such as the 2008 financial crisis, demonstrate the dangers of IOED at an institutional level, where misperceptions of understanding contributed to widespread economic failure. On an individual level IOED undermines the credibility and effectiveness of leaders who fail to seek expert advice or engage in lifelong learning.

Furthermore, the dynamic nature of today's economy and technological landscape underscores the importance of adaptability. As information becomes increasingly accessible the temptation to rely on surface-level knowledge grows. Therefore, promoting a culture of inquiry, transparency and evidence-based decision-making becomes crucial. Leaders who commit to lifelong learning and foster environments that challenge assumptions and encourage exploration are better equipped to navigate the complexities of modern business and economics.

Ultimately, the illusion of explanatory depth is both a sign and a guide. It highlights the pitfalls of complacency and superficiality while pointing towards the benefits of mindfulness, humility and intellectual rigor. By understanding and addressing IOED stakeholders across industries can improve decision-making processes, enhance consumer satisfaction and drive sustainable success. The journey to overcoming this illusion is an ongoing effort but it is one that holds the potential to transform the way we engage with knowledge, strategy and innovation.

REFERENCES

- Ariely, D. (2008). *Predictably Irrational: The Hidden Forces That Shape Our Decisions*. HarperCollins.
- Bazerman, M. H., & Moore, D. A. (2013). *Judgment in Managerial Decision Making*. Wiley.
- Berger, W. (2014). *A More Beautiful Question: The Power of Inquiry to Spark Breakthrough Ideas*. Bloomsbury.
- Boin, A., Hart, P., Stern, E., & Sundelius, B. (2005). *The Politics of Crisis Management: Public Leadership Under Pressure*. Cambridge University Press.
- Chi, M. T. H., & Wylie, R. (2014). *The ICAP Framework: Linking Cognitive Engagement to Active Learning Outcomes*. *Educational Psychologist*, 49(4), 219–243.
- Cosmides, L., & Tooby, J. (1994). *Better than Rational: Evolutionary Psychology and the Invisible Hand*. *American Economic Review*, 84(2), 327–332.
- Ericsson, K. A., & Pool, R. (2016). *Peak: Secrets from the New Science of Expertise*. Houghton Mifflin Harcourt.
- Festinger, L. (1957). *A Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford University Press.
- Gigerenzer, G. (2007). *Gut Feelings: The Intelligence of the Unconscious*. Viking.
- Gottschall, J. (2012). *The Storytelling Animal: How Stories Make Us Human*. Houghton Mifflin Harcourt.
- Heath, C., & Heath, D. (2007). *Made to Stick: Why Some Ideas Survive and Others Die*. Random House.
- Holland, J. H. (1992). *Complex Adaptive Systems*. *Daedalus*, 121(1), 17–30.
- Janis, I. L. (1972). *Victims of Groupthink: A Psychological Study of Foreign-Policy Decisions and Fiascoes*. Houghton Mifflin.
- Kahneman, D. (2011). *Thinking, Fast and Slow*. Farrar, Straus and Giroux.
- Kahneman, D., & Klein, G. (2009). *Conditions for Intuitive Expertise: A Failure to Disagree*. *American Psychologist*, 64(6), 515–526.
- Kornblum, W. (2011). *Sociology in a Changing World*. 8 ed., revised. Boston: Cengage Learning.

- Kruger, J., & Dunning, D. (1999). *Unskilled and Unaware of It: How Difficulties in Recognizing One's Own Incompetence Lead to Inflated Self-Assessments*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(6), 1121–1134.
- Krugman, P. (2009). *The Return of Depression Economics and the Crisis of 2008*. W.W. Norton & Company.
- Lombrozo, T. (2006). *The Structure and Function of Explanations*. *Trends in Cognitive Sciences*, 10(10), 464–470.
- Lombrozo, T., & Carey, S. (2006). *Functional Explanation and the Function of Explanation*. *Cognition*, 99(2), 167–204.
- Mauboussin, M. J. (2012). *The Success Equation: Untangling Skill and Luck in Business, Sports, and Investing*. Harvard Business Review Press.
- Meadows, D. H. (2008). *Thinking in Systems: A Primer*. Chelsea Green Publishing.
- Menshykova, A. (2021). *The Illusion of Explanatory Depth from The Perspective of Gender Socialization*. Lazarski University Press
- Nickerson, R. S. (1998). *Confirmation Bias: A Ubiquitous Phenomenon in Many Guises*. *Review of General Psychology*, 2(2), 175–220.
- Resnick, M. (1994). *Turtles, Termites, and Traffic Jams: Explorations in Massively Parallel Microworlds*. MIT Press.
- Rozenblit, L., & Keil, F. (2002). *The Misunderstood Limits of Folk Science: An Illusion of Explanatory Depth*. *Cognitive Science*, 26(5), 521–562.
- Senge, P. M. (1990). *The Fifth Discipline: The Art & Practice of The Learning Organization*. Doubleday.
- Sterman, J. D. (2000). *Business Dynamics: Systems Thinking and Modeling for a Complex World*. Irwin/McGraw-Hill.
- Taleb, N. N. (2007). *The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable*. Random House.
- Tetlock, P. E., & Gardner, D. (2015). *Superforecasting: The Art and Science of Prediction*. Crown Publishing.
- Thaler, R., & Sunstein, C. (2008). *Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness*. Penguin Books.
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1974). *Judgment Under Uncertainty: Heuristics and Biases*. *Science*, 185(4157), 1124–1131.

THE ILLUSION OF EXPLANATORY DEPTH FROM THE PERSPECTIVE OF CONSUMER BEHAVIOR, BUSINESS AND ECONOMICS

Abstract

The article explores the phenomenon of the illusion of explanatory depth (IOED) from the perspective of consumer behaviour, business, and economics. IOED describes a cognitive bias where individuals overestimate their understanding of complex phenomena, often revealed when deeper explanations are required. Within consumer behaviour, IOED impacts product knowledge, social proof dynamics, and brand loyalty, influencing purchasing decisions and market strategies. In business and economics, it manifests in overconfidence, misjudgement of risks, and undervaluation of expertise, leading to poor decision-making and potential organizational failures. The study highlights strategies for mitigating IOED through education, transparent communication, and fostering exploration, offering practical implications for marketers, business leaders, and economists. By acknowledging the limitations of perceived understanding and leveraging tools such as strategic questioning and continuous learning, stakeholders can enhance decision-making processes and adapt effectively to dynamic environments. The article emphasizes the critical importance of mindfulness and informed approaches in addressing the challenges posed by IOED in contemporary contexts.

Keywords: the illusion of explanatory depth, consumer behaviour, business, economics

ILUZJA GŁĘBI WYJAŚNIAJĄCEJ Z PERSPEKTYWY ZACHOWANIA KONSUMENTA, BIZNESU I EKONOMII

Streszczenie

Artykuł bada zjawisko iluzji głębi wyjaśniającej (IOED) z perspektywy zachowania konsumenta, biznesu i ekonomii. IOED opisuje błąd poznawczy, w którym jednostki przeceniają swoje zrozumienie złożonych zjawisk, często ujawnianych, gdy wymagane są głębsze wyjaśnienia. W zakresie zachowań konsumentów IOED oddziałuje na wiedzę o produkcie, dynamikę zachowań społecznych i lojalność wobec marki, wpływając na decyzje zakupowe i strategie rynkowe. W biznesie i ekonomii objawia się nadmierną pewnością siebie, błędną oceną ryzyka i niedocenianiem wiedzy specjalistycznej, co prowadzi do podejmowania złych decyzji i potencjalnych niepowodzeń organizacyjnych. Badanie podkreśla strategię łagodzenia IOED poprzez edukację,

przejrzystą komunikację i wspieranie eksploracji, oferując praktyczne implikacje dla marketerów, liderów biznesu i ekonomistów. Uznając ograniczenia postrzeganego zrozumienia i wykorzystując narzędzia, takie jak strategiczne kwestionowanie i ciągłe uczenie się, interesariusze mogą usprawnić procesy podejmowania decyzji i skutecznie dostosować się do dynamicznych środowisk. Artykuł podkreśla krytyczne znaczenie uważności i świadomych podejść w rozwiązywaniu wyzwań stawianych przez IOED we współczesnych kontekstach.

Słowa kluczowe: iluzja głębi wyjaśniającej, zachowanie konsumenta, biznes, ekonomia

POLITYKA PAŃSTWA NA RYNKU NIERUCHOMOŚCI MIESZKANIOWYCH: EFEKTYWNOŚĆ I RÓWNOŚĆ PODATKU OD NIERUCHOMOŚCI W KRAJACH OECD¹

DOI: 10.26399/meip.4A(83).2024.24/j.dzialo

WPROWADZENIE

Analizując rynek nieruchomości mieszkaniowych nie sposób pominąć rolę państwa w tym obszarze. Polityka państwa odgrywa ważną rolę w kształtowaniu rynku nieruchomości i może mieć znaczący wpływ na przystępność cenową, dostępność zasobów mieszkaniowych i ogólną kondycję sektora nieruchomości. Państwo dysponuje wieloma instrumentami, które może wykorzystać do ingerencji na rynku mieszkaniowym, poczynając od systemu podatkowego, przez system subsydiów, odliczeń odsetek od kredytu hipotecznego, regulacji czynszów najmu, po przepisy budowlane. Na przykład rząd może oferować zachęty podatkowe deweloperom budującym przystępne cenowo mieszkania lub może uchwalić przepisy dotyczące kontroli czynszów, aby pomóc utrzymać akceptowalne ceny najmu. Rząd może stosować także zachęty podatkowe i subsydia dla gospodarstw domowych, aby zachęcić ludzi do kupowania nieruchomości. Powoduje to z reguły wzrost popytu na nie, ale także wzrost ich cen. Z drugiej strony, polityka państwa może również wpływać na stabilizację rynku nieruchomości. Bank centralny może podnieść stopy procentowe, co zmniejsza popyt na nieruchomości i powoduje wyhamowanie dynamiki wzrostu, a nawet spadek cen mieszkań. Ponadto, przepisy budowlane mogą ułatwiać, ale też czasami utrudniać rozpoczęcie nowych inwestycji mieszkaniowych, co może ograniczyć podaż mieszkań

* Uczelnia Łazarskiego, e-mail: joanna.dzialo@lazarski.pl, ORCID: 0000-0001-8132-8101

¹ Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju, *Organisation for Economic Co-operation and Development*, OECD.

i spowodować wzrost ich cen. Na przykład przepisy mogą ograniczać budowę wysokich budynków w określonych dzielnicach mieszkalnych w celu zachowania charakteru danego obszaru. Skutkuje to wzrostem cen takich nieruchomości. Z drugiej strony rząd może zachęcać do budowy stosunkowo niedrogich mieszkań w niektórych strefach (na obrzeżach miast), by rozwiązać problem niedoboru mieszkań. W tym celu następuje intensyfikacja procesu wydawania nowych pozwoleń na budowę, co w nieodległej perspektywie czasowej zwiększy podaż mieszkań i doprowadzi do spadku cen. Należy więc mieć świadomość tego, że interwencje rządowe wywierają znaczący wpływ na rynek nieruchomości, jednak jest to wpływ zarówno pozytywny, jak i negatywny. Niniejszy artykuł analizuje aktywność państwa na rynku aktywów mieszkaniowych w obszarze podatków od nieruchomości. Celem opracowania jest ocena efektywności stosowanych rozwiązań podatkowych w krajach OECD oraz propozycje zmian w tym obszarze, jeśli analiza wykaże konieczność reform mogących zwiększyć efektywność przychodową i sprawiedliwość społeczną podatków od nieruchomości.

RODZAJE INTERWENCJI PAŃSTWA NA RYNKU MIESZKANIOWYM

Polityka państwa odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu rynku mieszkaniowego, wpływając na wiele jego aspektów, od przystępności cenowej po dostępność mieszkań, zarówno w kontekście zakupu, jak i najmu. Generalnie rzecz biorąc, polityka mieszkaniowa ma na celu zapewnienie sprawnego funkcjonowania sektora mieszkaniowego. Wymienić można kilka kluczowych instrumentów polityki państwa w tym obszarze:

- Podatki i subsydia – rząd poprzez odpowiednią politykę fiskalną może stwarzać zachęty podatkowe lub subsydia dla deweloperów, co ma skłonić ich do zwiększania podaży nowo budowanych mieszkań. Powszechnym problemem w wielu krajach jest dostępność mieszkań przystępnych cenowo dla osób i rodzin o niskich dochodach. W tej sytuacji rząd może oferować ulgi podatkowe deweloperom, którzy budują stosunkowo niedrogie mieszkania. Takie inicjatywy mają na celu zniwelowanie luki między popytem na mieszkania a podażą i zmniejszanie nierówności społecznych. Ulgi podatkowe mogą być także kierowane do indywidualnych gospodarstw domowych, aby zachęcić je do zakupu mieszkania/domu. Na przykład istnieją programy dla osób kupujących nieruchomość po raz pierwszy, które oferują ulgi podatkowe. Inicjatywy te mają na celu stymulowanie popytu na mieszkania i wspieranie wzrostu gospodarczego poprzez uczynienie posiadania mieszkania/domu bardziej atrakcyjnym i przystępnym cenowo;

- Polityka kontroli czynszów najmu ma na celu utrzymanie cen najmu mieszkań na poziomie przystępnym dla najemców. Państwo ogranicza wysokość czynszów, nie pozwalając właścicielom nieruchomości na dowolne ich podnoszenie. Z jednej strony, zapewnia to najemcom stabilność cen wynajmowanych mieszkań w dłuższym horyzoncie czasu, ale z drugiej strony może również zniechęcić właścicieli nieruchomości do inwestowania w nie i prowadzić do spadku jakości zasobów mieszkaniowych. W niektórych przypadkach polityka kontroli czynszów może nawet doprowadzić do niedoboru mieszkań na wynajem, ponieważ właściciele mogą zdecydować się na wycofanie swoich nieruchomości z rynku wynajmu lub przekształcenia ich w nieruchomości niemieszkalne. W rezultacie kontrola czynszów najmu może zniechęcić do inwestowania w nieruchomości na wynajem i ostatecznie zmniejszyć ich podaż na rynku;
- Odliczenia odsetek od kredytu hipotecznego to zachęta podatkowa, która pozwala właścicielom nieruchomości odliczyć odsetki od kredytu hipotecznego od dochodu podlegającego opodatkowaniu. Polityka ta ma na celu zachęcenie gospodarstw domowych do zakupu nieruchomości i uczynienie go bardziej przystępnym cenowo. Jednak skuteczność tego rozwiązania w osiąganiu wspomnianych celów jest przedmiotem debaty. Zwolennicy odliczeń odsetek twierdzą, że program ten pomaga stymulować popyt na nieruchomości poprzez obniżenie kosztów ich zakupu. Uważają, że w konsekwencji zachęca to gospodarstwa domowe do zakupu nieruchomości, co z kolei stymuluje aktywność budowlaną i pobudza gospodarkę. Krytycy natomiast twierdzą, że program odliczeń odsetek przynosi korzyści przede wszystkim gospodarstwom domowym o wyższych dochodach, jednak nie rozwiązuje problemu dostępności mieszkań dla osób o niskich dochodach, które najczęściej nie posiadają zdolności kredytowej, a więc nie mogą kredytu hipotecznego zaciągnąć i skorzystać z programu odliczenia odsetek. Ponadto, rozwiązanie to z reguły stymuluje popyt na rynku nieruchomości (ze strony zamożniejszych obywateli), co w rezultacie skutkuje wzrostem cen nieruchomości;
- Państwo interweniuje na rynku nieruchomości mieszkaniowych także poprzez nakładanie podatków od nieruchomości. Od wielu lat podatki od nieruchomości miały niewielki udział w strukturze przychodów podatkowych w krajach OECD. Jednak od pewnego czasu zaobserwować można rosnącą presję na rządy, aby zwiększały rolę podatku od nieruchomości, co z jednej strony argumentowane jest koniecznością pozyskiwania dodatkowych przychodów do budżetu, a z drugiej poprawą funkcjonowania rynków mieszkaniowych i zmniejszaniem nierówności społecznych. Od rządów oczekuje się przeciwdziałania rosnącym nierównościom oraz spadającej przystępności cenowej mieszkań,

która szczególnie dotyka gospodarstwa domowe o niskich dochodach i osoby młode. Ponadto rosnąca międzynarodowa mobilność zarówno kapitału, jak i ludzi może zachęcać rządy do gromadzenia większych przychodów z mniej mobilnych aktywów, w szczególności z nieruchomości. Powoduje to wzrost zainteresowania podatkami od nieruchomości i tym samym zwiększa potrzebę ich skutecznego i sprawiedliwego zaprojektowania².

PODATKI OD NIERUCHOMOŚCI W POSZCZEGÓLNYCH ETAPACH CYKLU INWESTYCJI NA RYNKU NIERUCHOMOŚCI

Systemy podatkowe na rynku nieruchomości stosowane w krajach OECD posiadają wspólne cechy we wszystkich krajach. Na różnych etapach inwestycyjnych na rynku nieruchomości stosuje się kilka podstawowych typów podatków od nieruchomości. Tabela 1 przedstawia rodzaje opodatkowania nieruchomości mieszkaniowych w krajach OECD.

Tabela 1.
Opodatkowanie aktywów mieszkaniowych przez cały cykl życia aktywów

Nabycie nieruchomości	Posiadanie nieruchomości	Zbycie/przekazanie nieruchomości
Podatki od transakcji	Podatki z tytułu posiadania nieruchomości	Podatki z tytułu zysków kapitałowych
Podatek VAT	Podatki dochodowe	Podatki z tytułu dziedziczenia (od spadków i darowizn)
–	Ulgi i odliczenia odsetek od kredytów hipotecznych	–
–	Podatki majątkowe netto	–

Źródło: *The Role and Design of Net Wealth Taxes in the OECD*, „OECD Tax Policy Studies” 2018, nr 26, s. 34, https://www.oecd.org/en/publications/2018/04/the-role-and-design-of-net-wealth-taxes-in-the-oecd_g1g89919.html [dostęp: 18.10.2024].

W fazie nabycia nieruchomości podatki od transakcji są powszechnie stosowane: 30 z 38 krajów OECD stosuje podatki od transakcji mieszkaniowych. Podatki od transakcji dotyczą zakupu nieruchomości i są zazwyczaj nakładane według stawki

² M. Dolls i in., *Who Bears the Burden of Real Estate Transfer Taxes? Evidence from the German Housing Market*, „CESifo Working Papers” 2007, nr 2021, s. 24.

ryczałtowej, chociaż w niektórych krajach stawki tego podatku zależą od wartości aktywów mieszkaniowych (np. w Australii, Kanadzie, Izraelu, Korei Południowej, Meksyku, Portugalii i Wielkiej Brytanii). W Polsce w przypadku zakupu mieszkania z rynku wtórnego pobierany jest podatek od czynności cywilnoprawnych w wysokości 2% od ceny transakcyjnej. Wiele krajów OECD stosuje również zwolnienia (lub ulgi) z podatku od transakcji dla kupujących nieruchomości po raz pierwszy (np. Australia, Kanada, Włochy i Wielka Brytania). Wysokość ulgi czy zwolnienia podatkowego jest zazwyczaj uzależniona od wartości nabywanej nieruchomości. Od 1 stycznia 2024 r. zwolnienie z podatku od czynności cywilnoprawnych zastosowano również w Polsce w przypadku osób nabywających swoje pierwsze mieszkanie lub swój pierwszy dom na rynku wtórnym³. Z kolei nowe nieruchomości są często zwolnione z podatków transakcyjnych, ale nabywcy są zobowiązani zapłacić podatek od wartości dodanej (VAT), choć czasami według obniżonej stawki. W Polsce w przypadku zakupu nowego mieszkania podatek VAT wynosi 8% gdy powierzchnia mieszkania nie przekracza 150 m², i 23% dla większej powierzchni⁴.

W fazie posiadania nieruchomości we wszystkich 38 krajach OECD pobierane są okresowe (np. kwartalne lub roczne) podatki od nieruchomości. Podatki te płacą zazwyczaj właściciele nieruchomości (choć istnieją wyjątki, gdy podatek jest nakładany na osobę zajmującą nieruchomość/najemcę). W większości krajów podatkiem tym obciążone są zarówno nieruchomości mieszkaniowe (budynki), jak i grunty, chociaż kilka krajów (lub samorządów na szczeblu niższym niż ogólnokrajowy) nakłada podatek tylko na grunty (np. Nowa Południowa Walia w Australii i Dania). W wielu przypadkach stosowane są różne stawki podatku od gruntów i budynków (np. w Finlandii oraz w niektórych gminach na Hawajach i w Pensylwanii w Stanach Zjednoczonych). Podobna sytuacja występuje w Polsce, gdzie maksymalne stawki podatku od nieruchomości w 2024 r. różnią się w zależności od rodzaju nieruchomości. Dla gruntów związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej stawka wynosi 1,34 zł za 1 m² powierzchni. Budynki mieszkalne i ich części opodatkowane są maksymalnie stawką 1,15 zł za 1 m² powierzchni użytkowej⁵. W większości krajów obciążenie podatkowe uzależnione jest od szacunkowej wartości rynkowej nieruchomości, która w praktyce może jednak znacząco odbiegać od jej rzeczywistej wartości rynkowej. Cztery kraje (Czechy, Izrael, Polska i Słowacja) przy nakładaniu podatku od nieruchomości określają wysokość podatku w oparciu o powierzchnię nieruchomości. W Polsce, w przypadku budynków mieszkalnych, maksymalna stawka podatku wynosi

³ PITax.pl, *PCC przy zakupie mieszkań lub domu – zmiany od 2023 i 2024 r.*, <https://www.pitax.pl/wiedza/aktualnosci/pcc-przy-zakupie-mieszkan-lub-domu-zmiany/> [dostęp: 17.10.2024].

⁴ *Ibidem*.

⁵ Serwis informacyjno-usługowy dla przedsiębiorcy, <https://www.biznes.gov.pl/pl/portal/00255> [dostęp: 17.10.2024].

1,15 zł za 1 m² powierzchni użytkowej i nie zależy od innych czynników (np. od wartości nieruchomości, która w dużej mierze wynika z jej lokalizacji). Kilka krajów pobiera podatki od nieruchomości według stawek progresywnych (np. Chile, Dania, Grecja, Korea Południowa, Łotwa, Meksyk). Litwa natomiast stosuje kwotę wolną od podatku, co w praktyce oznacza, że występuje tutaj pewien element progresywności tego podatku.

W fazie posiadania nieruchomości stosuje się także dość powszechnie ulgi odsetkowe od kredytu hipotecznego. 17 krajów członkowskich OECD zapewnia takie ulgi w przypadku nieruchomości zamieszkiwanych przez właściciela. W kilku krajach ulga odsetkowa obowiązuje tylko poniżej określonego progu dochodu (Chile, Estonia, Finlandia i Luksemburg) lub wartości nieruchomości (Korea Południowa). W Polsce ulga odsetkowa od kredytu hipotecznego pozwala na odliczenie części odsetek zapłaconych w ratach kredytowych w rocznej deklaracji PIT, ale dotyczy tylko kredytów zaciągniętych na cele mieszkaniowe w latach 2002–2006. Prawo do ulgi odsetkowej można wykorzystać do końca 2027 r.

Z kolei podatki majątkowe nie są powszechne w krajach OECD. Tylko trzy kraje OECD nakładają podatki na majątek netto podatników, w tym na posiadane przez nich nieruchomości, chociaż zazwyczaj przyznawane są preferencje podatkowe dla właścicieli nieruchomości, którzy sami w nich zamieszkują. Norwegia, Hiszpania i Szwajcaria nakładają roczne podatki na cały majątek netto podatników powyżej określonej wysokości majątku. Nieruchomości zajmowane przez właścicieli zazwyczaj korzystają z preferencyjnego traktowania. Na przykład Hiszpania stosuje próg zwolnienia z tego podatku dla głównego miejsca zamieszkania do wysokości 300 000 EUR, oprócz standardowego progu zwolnienia z podatku od majątku netto w wysokości 700 000 EUR. W Norwegii tylko 25% wartości nieruchomości zamieszkiwanej przez właściciela podlega temu podatkowi, jednak stopa podatkowa wzrasta do 95% w przypadku posiadania kolejnych nieruchomości. W Polsce obecnie nie funkcjonuje podatek od wartości majątku netto.

W przypadku zbywania aktywów mieszkaniowych istnieją znaczące różnice pomiędzy krajami OECD w traktowaniu podatkowym zysków ze sprzedaży głównych nieruchomości (będących miejscem zamieszkania podatnika) i pozostałych aktywów mieszkaniowych. 20 krajów OECD zapewnia pełne i bezwarunkowe zwolnienia z podatku od zysków kapitałowych ze sprzedaży głównych nieruchomości. W przypadku 9 krajów korzystne traktowanie podatkowe jest dostępne pod warunkiem spełnienia kilku kryteriów: minimalnego okresu posiadania zbywanej nieruchomości, określonego poziomu ceny uzyskanej przy jej sprzedaży lub reinwestowania osiągniętego zysku w inną nieruchomość. Natomiast zyski kapitałowe z pozostałych aktywów mieszkaniowych są opodatkowane w 33 krajach, choć często według stawek preferencyjnych, uzależnionych od minimalnego okresu posiadania nieruchomości.

W przypadku, gdy pobierane są podatki od zysków kapitałowych, kraje stosują progresywne, a w niektórych przypadkach liniowe stawki podatkowe⁶.

Podatki od spadków i darowizn są również pobierane w większości krajów OECD, chociaż główne miejsce zamieszkania podatnika może korzystać z preferencyjnego traktowania podatkowego. Wiele krajów całkowicie lub częściowo zwalnia z tych podatków główne miejsce zamieszkania, natomiast niektóre kraje wykorzystują do określenia podstawy opodatkowania wartość nieruchomości poniżej jej rzeczywistej wartości rynkowej lub stosują niższe stawki podatkowe. Większość krajów uzależnia ulgę podatkową od spełnienia pewnych wymagań (np. beneficjent mieszkający ze spadkodawcą/darczyńcą przed lub w chwili jego śmierci). Inne nieruchomości mieszkaniowe zazwyczaj nie są traktowane preferencyjnie przy ustalaniu podstawy podatku od spadków lub darowizn⁷. W Polsce wysokość podatku od spadków i darowizn zależy od dwóch czynników: od wartości spadku/darowizny i stopnia pokrewieństwa pomiędzy spadkodawcą a spadkobiercami. W przypadku najbliższej rodziny spadkodawcy podatku od spadków nie płaci się wcale, podczas gdy najwyższa jego stawka może wynosić nawet 20%. Ponadto, występuje także kwota wolna od podatku, a więc nie płaci się podatku od spadku i darowizny również wówczas, gdy jego wartość nie przekracza kwoty wolnej od podatku. Wysokość tej kwoty zależy od stopnia pokrewieństwa między spadkodawcą a spadkobiorcą.

PRZYCHODY Z PODATKÓW OD NIERUCHOMOŚCI W KRAJACH OECD

Jak wspomniano w poprzedniej części opracowania, kraje OECD nakładają szeroką gamę podatków od nieruchomości mieszkaniowych. Jednak w przypadku niektórych podatków, w szczególności podatków dochodowych, niemożliwe jest rozdzielenie przychodów podatkowych pomiędzy podatki od nieruchomości (np. podatki od zysków kapitałowych z nieruchomości mieszkaniowych, czy dochodów z najmu, jeśli są opodatkowane) oraz podatki niezwiązane z posiadaniem nieruchomości. Biorąc pod uwagę te ograniczenia danych, w niniejszej sekcji skupiono się na przychodach z podatków od nieruchomości, które obejmują w szczególności podatki od posiadania nieruchomości oraz podatki od transakcji związanych z zakupem aktywów mieszkaniowych. Podatki od nieruchomości mają stosunkowo niewielki udział w przychodach podatkowych w krajach OECD. Średnio stanowią one około 6% całkowitych przychodów podatkowych, a więc mają znacznie mniejszy udział niż inne podatki, w tym podatki od towarów i usług (33% ogółu wpływów podatkowych), składki na ubezpieczenia społeczne (26%), podatki dochodowe od osób fizycznych (23%) i podatki dochodowe

⁶ *Housing Taxation in OECD Countries*, „OECD Tax Policy Studies” 2022, nr 29, s. 49.

⁷ *Inheritance Taxation in OECD Countries*, „OECD Tax Policy Studies” 2021, nr 28, s. 78.

od osób prawnych (10%)⁸. Jednocześnie jednak występują dość istotne różnice między krajami OECD w tej kwestii (zob. tabela 2). W kilku krajach wpływ z podatków od nieruchomości wynosi 10% i więcej w relacji do całości przychodów podatkowych. Na przykład przychody z podatków od nieruchomości w 2021 r. stanowiły 15,1% ogółu wpływów podatkowych w Korei Płd., około 11% w Wielkiej Brytanii, Stanach Zjednoczonych i Kanadzie oraz 10% w Luksemburgu. Najwyższe przychody podatkowe odnotowano natomiast w Meksyku (20,3%). Z drugiej strony, w kilku krajach OECD są one bardzo niskie i stanowiły w 2021 r. niecały 1% ogółu przychodów podatkowych (np. w Czechach i Estonii). W Polsce wpływ z podatków od nieruchomości także mają bardzo niewielki udział w całkowitych przychodach podatkowych (3,5% w 2021 r.). Patrząc natomiast na ewolucję w czasie, można stwierdzić, że udział przychodów z podatków od nieruchomości w całkowitych przychodach podatkowych w poszczególnych krajach OECD pozostał stosunkowo stabilny od połowy lat 60. ubiegłego wieku.

Tabela 2.

Udział wpływów z podatków od nieruchomości w całkowitych przychodach podatkowych w krajach OECD w latach 1965–2021 (mierzony w %)

	1965	1990	2010	2021
Australia	11,5	8,9	9,4	10,9
Austria	3,9	2,7	1,3	1,5
Belgia	3,7	3,8	7,2	8,4
Kanada	14,3	10	12,3	11,3
Chile	b.d.	6,1	4,1	4,9
Kolumbia	b.d.	2,2	8,7	8,7
Kostaryka	b.d.	1,3	1,5	2,1
Czechy	b.d.	b.d.	1,3	0,6
Dania	8,1	4,3	4,2	3,9
Estonia	b.d.	b.d.	1,0	0,6
Finlandia	4,0	2,5	2,7	3,5
Francja	4,3	6,3	8,3	8,4
Niemcy	5,8	3,4	2,3	3,2

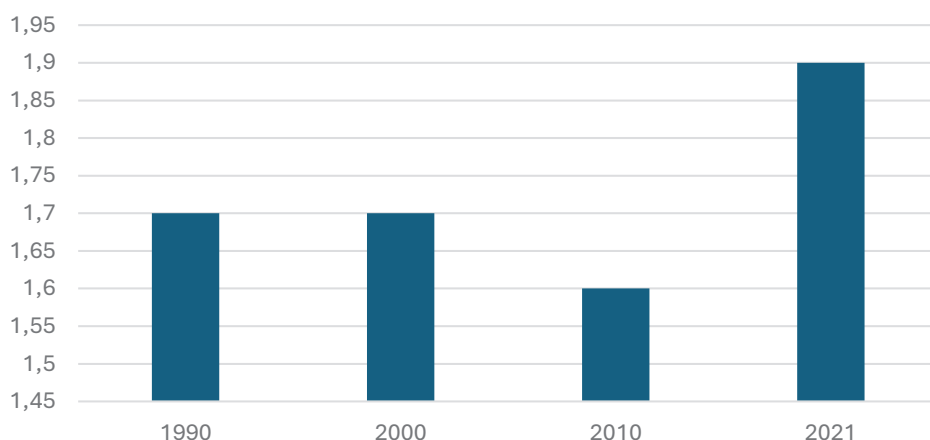
⁸ *Revenue Statistics 2020*, „OECD Publishing” 2020, https://www.oecd.org/en/publications/revenue-statistics-2020_9d0453d5-en.html [dostęp: 20.10.2024].

	1965	1990	2010	2021
Grecja	9,5	4,6	5,2	7,4
Węgry	b.d.	b.d.	3,1	2,6
Islandia	3,3	8,4	6,5	5,9
Irlandia	15,1	4,6	5,1	5,4
Izrael	b.d.	b.d.	11,1	12,1
Włochy	7,2	2,3	4,8	5,8
Japonia	8,1	9,4	9,7	7,9
Korea Płd.	b.d.	11,8	11,3	15,1
Łotwa	b.d.	b.d.	3,0	2,9
Litwa	b.d.	b.d.	13,0	9,2
Luksemburg	6,0	8,4	7,0	10,5
Meksyk	b.d.	18,8	22,7	20,3
Holandia	4,4	3,7	3,8	4,1
Nowa Zelandia	11,6	6,8	6,6	5,5
Norwegia	3,1	2,9	2,6	3,0
Polska	b.d.	b.d.	4,2	3,5
Portugalia	5,1	2,7	3,7	4,3
Słowacja	b.d.	b.d.	1,5	1,3
Słowenia	b.d.	b.d.	1,6	1,6
Hiszpania	6,4	5,5	6,6	7,2
Szwecja	1,8	3,5	2,4	2,2
Szwajcaria	9,9	8,8	7,6	8,0
Turcja	b.d.	b.d.	4,1	4,2
Wielka Brytania	14,5	8,2	12,0	11,5
Stany Zjednoczone	15,9	11,7	13,5	11,6

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: *Revenue Statistics: Tax revenue buoyancy in OECD countries, 1965–2022*, https://www.oecd.org/en/publications/revenue-statistics-2023_9d0453d5-en.html [dostęp: 20.10.2024].

Patrząc na udział podatków od nieruchomości w PKB krajów OECD, także stwierdzić można ich stosunkowo wysoką stabilność. Całkowite przychody z podatków od nieruchomości jako procent PKB pozostały dość stałe, oscylując między 1,7% a 1,9% w latach 1995–2021 (wykres 1).

Wykres 1.
Przychody z podatków od nieruchomości jako udział w PKB
w krajach OECD w latach 1990–2021 (średnia nieważona w %)
Udział podatków od nieruchomości w PKB,
średnia dla krajów OECD

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: *Revenue Statistics: Tax revenue buoyancy in OECD countries, 1965–2022*, https://www.oecd.org/en/publications/revenue-statistics-2023_9d0453d5-en.html [dostęp: 20.10.2024].

Ciekawych wniosków dostarcza analiza relacji pomiędzy dynamiką zmian przychodów z podatków od nieruchomości a dynamiką zmian cen nieruchomości. Realne ceny nieruchomości (skorygowane o stopę inflacji) odnotowały stały i znaczący wzrost w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat, z wyjątkowo silną dynamiką wzrostu od połowy lat 90. XX w., która została jedynie krótkotrwale przerwana przez spadek cen nieruchomości po światowym kryzysie finansowym lat 2007–2008. Ceny nieruchomości ponownie gwałtownie wzrosły we wszystkich krajach OECD podczas pandemii COVID-19, średnio o 13%. Tempo wzrostu cen nieruchomości mieszkaniowych było jednak zróżnicowane: jedenaście krajów OECD odnotowało wzrost o ponad 15%, podczas gdy w sześciu krajach wzrost ten wynosił mniej niż 5%⁹. Dane liczbowe

⁹ *Making Property Tax Reform Happen in China: A Review of Property Tax Design and Reform Experiences in OECD Countries*, „OECD Fiscal Federalism Studies” 2021, raport, s. 16.

wyraźnie jednak wskazują, że w krajach OECD przychody z podatków od nieruchomości rosły wolniej, niż ceny nieruchomości (zob. tabela 3). Aby system podatkowy był efektywny, utrzymujący się wzrost wartości nieruchomości w krajach OECD w ostatnich dekadach powinien iść w parze z porównywalnym wzrostem przychodów z podatków od nieruchomości. Tak się jednak nie dzieje. Często podatki od nieruchomości są nakładane na nieruchomości o znacząco niedoszacowanej wartości, która nie odzwierciedla procesu wzrostu cen na rynku. Ponadto, niektóre kraje OECD stosują także limit kwoty, o jaką można podnieść wartość nieruchomości po dokonaniu jej bieżącej wyceny oraz limit zobowiązań podatkowych z tego tytułu. Działania te powodują powstanie jeszcze większej rozbieżności pomiędzy bieżącymi przychodami z podatków od nieruchomości a wartością (ceną) nieruchomości. Niską elastyczność przychodów z podatków od nieruchomości w odniesieniu do cen nieruchomości potwierdzają także badania empiryczne¹⁰.

Tabela 3.
Średni wzrost realnych cen nieruchomości i średni wzrost
przychodów z podatków od nieruchomości (jako % PKB)
w krajach OECD w latach 1980–2021; 1980 = 1

Rok	1980	1990	2000	2010	2021
Stopa wzrostu realnych cen nieruchomości (% PKB)	1,0	1,7	2,2	2,1	2,7
Stopa wzrostu przychodów z podatków od nieruchomości (% PKB)	1,0	1,5	1,7	1,6	1,9

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: *Prices: National and regional house price indices – complete database (Edition 2023)*, „Main Economic Indicators” (database), OECD 2024, https://www.oecd-ilibrary.org/economics/data/main-economic-indicators/prices-analytical-house-price-indicators-edition-2023_8df9cef0-en [dostęp: 21.10.2024].

¹⁰ V. Belinga i in., *Tax Buoyancy in OECD Countries*, „IMF Working Papers” 2014, vol. 14/110, s. 1; S. Dougherty, P. de Biase, *Who absorbs the shock? An analysis of the fiscal impact of the COVID-19 crisis on different levels of government*, „International Economics and Economic Policy” 2021, vol. 18/3, s. 520.

OCENA POLITYKI PODATKOWEJ NA RYNKU NIERUCHOMOŚCI W KRAJACH OECD

W teorii ekonomii podatki od nieruchomości są uważane za jedną z najbardziej efektywnych ekonomicznie form opodatkowania, ponieważ baza podatkowa (nieruchomości) jest względnie stała, co ogranicza zakres reakcji behawioralnych podatników na nałożony podatek¹¹. Ponadto, podatki te są trudne do uniknięcia, gdyż fakt posiadania nieruchomości jest praktycznie niemożliwy do ukrycia przed fiskusem. Co więcej, podatki od nieruchomości mieszkalnych są zazwyczaj kapitalizowane w cenach nieruchomości¹², co sugeruje, że mogą one przyczynić się do spowolnienia wzrostu cen nieruchomości i ustabilizowania wahań na rynku nieruchomości. Podatki od nieruchomości są również od dawna uznawane za skuteczne źródło przychodów dla samorządów lokalnych, gdyż są one stosunkowo stabilne i przewidywalne¹³. Powodują także wzrost odpowiedzialności samorządów lokalnych w procesie kształtowania lokalnej polityki gospodarczej. Władze lokalne zazwyczaj mają większy stopień autonomii w zakresie projektowania i wdrażania podatków od nieruchomości niż w przypadku innych podatków, co sprawia, że podatnicy mogą łatwiej rozliczać swoich włodarzy z prowadzonej polityki podatkowej.

Podatki od nieruchomości są pobierane we wszystkich krajach OECD. W zdecydowanej większości przypadków nakładane są na właścicieli nieruchomości, ale istnieją od tej reguły pewne wyjątki (np. Council Tax w Wielkiej Brytanii i Taxe d'habitation we Francji), w których podatek jest pobierany od osoby zajmującej nieruchomość, niezależnie od tego, czy jest ona właścicielem czy najemcą. Większość krajów OECD stosuje podatki od nieruchomości oparte na wartości nieruchomości, ale i tutaj są wyjątki. Cztery kraje (Czechy, Izrael, Polska i Słowacja) stosują systemy oparte na powierzchni nieruchomości (choć czasami można dokonać korekty podatku w zależności od lokalizacji lub innych cech nieruchomości). Podatki od nieruchomości są najczęściej pobierane według stawek ryczałtowych, ale niektóre kraje OECD pobierają je według stawek progresywnych (Australia, Chile, Kolumbia, Dania, Grecja, Irlandia, Korea Południowa, Łotwa, Meksyk, Słowenia).

Efektywność (potencjał przychodowy) i równość (sprawiedliwość społeczna) podatków od nieruchomości zależą od sposobu ich zaprojektowania. Niezmiennie

¹¹ W największym stopniu dotyczy to nieruchomości gruntowych, których podaż jest doskonale nieelastyczna.

¹² Zakres kapitalizacji podatkowej oznacza stopień, w jakim przyszłe zobowiązania podatkowe obniżają cenę aktywów mieszkaniowych.

¹³ H. Blöchliger i in., *The stabilisation properties of immovable property taxation: Evidence from OECD countries*, „OECD Economics Department Working Papers” 2015, nr 1237, s. 28.

ważna jest konstrukcja całego systemu podatków od nieruchomości, w tym zakres bazy podatkowej, obowiązujące stawki podatkowe, dostępność ulg, zwolnień i odroczeń podatkowych dla gospodarstw domowych o niskich dochodach oraz to, czy podatek jest pobierany od regularnie aktualizowanych wartości nieruchomości. Analiza polityki podatkowej w zakresie podatków od nieruchomości w krajach OECD pozwala stwierdzić, że polityka ta nie jest zbyt efektywna pod względem potencjału finansowego oraz sprawiedliwości społecznej. Tym samym, występuje znaczne pole do poprawy funkcjonowania podatków od nieruchomości w krajach OECD.

Generalnie rzecz biorąc, systemy podatków od nieruchomości oparte na wartości rynkowej nieruchomości są bardziej wydajne i sprawiedliwe niż systemy oparte na powierzchni nieruchomości. Systemy podatkowe oparte na powierzchni nieruchomości nie biorą pod uwagę cech fizycznych nieruchomości i jej lokalizacji, które są kluczowymi czynnikami determinującymi jej wartość. W praktyce podatki od nieruchomości oparte na powierzchni występują tylko w nielicznych krajach OECD (Czechy, Izrael, Polska i Słowacja). Dominują natomiast podatki od nieruchomości oparte na wartości nieruchomości. Obejmują one zarówno podatki oparte na wartościach kapitałowych (tj. cenach rynkowych nieruchomości), jak i podatki oparte na rocznych wartościach czynszu (tj. cenach, po których nieruchomość można wynająć). Większość krajów konstruuje systemy podatkowe w oparciu o wartości kapitałowe¹⁴.

Zdecydowana większość krajów OECD stosuje więc bardziej wydajny i sprawiedliwy system podatków od nieruchomości, jednak i na tym polu istnieje możliwość jego poprawy. Chodzi o regularną aktualizację wartości nieruchomości, która jest kluczowa dla efektywności, równości i potencjału przychodowego podatków od nieruchomości. Nakładanie podatku na nieaktualizowane wartości nieruchomości powoduje zniekształcenia wartości między starszymi nieruchomościami, które nie były wyceniane od jakiegoś czasu, a nowszymi nieruchomościami, które zostały wycenione niedawno. Zniekształcenia te mogą wystąpić także między nieruchomościami, które zostały wycenione w tym samym czasie, ale których ceny rosły w różnym stopniu. Niskie obciążenia podatkiem od nieruchomości wynikające z nieaktualnych wartości nieruchomości wpływają także negatywnie na efektywne korzystanie z nieruchomości, dając ich właścicielom zachętę do pozostania w nieruchomościach o zaniżonej wartości. Na przykład w dużych miastach, gdzie ceny nieruchomości rosną szczególnie dynamicznie, ale obciążenia z tytułu podatku od nieruchomości nie są dostosowane do wzrostu cen nieruchomości (bo nie następuje aktualizacja wartości nieruchomości będąca podstawą tego podatku) gospodarstwa domowe osób starszych nie mają motywacji do przeprowadzki do mniejszych mieszkań i tym samym zwolnienia większej przestrzeni mieszkalnej dla młodszych rodzin z dziećmi. Ponadto nakładanie podatków na nieaktualizowane wartości

¹⁴ R. Kelly, R. White, A. Anand, *Property Tax Diagnostic Manual*, World Bank Group 2020, s. 41.

nieruchomości zaburza tzw. równość horyzontalną (ponieważ gospodarstwa domowe posiadające nieruchomości o podobnej wartości mogą napotykać na różne zobowiązania podatkowe). Naruszona zostaje również tzw. równość wertykalna (ponieważ gospodarstwa domowe posiadające droższe nieruchomości mogą nie płacić wyższych podatków)¹⁵. Przede wszystkim jednak nieaktualne wartości nieruchomości podważają potencjał przychodowy podatków od nieruchomości i ich zdolności do ograniczania dynamiki wzrostu cen nieruchomości. Co więcej, zbyt rzadkie aktualizowanie wartości nieruchomości zwiększa ryzyko gwałtownego (skokowego) wzrostu zobowiązań podatkowych w przypadku ostatecznej aktualizacji wyceny nieruchomości. W niektórych przypadkach te potencjalne skokowe wzrosty obciążeń podatkiem od nieruchomości mogą zwiększyć presję na rządy, aby tymczasowo lub na stałe zrezygnować z dalszych uaktualnień wartości nieruchomości¹⁶.

Analiza działań podejmowanych przez państwa OECD na polu aktualizowania wartości nieruchomości pozwala stwierdzić, że nie występuje jednolity wzorzec zachowań w tym zakresie. Tylko kilka krajów OECD regularnie dokonuje ponownej wyceny wartości nieruchomości. Na przykład w Australii odbywa się to corocznie, a wartość nieruchomości podlegająca opodatkowaniu to średnia wartość z trzech poprzednich lat. Na Litwie dokonuje się szacowania wartości nieruchomości co pięć lat, w Nowej Zelandii aktualizacja odbywa się co trzy lata, a w Norwegii co dziesięć lat. Wiele krajów OECD nie posiada jednak przepisów dotyczących regularnych uaktualnień wartości nieruchomości lub nie prowadzi takich działań, opierając się na często bardzo nieaktualnych wartościach nieruchomości. Na przykład w Austrii wartości nieruchomości wykorzystywane do celów podatkowych pochodzą z 1973 r., w Belgii z 1975 r., we Francji z 1970 r., w Niemczech z 1964 r., w Luksemburgu z 1941 r., a w Wielkiej Brytanii z 1991 r. Kilka krajów indeksuje wartości nieruchomości o wskaźnik inflacji lub stosuje inny współczynnik korygujący. Chociaż proces indeksowania jest nieskomplikowany i może pomóc zwiększyć stabilność przychodów podatkowych, to jednak prowadzi do nierówności w dłuższej perspektywie, ponieważ nie uwzględnia zróżnicowanego wzrostu cen nieruchomości w różnych lokalizacjach. Tak więc regularne aktualizacje wartości nieruchomości to jedyna metoda gwarantująca, że podatki od nieruchomości będą w sposób sprawiedliwy i efektywny zwiększać przychody budżetowe¹⁷.

Istnieją różne metody szacowania wartości nieruchomości: porównawcze, dochodowe, kosztowe i mieszane. Jednak najbardziej popularnym podejściem jest metoda porównawcza, która polega na określeniu wartości nieruchomości przy założeniu, że

¹⁵ J. Mirrlees i in., *The Taxation of Land and Property*, [w:] *Tax by design*, Oxford University Press 2011, s. 67.

¹⁶ E. Slack, R. Bird, *The Political Economy of Property Tax Reform*, „OECD Working Papers on Fiscal Federalism” 2014, nr 18, s. 30.

¹⁷ *Ibidem*, s. 43.

wartość ta odpowiada cenom, jakie uzyskano za nieruchomości podobne, które były przedmiotem obrotu rynkowego. Podejście porównawcze stosuje się, jeżeli znane są ceny i cechy nieruchomości podobnych do nieruchomości wycenianej. Należy jednak podkreślić, że regularna wycena wartości nieruchomości według tej metody jest kosztowna administracyjnie. Z drugiej strony jednak, digitalizacja i wykorzystanie masowych wycen wspomaganych komputerowo za pomocą modelowania matematycznego może znacząco obniżyć koszty z tym związane¹⁸.

Należy również mieć na uwadze fakt, że podatki od nieruchomości mogą wywoływać problemy związane z płynnością finansową w przypadku gospodarstw domowych o niskich dochodach, ale posiadających aktywa mieszkaniowe o wysokiej wartości. Nieruchomości są niepięnnymi aktywami, a jeśli są zajmowane przez właścicieli, nie generują dochodu. Wyższe podatki od nieruchomości mogą zatem prowadzić do problemów z płynnością finansową, jeśli podatnicy nie posiadają wystarczającego dochodu, aby zapłacić podatek od nieruchomości. Problem ten będzie szczególnie nasilony w okresach, w których ceny nieruchomości dynamicznie rosną¹⁹. W tej sytuacji dobrym rozwiązaniem jest umożliwienie płatności podatku w ratach, co może pomóc gospodarstwom domowym zarządzać swoimi wydatkami i zmniejszyć ograniczenia płynności, na jakie napotykają. W wielu krajach OECD płatności podatku od nieruchomości obejmują jedną lub dwie duże raty, co w części gospodarstw domowych może powodować problemy z płynnością ze względu na zbyt niskie dochody bieżące i niewystarczające planowanie finansowe. Badania empiryczne pokazują, że dobrze zaprojektowane systemy ratalne mogą poprawić zakres przestrzegania prawa podatkowego i tym samym zwiększyć ściągalność podatku od nieruchomości²⁰. Ponadto, niektórzy ekonomiści postulują stosowanie w określonych przypadkach odroczenia płatności podatku od nieruchomości w celu złagodzenia problemów z płynnością finansową gospodarstw domowych. Przepisy dotyczące odroczenia płatności tego podatku są zazwyczaj ograniczone do niektórych kategorii podatników, takich jak podatnicy o niskich dochodach i osoby w starszym wieku. Kilka krajów OECD (Kanada, Dania, Irlandia i USA) oferuje odroczenie płatności podatku (zazwyczaj oprocentowane), umożliwiające podatnikom opóźnienie niektórych lub wszystkich płatności podatkowych i przesunięcie ich na przyszły okres, kiedy będą mieli większą zdolność do zapłaty podatku (np. do czasu sprzedaży nieruchomości). Wprowadzenie systemu odroczeń podatkowych wiąże się jednak z pewnymi wyzwaniami. Z jednej strony, odroczenia dla wybranych grup podatników oznaczają dodatkowe koszty administracyjne związane z definiowaniem i identyfikacją kwalifikujących się podatników. Z drugiej strony, wprowadzenie

¹⁸ *Making Property Tax Reform...*, s. 18.

¹⁹ *Possible reforms of real estate taxation: Criteria for successful policies*, European Commission 2012, Occasional Papers, nr 119, s. 21.

²⁰ *Making Property Tax Reform...*, s. 13.

automatycznego prawa do odroczenia podatku dla każdego podatnika (np. niezależne od posiadanego dochodu lub majątku) może być prostsze, ale jednocześnie prowadzi do znacznych niedoborów przychodów do budżetu z tytułu tego podatku²¹.

Innym rozwiązaniem problemu płynności finansowej gospodarstw domowych o niskich dochodach mogłoby być zastosowanie ulg w podatku od nieruchomości, co mogłoby przyczynić się do zwiększenia sprawiedliwości społecznej podatków od nieruchomości. Ulga taka powinna dotyczyć nieruchomości zamieszkałych przez właściciela i mieć formę kwoty ryczałtowej, a nie procentowej (czyli nie powinna odnosić się do wartości nieruchomości). Ulga ryczałtowa ma progresywny wpływ na dystrybucję ciężarów podatkowych, ponieważ gospodarstwa domowe o niższych dochodach zazwyczaj posiadają mniej wartościowe nieruchomości, a więc ulga ryczałtowa stanowi w ich przypadku większą część wartości ich nieruchomości. Niektóre kraje stosują również dodatkowe kryteria przy przyznawaniu ulg w podatku od nieruchomości. Na przykład w Stanach Zjednoczonych niektóre stany ograniczają zobowiązania z tytułu tego podatku w zależności od dochodu podatnika, co jest określane jako wyłącznik automatyczny i ma za zadanie ukierunkować ulgę podatkową na gospodarstwa domowe o niższych dochodach i starszych podatników (którzy często znajdują się w grupie osób o niskich dochodach). Stosowanie ulg, zwolnień oraz kryteriów dochodowych przy konstruowaniu systemów podatku od nieruchomości zmniejsza jednak potencjał przychodowy tego podatku. W szczególności ograniczenia wzrostu zobowiązań podatkowych i nakładanie limitów ograniczających wzrost wartości katastralnych nieruchomości ograniczają progresywność tego podatku, gdyż przynoszą one największe korzyści osobom posiadającym najbardziej wartościowe nieruchomości. Ponadto, ograniczenia wzrostu zobowiązań podatkowych zmniejszają również stopień, w jakim zobowiązania podatkowe odzwierciedlają rosnące ceny nieruchomości, co zmniejsza przychody podatkowe z nieruchomości. W przypadku stosowania systemów pasmowych (gdzie poszczególne nieruchomości są przypisane do określonych przedziałów wartości i w rezultacie należy ten sam podatek dla nieruchomości w tym samym przedziale) powstają natomiast kwestie związane ze sprawiedliwością takiego rozwiązania. Obciążenie podatkowe jest takie samo dla wszystkich nieruchomości w danym przedziale, co oznacza, że efektywne obciążenie podatkowe (mierzone jako relacja zobowiązania podatkowego do wartości nieruchomości) jest najwyższe w przypadku nieruchomości o najniższej wartości, a najniższe w przypadku nieruchomości o największej wartości²².

²¹ A. Munnell, W. Hou, A. Walters, *Property Tax Deferral: Can a Public/Private Partnership Help Provide Lifetime Income?*, [w:] *New Models for Managing Longevity Risk: Public-Private Partnerships*, O. Mitchell (red.), Oxford University Press 2022, s. 67.

²² E. Slack, R. Bird, *The Political Economy of Property Tax Reform*, „OECD Working Papers on Fiscal Federalism” 2014, nr 18, s. 36.

PODSUMOWANIE

Zależność pomiędzy polityką państwa a funkcjonowaniem rynku nieruchomości mieszkaniowych jest złożona i wieloaspektowa. Chociaż regulacje takie jak podatki od nieruchomości, kontrola czynszów, odliczenia odsetek od kredytów hipotecznych czy przepisy dotyczące zagospodarowania przestrzennego mają na celu poprawę przystępności cenowej i zapewnienie odpowiedniej podaży mieszkań, mogą one również mieć niezamierzone negatywne konsekwencje. Znalezienie równowagi pomiędzy stymulowaniem popytu, zapewnieniem przystępnych cen i odpowiedniej ilości mieszkań ma kluczowe znaczenie dla utrzymania długoterminowej stabilności rynku mieszkaniowego.

Jednym z instrumentów stosowanych przez państwo do regulowania rynku nieruchomości są podatki od nieruchomości. Pomimo tego, że od wielu lat miały one niewielki udział w strukturze przychodów podatkowych w krajach OECD, istnieją możliwości poprawy potencjału przychodowego tych podatków, a także zwiększenia ich sprawiedliwości społecznej. Przede wszystkim, podatek ten powinien być podatkiem od wartości nieruchomości, a nie od jej powierzchni. Kilka krajów, w tym Polska, nadal stosuje rozwiązania, w których podstawę podatku oblicza się w oparciu o powierzchnię nieruchomości, co jest rozwiązaniem nieefektywnym i niesprawiedliwym społecznie. W Polsce istnieje kataster nieruchomości, czyli rejestr nieruchomości z oszacowaniem ich wartości dla potrzeb podatkowych. Kataster nieruchomości prowadzony jest przez Państwową Ewidencję Gruntów i zawiera szereg informacji na temat nieruchomości, w tym także wartość katastralną nieruchomości, ustalaną w trakcie powszechnej taksacji nieruchomości (okresowo). Mimo to, wartość katastralna nie jest w Polsce wykorzystywana do wyliczania podatku katastralnego, jak to się dzieje w zdecydowanej większości krajów OECD. Tak więc podstawowym kierunkiem reformy systemu podatków od nieruchomości powinno być zastosowanie systemu opartego na wartości katastralnej nieruchomości, a nie na wielkości jej powierzchni. Ponadto, chociaż wiele krajów OECD nalicza podatki od nieruchomości w oparciu o wartości nieruchomości, to bardzo często wartości nieruchomości nie są aktualizowane przez wiele lat, co znacznie zmniejsza potencjał przychodowy tych podatków (przychody z podatków nie rosną wraz z wartością nieruchomości). Co więcej, cierpi na tym sprawiedliwość społeczna, gdyż osoby zamożne, zamieszkujące najczęściej w atrakcyjnych lokalizacjach i nieruchomościach, płacą podobne kwoty podatku jak osoby niezamożne, zamieszkujące mniej atrakcyjne nieruchomości w niezbyt dobrych lokalizacjach. Należy także wskazać, że podatki od nieruchomości naliczane na podstawie nieaktualnych wartości nieruchomości są nieefektywne ekonomicznie, gdyż niskie podatki stanowią zachętę dla ludzi do pozostania

w mieszkaniach o niedoszacowanej wartości, nawet jeśli nie odpowiadają one już ich potrzebom. Tak więc zwiększenie potencjału przychodowego podatków od nieruchomości oraz ich pozytywnego wpływu na bardziej sprawiedliwą dystrybucję obciążeń podatkowych wymaga, aby były one pobierane w oparciu o bieżąco aktualizowane wartości nieruchomości.

Podatki od nieruchomości mogą wywoływać problemy związane z płynnością finansową w przypadku gospodarstw domowych o niskich dochodach, ale bogatych w aktywa mieszkaniowe, czyli posiadających nieruchomości w atrakcyjnych lokalizacjach, które generują wysokie płatności podatkowe. W tej sytuacji dobrym rozwiązaniem jest umożliwienie płatności podatku w kilku ratach lub stosowanie odroczenia płatności podatku od nieruchomości w określonych przypadkach. W celu złagodzenia problemów z płynnością finansową gospodarstw domowych można również szerzej stosować system ulg w podatku od nieruchomości, co mogłoby przyczynić się do zwiększenia sprawiedliwości społecznej tego podatku.

Generalnie rzecz biorąc, system podatków od nieruchomości powinien mieć charakter progresywny, a więc bardziej obciążać finansowo zamożniejszych podatników. Reformy tego podatku powinny zmierzać w kierunku powszechnego naliczania go w oparciu o jak najczęściej aktualizowaną wartość nieruchomości, z systemem ulg, odroczeń czy wyłączeń w przypadku określonych grup podatników. W ten sposób można by zwiększyć efektywność przychodową podatku od nieruchomości, jednocześnie czyniąc go bardziej sprawiedliwym w sensie społecznym.

BIBLIOGRAFIA

- Belinga V. i in., *Tax Buoyancy in OECD Countries*, „IMF Working Papers” 2014, vol. 14/110, s. 2–18.
- Blöchliger H. i in., *The stabilisation properties of immovable property taxation: Evidence from OECD countries*, „OECD Economics Department Working Papers” 2015, nr 1237, s. 5–23.
- Dolls M. i in., *Who Bears the Burden of Real Estate Transfer Taxes? Evidence from the German Housing Market*, „CESifo Working Papers” 2021, nr 8839, s. 2–47.
- Dougherty S., de Biase P., *Who absorbs the shock? An analysis of the fiscal impact of the COVID-19 crisis on different levels of government*, „International Economics and Economic Policy” 2021, vol. 18/3, s. 1–24.
- Housing Taxation in OECD Countries*, „OECD Tax Policy Studies” 2022, nr 29, s. 3–140.
- Inheritance Taxation in OECD Countries*, „OECD Tax Policy Studies” 2021, nr 28, s. 3–145.

- Kelly R., White R., Anand A., *Property Tax Diagnostic Manual*, World Bank 2020.
- Making Property Tax Reform Happen in China: A Review of Property Tax Design and Reform Experiences in OECD Countries*, „OECD Fiscal Federalism Studies” 2021.
- Mirrlees J. i in., *The Taxation of Land and Property*, [w:] *Tax by design*, Oxford University Press 2011.
- Munnell A., Hou W., Walters A., *Property Tax Deferral: Can a Public/Private Partnership Help Provide Lifetime Income?*, [w:] O. Mitchell (red.), *New Models for Managing Longevity Risk: Public-Private Partnerships*, Oxford University Press 2022.
- PITax.pl, *PCC przy zakupie mieszkań lub domu – zmiany od 2023 i 2024 r.*, <https://www.pitax.pl/wiedza/aktualnosci/pcc-przy-zakupie-mieszkan-lub-domu-zmiany/> [dostęp: 17.10.2024].
- Possible reforms of real estate taxation: Criteria for successful policies*, Occasional Papers, European Commission 2012, nr 119.
- Prices: National and regional house price indices – complete database (Edition 2023)*, „Main Economic Indicators” (database), OECD 2024, https://www.oecd-ilibrary.org/economics/data/main-economic-indicators/prices-analytical-house-price-indicators-edition-2023_8df9cef0-en [dostęp: 21.10.2024].
- Revenue Statistics: Tax revenue buoyancy in OECD countries, 1965–2022*, https://www.oecd.org/en/publications/revenue-statistics-2023_9d0453d5-en.html [dostęp: 20.10.2024].
- Revenue Statistics 2020*, „OECD Publishing”, https://www.oecd.org/en/publications/revenue-statistics-2020_9d0453d5-en.html [dostęp: 20.10.2024].
- Serwis informacyjno-usługowy dla przedsiębiorcy, <https://www.biznes.gov.pl/pl/portal/00255> [dostęp 17.10.2024].
- Slack E., Bird R., *The Political Economy of Property Tax Reform*, „OECD Working Papers on Fiscal Federalism” 2014, nr 18.
- The Role and Design of Net Wealth Taxes in the OECD*, „OECD Tax Policy Studies” 2018, nr 26, https://www.oecd.org/en/publications/2018/04/the-role-and-design-of-net-wealth-taxes-in-the-oecd_g1g89919.html [dostęp 18.10.2024].

POLITYKA PAŃSTWA NA RYNKU NIERUCHOMOŚCI MIESZKANIOWYCH: EFEKTYWNOŚĆ PODATKU OD NIERUCHOMOŚCI W KRAJACH OECD

Streszczenie

Tematyka opracowania dotyczy roli państwa na rynku nieruchomości mieszkaniowych. Omówione zostały instrumenty, jakie państwo wykorzystuje do ingerencji na rynku mieszkaniowym oraz argumenty za i przeciw tej ingerencji. Celem niniejszego artykułu jest analiza aktywności państwa na rynku aktywów mieszkaniowych w obszarze podatków od nieruchomości. Autorka podjęła próbę oceny efektywności stosowanych rozwiązań podatkowych w krajach OECD oraz przedstawiła propozycje zmian w tym obszarze, mogących zwiększyć efektywność przychodową i sprawiedliwość społeczną podatków od nieruchomości.

Słowa kluczowe: rynek nieruchomości mieszkaniowych, podatki od nieruchomości, równość i efektywność podatków, reforma systemu podatków od nieruchomości

STATE POLICY ON THE RESIDENTIAL REAL ESTATE MARKET: EFFICIENCY OF PROPERTY TAXES IN OECD COUNTRIES

Abstract

The subject of the study concerns the role of the state on the residential real estate market. The instruments used by the state to intervene in the housing market and the arguments for and against this intervention were discussed. The aim of this article is to analyze the state's activity on the housing market in the area of property taxes. The author attempted to assess the effectiveness of the tax instruments used in OECD countries and presented proposals for changes in this area that could increase the revenue efficiency and social justice of property taxes.

Keywords: residential real estate market, property taxes, equality and efficiency of taxes, property tax reform

WPŁYW OBECNOŚCI RYWALA NA SKŁONNOŚĆ DO ANGAŻOWANIA WŁASNYCH ZASOBÓW POZNAWCZYCH W SYTUACJI DYSKONTOWANIA

DOI: 10.26399/meip.4A(83).2024.25/w.siekierzynski

ZASOBY I DECYZJE EKONOMICZNE W NAUKACH SPOŁECZNYCH

Zagadnienia zasobów i decyzji ekonomicznych stanowią przedmiot zainteresowania wielu nauk społecznych – od ekonomii, przez socjologię i psychologię, po nauki o zarządzaniu. Badania dotyczące tych zjawisk stanowią też temat projektów interdyscyplinarnych, sięgających również po narzędzia nauk przyrodniczych (w szczególności związanych z zagadnieniami związanymi z ewolucją) oraz ścisłych (modele matematyczne).

Samo pojęcie „zasobów ekonomicznych” wywodzi się z ekonomii, w której są one definiowane jako „podstawowe składniki wzrostu gospodarczego”¹, takie jak: zasoby naturalne (np. minerały, grunty, woda), zasoby ludzkie (podaż pracy, wykształcenie i kompetencje pracowników), zasoby infrastrukturalne (tzw. kapitał) oraz zasoby technologiczne².

Psychologowie ekonomiczni oraz ekonomiści behawioralni zwracają uwagę na to, że zasoby ekonomiczne są dostępne w ograniczonym stopniu i mają zarówno

* Uniwersytet SWPS w Warszawie, e-mail: wsiekierzynski@swps.edu.pl, ORCID: 0009-0003-7141-8308

¹ Encyklopedia PWN, „zasoby ekonomiczne”, [w:] *Internetowa encyklopedia PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/zasoby-ekonomiczne;4000545.html> [dostęp: 13.07.2024].

² D. Begg i in., *Makroekonomia*, R. Rapacki (tłum.), Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2014; Z. Stachowiak, B.J. Stachowiak, *Ekonomia gospodarki rynkowej – ujęcie instytucjonalne*, t. 3, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2015, <https://opac.cbw.wp.mil.pl/1742702257568/stachowiak-zenon/ekonomia-gospodarki-rynkowej-ujecie-instytucjonalne?bibFilter=174> [dostęp: 13.07.2024].

obiektywną, jak i subiektywną wartość³. Ponadto zasoby mają dla ludzi również wartość symboliczną, w tym służą do opisywania siebie – „pomagają ludziom określać kim są”⁴. Wartość symboliczna zasobów może wiązać się z ich znaczeniem społecznym i przekładać na interakcje społeczne oraz sposób opisywania siebie⁵.

Badacze analizujący rolę kapitału i zasobów społecznych, rozumianych jako sieć powiązań, zwracają uwagę na to, że dzięki nim jednostka zyskuje dostęp do zasobów (również ekonomicznych) innych osób stanowiących część jej sieci: „Bogactwo, status i władza, a także więzi społeczne tych osób, które są bezpośrednio lub pośrednio powiązane z jednostką i które w związku z tym tworzą jej sieć społeczną, są uważane za potencjalne zasoby społeczne dla jednostki”⁶. Tym samym zasoby i dotyczące ich decyzje mogą być analizowane w kontekście korzyści, jakie zapewniają zarówno jednostce, jak i grupie, do której ona należy⁷.

Do zasobów społecznych zaliczany jest również status społeczny, definiowany jako „szacunek, podziw i dobrowolne poważanie, jakim jednostki są obdarzane przez innych”⁸. Będzie on – w pewnych kontekstach – spełniać warunki zasobów ekonomicznych: jest przypisany do jednostki lub grupy, da się określić ilościowo i ma zarówno subiektywną, jak i obiektywną wartość. Przykładem takiego zasobu jest np. pozycja w grupie społecznej.

DECYZJE EKONOMICZNE W TEORII PERSPEKTYWY

Teoretyczne rozważania na temat procesu decyzyjnego trwają od prawie 400 lat. W tym czasie koncepcje ewoluowały od modeli matematycznych, opartych na obiektywnych wartościach możliwych skutków decyzji⁹, po modele uwzględniające subiektywną percepcję

³ G. Wąsowicz-Kiryło, *Zasoby, zachowania i decyzje alokacyjne*, [w:] *Człowiek wobec wyzwań i dylematów współczesności*, M. Łukasiak-Goszczyńska, E. Aranowska (red.), Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006.

⁴ S.E. Hobfoll, *Conservation of Resources: A New Attempt at Conceptualizing Stress*, „American Psychologist” 1989, nr 44(3), s. 517.

⁵ M. Górnik-Durose, *Psychologiczne aspekty posiadania: między instrumentalnością a społeczną użytecznością dóbr materialnych*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach” 2002, nr 2121.

⁶ N. Lin, J.C. Vaughn, W.M. Ensel, *Social resources and occupational status attainment*, „Social Forces” 1981, nr 59(4), s. 1165, tłum. własne.

⁷ J. Czapieński, *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a dobrobyt materialny. Polski paradoks*, „Journal of Public Governance” 2008, nr 4(2), s. 5–28.

⁸ C. Anderson, J.A.D. Hildreth, L. Howland, *Is the Desire for Status a Fundamental Human Motive? A Review of the Empirical Literature*, „Psychological Bulletin” 2015, nr 141(3), s. 574, tłum. własne.

⁹ Ch. Huygens, *De ratiociniis in ludo aleae*, Ex officina J. Elsevirii, 1657; B. Pascal, *Mysli*, T. Boy-Żeleński (tłum.), Wolne Lektury, 2020.

wyniku końcowego przez decydenta¹⁰. Znaczenie subiektywnej percepcji decydenta zostało szerzej opisane przez Amosa Tversky'ego i Daniela Kahnemana, w ramach teorii perspektywy¹¹. Autorzy tej koncepcji wykazali, że subiektywna percepcja wyniku końcowego jest zależna od punktu odniesienia, do którego jest porównywana. Subiektywnie oceniana użyteczność tej samej kwoty będzie zależać między innymi od punktu odniesienia, np. początkowego *status quo* (stanu posiadania) – wpływającego na to, czy będzie ona postrzegana jako zysk, czy jako strata. Jednym z mechanizmów, w przypadku którego jest to szczególnie widoczne, jest mechanizm dyskontowania odroczeniem¹² lub prawdopodobieństwem¹³. Polega on na tym, że subiektywna wartość nagrody obniża się wraz z jej odroczeniem w czasie lub spadkiem prawdopodobieństwa jej uzyskania.

W przypadku dyskontowania odroczeniem (nagroda jest pewna, ale odroczone w czasie), decydenci akceptują obniżenie wartości odroczonej nagrody (stratę) w zamian za jej natychmiastową wypłatę¹⁴. Decydenci mogą taką przyszłą nagrodę postrzegać jako niepewną i analizować sytuację w kontekście mniejszego, pewnego, natychmiastowego zysku, jako alternatywy dla niepewnego, przyszłego, większego zysku. Jest to jeszcze mocniej widoczne w przypadku dyskontowania prawdopodobieństwem (nagroda jest niepewna, ale natychmiastowa). Decydenci wprost akceptują niższy pewny zysk niż niepewny wyższy¹⁵.

¹⁰ L.J. Savage, *The foundations of statistics*, John Wiley & Sons, Oxford 1954; J. von Neumann, O. Morgenstern, *Theory of games and economic behavior*, NJ: Princeton University Press, Princeton 1944; J. von Neumann, O. Morgenstern, *Theory of Games and Economic Behavior: 60th Anniversary Commemorative Edition*, t. 60th anniversary ed, Princeton Classic Editions, Princeton University Press, Princeton 2007.

¹¹ D. Kahneman, A. Tversky, *Prospect theory: An analysis of decision under risk*, „Econometrica” 1979, vol. 47, nr 2, s. 263–291.

¹² L. Green, J. Myerson, A. Vanderveldt, *Delay and probability discounting*, [w:] *The Wiley Blackwell handbook of operant and classical conditioning*, F.K. McSweeney i in. (red.), Wiley-Blackwell, 2014, s. 307–337; T. Tyszka, *Decyzje: perspektywa psychologiczna i ekonomiczna*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010.

¹³ L. Green, J. Myerson, A. Vanderveldt, *Delay and probability discounting...*; H. Rachlin, A. Raineri, D. Cross, *Subjective probability and delay*, „Journal of the Experimental Analysis of Behavior” 1991, vol. 55, nr 2, s. 233–244.

¹⁴ A.L. Odum, *Delay discounting: Trait variable?*, „Behavioural Processes” 2011, vol. 87, nr 1, s. 1–9; P. Ostaszewski, K. Karzel, *Discounting of delayed and probabilistic losses of different amounts*, „European Psychologist” 2002, vol. 7, nr 4, s. 295–301; N.A. Shamosh, J.R. Gray, *Delay discounting and intelligence: A meta-analysis*, „Intelligence” 2008, 36(4), s. 289–305; A. Vanderveldt, L. Green, J. Myerson, *Discounting of monetary rewards that are both delayed and probabilistic: Delay and probability combine multiplicatively, not additively*, „Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition” 2015, nr 41(1), s. 148–162.

¹⁵ P. Ostaszewski, W. Białaszek, *Probabilistic discounting in «certain gain – uncertain loss» and «certain loss – uncertain gain» conditions*, „Behavioural Processes” 2010, vol. 83, nr 3, s. 344–348; P. Ostaszewski, K. Karzel, *Discounting of delayed and probabilistic...*; A. Vanderveldt, L. Green, J. Myerson, *Discounting of monetary rewards...*

Tempo spadku subiektywnej oceny wartości nagrody wyznacza krzywą dyskontową i jest zależne zarówno od wysokości nagrody, jak i od czynnika dyskontującego (czyli odroczenia lub prawdopodobieństwa jej uzyskania)¹⁶. W przypadku dyskontowania odroczeniem niewielkie nagrody (np. niskie kwoty pieniędzy) tracą na wartości szybciej niż duże nagrody (np. większe kwoty pieniędzy). Natomiast w przypadku dyskontowania prawdopodobieństwem, efekt spadku subiektywnej oceny wartości nagrody jest najmniej widoczny w przypadku niższych wartości (np. kwot pieniędzy). Jest to zgodne z wykazanym w ramach teorii perspektywy, zjawiskiem większej skłonności do ryzyka w przypadku nagród o niskiej wartości¹⁷.

SKŁONNOŚĆ DO ANGAŻOWANIA WŁASNYCH ZASOBÓW POZNAWCZYCH W TEORII PERSPEKTYWY

Podjmując decyzje jednostka korzysta z szybszego, intuicyjnego Systemu I lub z bazującego na procedurach Systemu II¹⁸. Decyzje podejmowane z wykorzystaniem Systemu I angażują mniej zasobów poznawczych decydentów, a wykorzystanie Systemu II wymaga zaangażowania większej ilości zasobów poznawczych (co może wydłużać proces decyzyjny)¹⁹.

Odmienne postrzeganie sytuacji prezentowanych z perspektywy zysku i strat – a co za tym idzie, występowanie mechanizmu awersji do straty – jest, zdaniem Kahnemana, efektem podejmowania decyzji za pomocą automatycznego i naturalnego Systemu I²⁰. Taki proces decyzyjny jest obciążony ryzykiem błędów wynikających z działania heurystyk, ale też – w wyniku mniejszego zaangażowania własnych zasobów poznawczych – jest on szybszy. Jego przeciwieństwem jest System II – wolniejszy (wymagający więcej czasu) i bardziej angażujący zasoby poznawcze. Jan Poleszczuk²¹ porównuje te

¹⁶ P. Ostaszewski, K. Karzel, *Discounting of delayed and probabilistic...*

¹⁷ H. Markowitz, *The utility of wealth*, „Journal of Political Economy” 1952, vol. 60, nr 2, s. 151–158; P. Zielonka, *Punkt odniesienia: Rzecz o motywacyjnych i poznawczych inklinacjach w ekonomii behawioralnej*, wyd. II, CeDeWu, Warszawa 2021.

¹⁸ D. Kahneman, *Pułapki myślenia: O myśleniu szybkim i wolnym*, tłum. P. Szymczak, Media Rodzina, Poznań 2012.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ J. Poleszczuk, *Konwencje jako źródło cierpień*, [w:] *Kultura w Polsce w XXI wieku: konteksty społeczne, kulturowe i medialne*, E. Dąbrowska-Prokopowska, P. Goryń, M.F. Zaniewska (red.), Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Kultura w Polsce w XXI wieku. Konteksty społeczne, kulturowe i medialne”, Białystok 23 września 2019 r., Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2020, s. 281–301.

systemy do freudowskiego Id (System I) i Superego (System II), zostawiając Ego rolę punktu styku między systemami I i II, próbującego równoważyć ich działania.

Sytuacje wywołujące silniejsze emocje wpływają na większą skłonność do podejmowania decyzji w oparciu o System I (dążenie do unikania strat i szukania zysków)²², a co za tym idzie, będzie się z nimi wiązała niższa **skłonność do angażowania własnych zasobów poznawczych**, rozumiana jako angażowanie (w zadanie i proces decyzyjny) przez decydenta takich zasobów jak uwaga, zasoby pamięciowe. Decyzje będą podejmowane w oparciu o automatyczne mechanizmy, przy ograniczonej kontroli, będzie to jednak proces szybszy, a czas poświęcony na zadanie będzie krótszy niż w przypadku decyzji angażujących Systemu II²³.

RYWAL W DECYZJACH EKONOMICZNYCH

Decyzje ekonomiczne mogą być rozpatrywane w kontekście społecznym. Zasoby społeczne – takie jak: pozycja w hierarchii, uwaga, docenianie, czy też „przysługi”, którymi wymieniają się ludzie – mają wymiar ekonomiczny, zapewniając łatwiejszy dostęp do zasobów ekonomicznych, stanowiących przedmiot wewnątrzgrupowej konkurencji²⁴. Ludzie, podejmując decyzje w obecności innych osób będą więc dążyli do maksymalizowania przewagi²⁵. Już sama obecność innej osoby dokonującej podobnych decyzji, będzie powodowała, że będzie ona postrzegana jako rywal, a uzyskany przez nią rezultat będzie stanowił punkt odniesienia, pozwalający na przypisanie wartości do skutków decyzji decydenta – w tym wartości stratyfikującej (określającej wartość wyniku względem wyników innych decydentów)²⁶.

Oznacza to, że kontekst społeczny może stanowić dodatkową płaszczyznę (perspektywę i punkt odniesienia) oceny skutków decyzji ekonomicznych. Ponadto, sytuacja postrzegana jako zysk w obszarze jednego zasobu (np. pieniędzy), może jednocześnie być postrzegana jako strata w perspektywie społecznej. Rywal będzie wprowadzał nowy punkt odniesienia, wpływający na skłonność decydentów do podejmowania decyzji z wykorzystaniem Systemu I lub Systemu II.

²² D. Kahneman, *Pułapki myślenia...*

²³ *Ibidem*.

²⁴ D.D. Cummins, *Social norms and other minds: The evolutionary roots of higher cognition*, [w:] *The evolution of mind*, D.D. Cummins, C. Allen (red.), Oxford University Press, New York 1998, s. 30–50.

²⁵ J.A. Bąbka, *Młodzież wobec zjawiska rywalizacji we współczesnym świecie*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2021, vol. 40, nr 3, s. 43.

²⁶ J. Poleszczuk, *Konwencje jako źródło cierpień...*

Oprócz stanowienia punktu odniesienia, obecność rywala może także bezpośrednio wpływać na skłonność do angażowania własnych zasobów poznawczych, rozumianą jako angażowanie (w zadanie i proces decyzyjny) przez decydenta takich zasobów jak: uwaga, zasoby pamięciowe, czy też motywacja wewnętrzna. Sama obecność innych wywołuje u ludzi pobudzenie emocjonalne²⁷, które zwiększa skłonność do korzystania z wyuczonych, dominujących reakcji²⁸, które – zgodnie z teorią perspektywy – byłyby aktywnościami reprezentującymi System I²⁹. Zdaniem Dariusza Dolińskiego³⁰ obecność rywala może wpływać na obniżenie motywacji wewnętrznej (tym samym na spadek skłonności do angażowania własnych zasobów poznawczych), a co za tym idzie, wpływać na wzrost skłonności do korzystania w procesie podejmowania decyzji z Systemu I.

Jednocześnie jednak z badań wynika, że wzrost motywacji spowodowany obecnością obserwatora skracza czas realizacji łatwego i wydłuża czas realizacji trudnego zadania³¹. Dodatkowo zaangażowanie poznawcze jest zależne od ilości zasobów poznawczych, jakimi jednostka dysponuje i chce przeznaczyć na zadanie³². Na korzystanie z analitycznego Systemu II może więc wpływać większa motywacja i nastawienie decydenta do większego zaangażowania własnych zasobów poznawczych³³.

ROLA PŁCI DECYDENTA ORAZ PŁCI RYWALA

Konsekwencje społeczne decyzji, a co za tym idzie ich postrzeganie jako zysku albo jako straty, mogą zależeć od cech decydenta oraz cech rywala takich jak płeć i wynikający z niej kontekst uwarunkowań kulturowych (np. norm społecznych związanych z rywalizacją mężczyzny z kobietą) i skutków ich naruszenia, jak też być podatny na wpływ uprzedzeń i stereotypów³⁴.

²⁷ R.B. Zajonc, *Social Facilitation*, „Science” 1965, vol. 149, nr 3681, s. 269–274.

²⁸ J. Zając, B. Wojciszke, *W poszukiwaniu substytutu fizycznej obecności człowieka: wpływ wirtualnego asystenta na skuteczność wykonania zadań*, „Psychologia Społeczna” 2016, t. 11, nr 4(39), s. 440–457.

²⁹ D. Kahneman, *Pułapki myślenia...*

³⁰ D. Doliński, *Ciemna strona rywalizacji*, „Przegląd Psychologiczny” 1998, t. 41, nr 3/4, s. 181–200.

³¹ E. Aronson, T.D. Wilson, R.M. Akert, *Psychologia społeczna: serce i umysł*, W. Domachowski, A. Bezwińska-Walerjan (tłum.), Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 1997.

³² M.I. Posner, S.J. Boies, *Components of Attention*, „Psychological Review” 1971, nr 78(5), s. 391–408.

³³ T. McElroy, J.J. Seta, *Framing effects: An analytic-holistic perspective*, „Journal of Experimental Social Psychology” 2003, vol. 39, nr 6, s. 610–617.

³⁴ R.B. Cialdini, *Wywieranie wpływu na ludzi: teoria i praktyka*, B. Wojciszke (tłum.), Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2004.

Kobiety i mężczyźni różnią się w zakresie stosowanych metod rywalizacji. Kobiety częściej korzystają z mechanizmów opartych o wymianę przysług i budowę pozycji poprzez tworzenie koalicji broniących przestrzegania norm, unikając przy tym ryzyka społecznego³⁵, natomiast mężczyźni chętniej sięgają po agresywne zachowania rywalizacyjne związane z dominacją³⁶. Istotna może w tym przypadku być rola testosteronu, który zwiększa skłonność do agresji³⁷.

Grzegorz Pajestka³⁸ w swoim badaniu wykorzystał tzw. metodę warszawską stworzoną przez prof. Janusza Grzelaka i jego współpracowników³⁹. Polega ona na prezentowaniu decydom rysunków twarzy, przedstawiających jedną i drugą stronę interakcji. Twarze mogły obrazować jeden z trzech poziomów zadowolenia: niezadowolony, neutralny, zadowolony. Przykładowo, ikona przedstawiająca decydenta jest niezadowolona, a przedstawiająca drugą osobę zadowolona. Następnie decydenci dokonują oceny atrakcyjności przedstawionej sytuacji na skali. Modyfikacją wprowadzoną przez autora badania było to, że twarze mogły mieć cechy identyfikowane z płcią. Badanie wykazało, że kobiety istotnie silniej przejawiały orientację rywalizacyjną niż mężczyźni, niezależnie od płci rywala. Natomiast w przypadku mężczyzn pojawiły się różnice zależne od płci rywala – wykazywali oni mocniejszą orientację rywalizacyjną, kiedy druga strona była przedstawiona jako kobieta.

Na rolę płci wskazują też badania dotyczące decyzji w grach takich jak dylemat więźnia – w których decydenci mogą wybierać pomiędzy maksymalizacją swojego wyniku (rywalizacja), a maksymalizacją wyniku wspólnego (kooperacja). W grach tych kobiety częściej wybierają strategię rywalizacyjną, jeśli drugim graczem jest kobieta⁴⁰.

³⁵ J.F. Benenson, *The development of human female competition: allies and adversaries*, „Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences” 2013, vol. 368, nr 1631, s. 20130079; T. McElroy, J.J. Seta, *Framing effects: An analytic-holistic...*

³⁶ D.M. Buss, *Psychologia ewolucyjna*, M. Orski (tłum.), Wyzwania Nauki, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2001.

³⁷ E. Aronson, T.D. Wilson, R.M. Akert, *Psychologia społeczna...*; A. Mazur, A. Booth, *Testosterone and dominance in men*, „The Behavioral and brain sciences” 1998, vol. 21, nr 3, s. 353–363.

³⁸ G. Pajestka, *Orientacje społeczne a płeć. Czy rywalizacja to tylko «męska rzecz»?*, „Psychologia Społeczna” 2012, t. 7, nr 1(20), s. 64–70.

³⁹ J.Ł. Grzelak i in., „Numerical trap”. *A new look at outcome representation in studies on choice behaviour*, „European Journal of Social Psychology” 1988, vol. 18, nr 2, s. 143–159.

⁴⁰ J.Ł. Grzelak, *Konflikt interesów. Analiza psychologiczna*, t. 10, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1978.

PRZEDSTAWIENIE PROBLEMU BADAWCZEGO

Autorzy teorii perspektywy wykazali, że decyzje podejmowane w sytuacji zysków i w sytuacji strat różnią się od siebie⁴¹. O tym, czy dana sytuacja postrzegana jest jako zysk, czy jako strata, decyduje punkt odniesienia, z którym decydent porównuje sytuację będącą skutkiem (możliwym skutkiem) podjętej przez niego decyzji⁴². W szczególności uwaga badaczy skierowana była na punkt odniesienia, którym jest stan posiadania⁴³ lub przedstawiona „rama” sytuacji decyzyjnej⁴⁴. W mniejszym stopniu analizowano znaczenie obecności rywala w procesie jako punktu odniesienia, do którego porównywane są możliwe skutki decyzji ekonomicznej.

Zgodnie z założeniami teorii perspektywy, możliwe do uzyskania w poszczególnych wariantach decyzji wyniki są oceniane z perspektywy punktu odniesienia⁴⁵. Takim punktem odniesienia może być zarówno *status quo*⁴⁶, jak i wynik uzyskany przez rywala⁴⁷ lub jego stan posiadania⁴⁸. Jednak rola oraz wpływ obecności rywala są przedmiotem ciągłej dyskusji. Brak w literaturze konsensusu co do ich znaczenia dla procesu podejmowania decyzji ekonomicznych⁴⁹. Badania z tego zakresu były prowadzone w obszarze psychologii społecznej, ich interpretacja koncentrowała się jednak na ocenie orientacji społecznej decydentów⁵⁰ na podstawie ich decyzji. Na przykład,

⁴¹ D. Kahneman, A. Tversky, *Prospect Theory*...

⁴² T. Tysza, *Decyzje...*; P. Zielonka, *Punkt odniesienia...*

⁴³ D. Kahneman, J.L. Knetsch, R.H. Thaler, *Experimental tests of the endowment effect and the coase theorem*, „Journal of Political Economy” 1990, vol. 98, nr 6, s. 1325–1348; T. Zaleśkiewicz, *Psychologia ekonomiczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012; P. Zielonka, *Punkt odniesienia...*

⁴⁴ A. Tversky, D. Kahneman, *The framing of decisions and the psychology of choice*, „Science” 1981, vol. 211, nr 4481, s. 453–458; P. Zielonka, *Framing, czyli efekt sformułowania*, „Decyzje” 2017, nr 27, s. 41–68; P. Zielonka, *Punkt odniesienia...*

⁴⁵ P. Zielonka, *Punkt odniesienia...*

⁴⁶ D. Kahneman, A. Tversky, *Prospect Theory*...

⁴⁷ J. Poleszczuk, *Konwencje jako źródło cierpień...*

⁴⁸ J.Ł. Grzelak i in., „Numerical trap”...

⁴⁹ G.J. Kilduff, *Interfirm relational rivalry: Implications for competitive strategy*, „Academy of Management Review” 2019, vol. 44, nr 4, s. 775–799; Ch. To i in., *Going for it on fourth down: Rivalry increases risk taking, physiological arousal, and promotion focus*, „Academy of Management Journal” 2018, vol. 61, nr 4, s. 1281–1306.

⁵⁰ J.Ł. Grzelak i in., „Numerical trap”...; W.B.G. Liebrand, Ch.G. McClintok, *The ring measure of social values: a computerized procedure for assessing individual differences in information processing and social value orientation*, „European Journal of Personality” 1988, vol. 2, nr 3, s. 217–230; A. Turowska, *Preferencje rozdziału dóbr u młodzieży maturalnej*, „Kultura i Edukacja” 2008, nr 4(68), s. 103–111.

orientację rywalizacyjną identyfikowano na podstawie wybierania rozwiązań dążących do maksymalizacji różnicy pomiędzy wynikiem uzyskiwanym przez decydenta i wynikiem hipotetycznego partnera, kosztem obiektywnego wyniku decydenta. Badacze z tego nurtu w mniejszym stopniu poświęcali uwagę eksploracji związanego z tym procesu decyzyjnego.

Istnieją przesłanki pozwalające na przyjęcie różnych kierunków wpływu obecności rywala na skłonność do angażowania własnych zasobów poznawczych. Z jednej strony, sytuacja, w której występuje rywal może być postrzegana jako bardziej złożona i – co za tym idzie – wymagająca myślenia analitycznego⁵¹, obejmującego również kwestie dotyczące wpływu wyniku na pozycję społeczną decydenta (funkcja stratyfikująca) i samoocenę⁵². To powinno sprzyjać podejmowaniu decyzji z wykorzystaniem Systemu II. Z drugiej jednak strony, na podstawie przeglądu literatury, można przypuszczać, że obecność rywala może wywoływać wzrost pobudzenia emocjonalnego, co prowadziłoby do zwiększenia skłonności do korzystania z Systemu I, który mniej angażuje własne zasoby poznawcze decydenta⁵³ – porównania z rywalami, tworzenie hierarchii i oceny to procesy odbywające się automatycznie, bez udziału lub z ograniczonym udziałem świadomych procesów poznawczych⁵⁴. Wskazywałoby to na to, że obecność rywala wpływa na stosowanie Systemu I.

Korzystanie z Systemu I powinno prowadzić do zmniejszenia zaangażowania własnych zasobów poznawczych⁵⁵. Wzrost skłonności do korzystania z Systemu II w obecności rywala, prowadziłby do zwiększenia zaangażowania własnych zasobów poznawczych⁵⁶.

W związku z brakiem jednoznacznych wskazówek co do potencjalnego kierunku wpływu obecności rywala, który wynikałby z przeglądu literatury, sformułowałem ogólne pytanie badawcze (Q1): Czy obecność rywala wpływa na skłonność do angażowania własnych zasobów poznawczych?

⁵¹ T. McElroy, J.J. Seta, *Framing effects...*

⁵² J. Poleszczuk, *Konwencje jako źródło cierpień...*; A. Tesser, *Toward a Self-Evaluation Maintenance Model of Social Behavior*, 1985, <https://eric.ed.gov/?id=ED267303> [dostęp: 13.07.2024]; B. Wojciszke, *Człowiek wśród ludzi: zarys psychologii społecznej*, wyd. 3, dodr., Wykłady z Psychologii, t. 8, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009.

⁵³ J. Zajac, B. Wojciszke, *W poszukiwaniu substytutu...*; R.B. Zajonc, *Social Facilitation...*

⁵⁴ M.H. Fişek, R. Ofshe, *The process of status evolution*, „Sociometry” vol. 33, nr 3, s. 327–346; A. Kalma, *Hierarchisation and dominance assessment at first glance*, „European Journal of Social Psychology” 1991, vol. 21, nr 2, s. 165–181.

⁵⁵ D. Kahneman, *Pułapki myślenia...*; D. Kahneman, A. Tversky, *Prospect Theory...*

⁵⁶ *Ibidem*.

W badaniach, na podstawie przedstawionego powyżej przeglądu literatury, uwzględniłem analizę hipotetycznego wpływu innych zmiennych na wystąpienie efektu postulowanego w Q1. W stosunku do nich poszukiwałem odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

- Q2: Czy wpływ obecności rywala na decyzje ekonomiczne jest moderowany przez płeć osoby podejmującej decyzję?;
- Q3: Czy wpływ obecności rywala na decyzje ekonomiczne jest moderowany przez płeć rywala i jej interakcję z płcią decydenta?;
- Q4: Czy wpływ obecności rywala na decyzje ekonomiczne jest moderowany przez pewność wygranej, wynikającą z rodzaju czynnika dyskontującego?

W celu znalezienia odpowiedzi na te pytania, zrealizowałem badanie eksplorujące potencjalny wpływ obecności rywala na proces podejmowania decyzji ekonomicznych oraz ewentualne znaczenie moderatorów związanych z cechami decydentów lub rywali.

EKSPLORACJA ROLI OBECNOŚCI I CECH RYWAŁA NA SKŁONNOŚĆ DO ANGAŻOWANIA WŁASNYCH ZASOBÓW POZNAWCZYCH

Metoda badania

Ze względu na potencjalny wpływ obecności badacza lub jego pomocników na podejmowane decyzje ekonomiczne⁵⁷, zdecydowałem się na badania metodą CAWI (ang. *Computer-Assisted Web Interview*), jako mniej obciążoną przez tzw. efekt ankieterski⁵⁸. Realizacja badań (zbieranie odpowiedzi respondentów) została przeprowadzona z wykorzystaniem platformy ePanel (www.epanel.pl) Instytutu Badawczego ARC Rynek i Opinia.

Badania zostały sfinansowane ze środków własnych i zostały zrealizowane w ramach Interdyscyplinarnych Studiów Doktoranckich na Uniwersytecie SWPS, po akceptacji Senackiej Komisji ds. Etyki Badań Empirycznych z Udziałem Ludzi jako Osób Badanych.

⁵⁷ N. Bardsley, *Experimental economics and the artificiality of alteration*, „Journal of Economic Methodology” 2005, vol. 12, nr 2, s. 239–251; N. Bardsley, *Sociality and External Validity in Experimental Economics*, „Mind & Society” 2010, nr 9, s. 119–138; Ch. Heintz, N. Bardsley, *Special issue on „experimental economics and the social embedding of economic behaviour and cognition”*, „Mind & Society” 2010, nr 9, s. 113–118.

⁵⁸ K. Braunsberger, H. Wybenga, R. Gates, *A Comparison of Reliability between Telephone and Web-Based Surveys*, „Journal of Business Research” 2007, vol. 60, nr 7, s. 758–764.

Osoby badane

W badaniu wzięli udział ochotnicy ($N = 370$), zarejestrowani na platformie ePanel, którzy otrzymali wygenerowane automatycznie zaproszenie do udziału w badaniu realizowanym na potrzeby pracy doktorskiej. Wszystkie osoby badane były pełnoletnie ($M = 41$; $SD = 14,4$). W grupie tej było 161 kobiet (46,8%) i 183 mężczyzn (53,2%).

Schemat badania

Schemat między osobami to 3 (brak rywala, rywal kobieta, rywal mężczyzna) $\times$ 2 (prawdopodobieństwo lub odroczenie jako źródło dyskontowania). Schemat wewnątrz osób obejmował 3 wartości (dyskontowanie dla nagrody o wartości 3 500 zł, dla nagrody o wartości 100 zł i dla nagrody o wartości 20 000 zł).

Badani byli losowo przydzielani do jednej z sześciu grup (tabela 1). Kontrolowano również, by w miarę możliwości w każdej z grup połowę badanych stanowiły kobiety, a połowę mężczyźni. Analiza ANOVA nie wykazała istotnych różnic w zakresie wieku pomiędzy grupami: $F_{(5,364)} = 1,595$; $p = 0,160$.

Tabela 1.
Schemat badania

	Grupa kontrolna		Grupy eksperymentalne			
	Brak rywala		Rywal kobieta		Rywal mężczyzna	
Dyskontowanie przez prawdopodobieństwo	$n = 56$	27 kobiet	$n = 55$	26 kobiet	$n = 58$	27 kobiet
		29 mężczyzn		29 mężczyzn		31 mężczyzn
Dyskontowanie przez odroczenie	$n = 56$	27 kobiet	$n = 57$	26 kobiet	$n = 62$	28 kobiet
		29 mężczyzn		31 mężczyzn		34 mężczyzn

Źródło: opracowanie własne.

Konstrukcja sytuacji wyboru w sytuacji dyskontowania

W badaniu wykorzystałem paradygmat dyskontowania, by określić czy obecność rywala wpływa na skłonność do angażowania własnych zasobów poznawczych w zadanie.

Jednostki podejmujące decyzje w sytuacji dyskontowania dokonują wyboru pomiędzy natychmiastową niższą nagrodą a nagrodą wyższą, ale odroczoną w czasie (dyskontowanie odroczeniem) lub pomiędzy pewną niższą nagrodą a nagrodą wyższą,

ale dostępną z pewnym, mniejszym od 100%, prawdopodobieństwem (odroczenie prawdopodobieństwa)⁵⁹. Akceptowana i oczekiwana nagroda natychmiastowa obniża się wraz z wydłużeniem okresu oczekiwania na nagrodę wyższą lub wraz ze zmniejszaniem się prawdopodobieństwa jej otrzymania. Pomiar subiektywnej wartości nagrody dla kilku wartości odroczenia lub prawdopodobieństwa jej uzyskania pozwala na wykreślenie tzw. krzywej dyskontowej, pokazującej zmianę subiektywnej wartości nagrody materialnej w zależności od przedstawionych w opisie sytuacji parametrów dostępności⁶⁰. Tempo dyskontowania, pomimo iż wydaje się być względnie stałą cechą indywidualną dla poszczególnych osób⁶¹, jest podatne na wpływ czynników zewnętrznych, takich jak trening⁶² i kontekst społeczny⁶³.

Badanie bazowało na standardowym kwestionariuszu⁶⁴ dla badań zmiany subiektywnej wartości nagrody w zależności od prawdopodobieństwa jej uzyskania (nagrada natychmiastowa, ale niepewna) lub odroczenia w czasie (nagrada pewna, ale możliwa do uzyskania po upływie określonego czasu). W celu określenia zmiany subiektywnej oceny wartości nagrody w opisie sytuacji dla każdego z czynników dyskontujących uwzględniono:

- dla dyskontowania odroczeniem – siedem poziomów odroczenia nagrody w czasie,
- lub
- dla dyskontowania prawdopodobieństwem – siedem poziomów prawdopodobieństwa jej uzyskania.

Ponadto każdy z badanych podejmował decyzje dotyczące subiektywnej oceny wartości dla trzech poziomów nagrody. Zgodnie z cytowanymi powyżej wnioskami z literatury, tempo dyskontowania jest zależne od wartości nagrody. Jednocześnie różni

⁵⁹ P. Ostaszewski, K. Karzel, *Discounting of delayed and probabilistic...*; A. Vanderveldt, L. Green, J. Myerson, *Discounting of monetary rewards...*; P. Zielonka, P. Sawicki, R. Weron, *Rzecz o Dyskontowaniu Odroczonego Wypłat*, „Decyzje” 2009, nr 11, s. 49–70.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ A.L. Odum, *Delay discounting...*

⁶² H. Scholten i in., *Behavioral trainings and manipulations to reduce delay discounting: A systematic review*, „Psychonomic Bulletin & Review” 2019, nr 26, s. 1803–1849.

⁶³ J.M. Gilman i in., *Impulsive social influence increases impulsive choices on a temporal discounting task in young adults*, „PLoS ONE” 2014, vol. 9, nr 7, s. 1–8; L. O'Brien i in., *Adolescents prefer more immediate rewards when in the presence of their peers*, „Journal of Research on Adolescence” 2011, nr 21(4) s. 747–53; A. Weigard i in., *Effects of anonymous peer observation on adolescents' preference for immediate rewards*, „Developmental Science” 2014, vol. 17, nr 1, s. 71–78.

⁶⁴ P. Ostaszewski, *Wartość wzmocnień odroczonego i niepewnych z perspektywy analizy zachowania*, Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN, Warszawa 2007.

badacze stosowali w tym przypadku różne kwoty⁶⁵, dlatego ich poziom określiłem, po konsultacjach z dr. hab. Wojciechem Białaszkim (osobista komunikacja, 2015, 2016) metodą ekspercką na trzech poziomach:

- 3 500 zł – który odzwierciedlał aktualną w momencie badania medianę zarobków Polaków;
- 100 zł – który miał stanowić niską, ale nadal atrakcyjną nagrodę;
- 20 000 zł – który reprezentował wysoką nagrodę, ale nadal możliwą do wyobrażenia.

W trakcie badania kwestionariuszowego uczestnicy byli proszeni o wyobrażenie sobie, że uczestniczą w grze, w której po dwóch etapach dotarli do finału. Zgodnie z opisem sytuacji, mogą w nim wygrać nagrodę finansową oraz:

- potrafią oszacować prawdopodobieństwo natychmiastowej wygranej (dyskontowanie prawdopodobieństwem),

lub

- są pewni wygranej, ale finał (i wypłata nagrody) nastąpi dopiero za określony czas (dyskontowanie odroczeniem).

Ponadto, w opisie sytuacji (grupy eksperymentalne) znajdowała się informacja, że do finału dotarła jeszcze jedna osoba (kobieta lub mężczyzna). W przypadku dyskontowania prawdopodobieństwem osoba ta (rywal lub rywalka) miała szansę wygrania z badanym, natomiast w przypadku dyskontowania odroczeniem, badany był pewien wygranej z tą osobą.

Zmienne i ich wskaźniki

- **Zmienna zależna:** skłonność do angażowania własnych zasobów poznawczych.
- **Zmienne niezależne:**
 - obecność rywala (obecny/nieobecny);
 - płeć decydenta (kobieta/mężczyzna);
 - płeć rywala (kobieta/mężczyzna);
 - pewność wygranej (nagroda niepewna – dyskontowanie przez prawdopodobieństwo / nagroda pewna – dyskontowanie przez odroczenie).
- **Wskaźniki**

Jako wskaźnik skłonności do angażowania własnych zasobów poznawczych w proces podejmowania decyzji przyjęto czas (liczony w sekundach) wykonywania zadania przez badanych. Wykorzystanie platformy ePanel pozwalało na pomiar czasu

⁶⁵ P. Zielonka, P. Sawicki, R. Weron, *Rzecz o Dyskontowaniu Odroczonej Wypłaty...*

spędzonego nad zadaniem od momentu jego wyświetlenia do kliknięcia przez badanego na przycisk „Dalej”, przełączającego między kolejnymi ekranami. Mierzony był czas (liczba sekund) spędzony nad zadaniami, od momentu wyjścia z ekranu wprowadzającego do badania, do przejścia do ekranu z procedurą odkłamania.

Procedura

Ze względu na to, że pełen opis celów badania (w szczególności dotyczący roli rywala w opisie sytuacji) mógłby zaburzyć wyniki, osoby badane po wejściu na stronę internetową z badaniem otrzymywały ogólną informację na temat jego celów, a po zakończeniu części eksperymentalnej, dodatkowe szczegółowe informacje w ramach procedury odkłamania. Po wyrażeniu zgody na udział w badaniu i udzieleniu odpowiedzi na pytania dotyczące cech demograficznych (rok urodzenia, płeć), badani byli losowo przypisywani do jednej z sześciu grup badawczych (dwóch kontrolnych i czterech eksperymentalnych). Następnie osoby badane były proszone o zapoznanie się z opisem hipotetycznej sytuacji (w której dostępna jest nagroda finansowa) i określenie subiektywnej wartości nagrody dla różnych jej parametrów. Każdy z badanych proszony był o podanie subiektywnej wartości nagrody dla trzech poziomów nagrody w siedmiu wariantach prawdopodobieństwa albo dla siedmiu poziomów odroczenia.

WYNIKI

Analizy wstępne

W ramach analiz wstępnych dla sześciu grup (kontrolnych i eksperymentalnych) przeprowadziłem jednoczynnikową analizę wariancji (ANOVA). Wykazała ona istnienie istotnych statystycznie różnic pomiędzy grupami w zakresie skłonności do angażowania własnych zasobów poznawczych: $F_{(5,338)} = 3,33$; $p = 0,006$; $\eta_p^2 = 0,047$. Różnice te były analizowane w kolejnych krokach. Statystyki opisowe wraz z wynikami testu zgodności rozkładu z rozkładem normalnym zawiera załącznik 1.

Wpływ obecności rywala, płci decydenta i pewności wygranej (rodzaju czynnika dyskontującego) na skłonność do angażowania własnych zasobów poznawczych

Sprawdziłem czy obecność rywala, płeć decydenta oraz pewność wygranej (czynniki dyskontujące) wpływały na skłonność do angażowania własnych zasobów poznawczych,

mierzoną czasem wykonania zadania. W tym celu przeprowadziłem analizę wariancji jednej zmiennej (UNIANOVA) z metodą bootstrapową (1000 próbek, przedział ufności = 95%) – z powodu niespełnienia założenia o normalności rozkładu oraz ze względu na liczebności grup⁶⁶ – w schemacie międzygrupowym 2 (rywal: brak/rywal obecny) $\times$ 2 płeć decydenta (kobieta/mężczyzna) $\times$ 2 (czynniki dyskontujący: prawdopodobieństwo/odroczenie). Wyniki analizy przedstawiają tabela 2 oraz rysunek 1.

Istotny statystycznie okazał się jedynie efekt główny obecności rywala. Badani spędzali więcej czasu nad zadaniami z obecnym rywalem ($M = 445,37$; $SD = 173,28$), niż w przypadku jego braku w opisie sytuacji ($M = 388,79$; $SD = 155,54$).

Tabela 2.

Wyniki analizy UNIANOVA – wpływ obecności rywala, płci decydenta oraz pewności wygranej (czynnika dyskontującego) na czas wykonania zadania

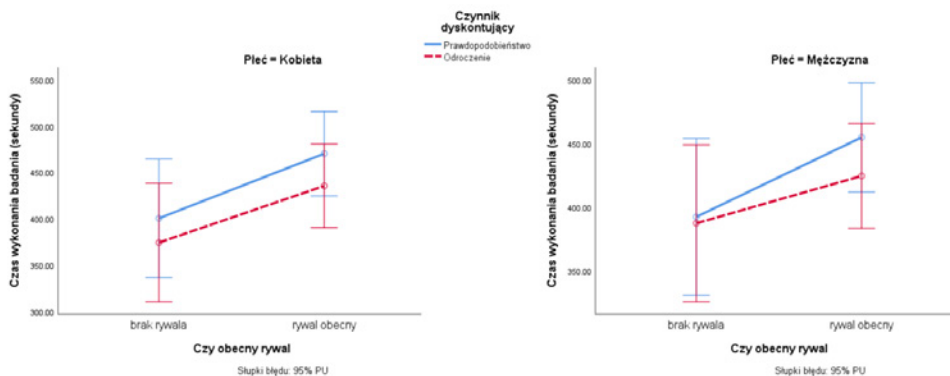
	<i>df</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	η_p^2
model skorygowany	7	1,63	0,127	0,033
stała	1	1849,28	<0,001	0,846
płeć	1	0,08	0,781	<0,001
rywal	1	8,78	0,003	0,025
dyskontujący	1	1,53	0,217	0,005
płeć* rywal	1	0,16	0,687	<0,001
płeć* dyskontujący	1	0,11	0,742	<0,001
rywal * dyskontujący	1	0,19	0,664	0,001
płeć* rywal* dyskontujący	1	0,05	0,829	<0,001
błąd	336			

Adnotacja: Płeć – płeć decydenta (osoby podejmującej decyzję); rywal – brak lub obecność rywala; dyskontujący – rodzaj czynnika dyskontującego (odroczenia/prawdopodobieństwo), *df* – liczba stopni swobody; *F* – wartość testu istotności statystycznej różnic wariancji pomiędzy grupami; *p* – istotność statystyczna; η_p^2 – miara siły efektu.

Źródło: opracowanie własne.

⁶⁶ A.F. Hayes, K.J. Preacher, *Statistical mediation analysis with a multicategorical independent variable*, „British Journal of Mathematical & Statistical Psychology” 2014, vol. 67, nr 3, s. 451–470.

Rysunek 1.
Wpływ obecności rywala oraz płci decydenta na
czas wykonania zadania (CI = 95%)

Źródło: opracowanie własne.

Wpływ obecności i płci rywala, płci decydenta i pewności wygranej (rodzaju czynnika dyskontującego) na skłonność do angażowania własnych zasobów poznawczych

W kolejnym kroku uwzględniłem w analizie również potencjalny wpływ płci rywala. W tym celu przeprowadziłem analizę wariancji jednej zmiennej (UNIANOVA) z metodą bootstrapową (1000 próbek, 95% przedziału ufności) z powodu niespełnienia założeń o normalności rozkładu, w schemacie międzygrupowym 3 (rywal: brak/rywal kobieta/rywal mężczyzna) $\times$ 2 płeć decydenta (kobieta/mężczyzna) $\times$ 2 (czynnik dyskontujący: prawdopodobieństwo/odroczenie). Wskaźnikiem zmiennej zależnej był czas wykonania zadania. Wyniki analizy przedstawiają tabela 3 oraz rysunek 2.

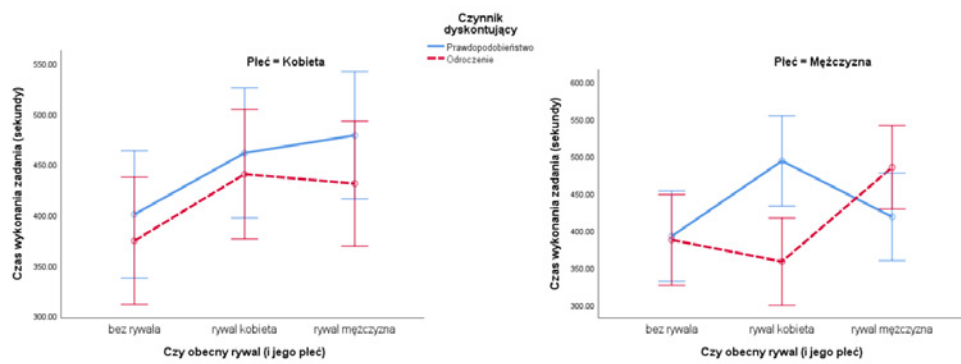
Tabela 3.
Wyniki analizy UNIANOVA – wpływ obecności rywala i jego płci,
płci decydenta oraz czynnika dyskontującego na czas wykonania zadania

	df	F	p	η_p^2
model skorygowany	11	2,21	0,014	0,068
stała	1	2250,68	<0,001	0,871
płeć	1	0,23	0,634	0,001
rywal i jego płeć	2	4,71	0,010	0,028
dyskontujący	1	2,44	0,119	0,007
płeć* rywal i jego płeć	2	0,21	0,810	0,001
płeć* dyskontujący	1	0,04	0,846	<0,001
rywal i jego płeć* dyskontujący	2	2,10	0,124	0,012
płeć* rywal i jego płeć* dyskontujący	2	3,43	0,034	0,020
błąd	332			

Adnotacja: Płeć – płeć decydenta (osoby podejmującej decyzję); rywal i jego płeć – brak lub obecność rywala oraz jego płeć (kobieta/mężczyzna); dyskontujący – rodzaj czynnika dyskontującego (odroczenia/prawdopodobieństwo); df – liczba stopni swobody; F – wartość testu istotności statystycznej różnic pomiędzy grupami; p – istotność statystyczna; η_p^2 – miara efektu (miara siły efektu).

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 2.
Wpływ obecności i płci rywala oraz płci decydenta
na czas wykonania zadania (CI = 95%)

Źródło: opracowanie własne.

Analiza wykazała istotny statystycznie efekt główny płci rywala. Okazało się, że czas wykonania zadania był istotnie wyższy w sytuacji, gdy rywalem był mężczyzna ($M = 453,84$; $SD = 166,79$), w porównaniu do sytuacji braku rywala ($M = 388,79$; $SD = 155,54$).

Istotny statystycznie okazał się również efekt interakcji wszystkich trzech potencjalnych moderatorów (obecność i płeć rywala, płeć decydenta, czynnik dyskontujący), którego opis pogłębiłem za pomocą analizy efektów prostych. Wykazała ona kilka istotnych statystycznie zależności, pokazujących, że w przypadku mężczyzn wpływ obecności rywala jest moderowany zarówno przez płeć rywala, jak i rodzaj czynnika dyskontującego (i wynikającą z niego pewność lub niepewność wygranej):

- Mężczyźni, gdy rywalem jest kobieta, poświęcają więcej czasu na zadanie, kiedy czynnikiem dyskontującym jest prawdopodobieństwo i ewentualna wygrana jest niepewna ($M = 493,62$; $SD = 167,04$) niż w sytuacji, gdy jest nim odroczenie, wygrana jest pewna, a wycofanie się z gry oznacza utratę pozycji zwycięzcy ($M = 358,19$; $SD = 154,99$) – $F_{(1,58)} = 10,61$, $p = 0,002$, $\eta_p^2 = 0,155$;
- Mężczyźni, w sytuacji, gdy czynnikiem dyskontującym jest prawdopodobieństwo, poświęcają na zadanie więcej czasu, kiedy rywalem jest kobieta ($M = 493,62$; $SD = 167,04$) niż w sytuacji braku rywala ($M = 392,45$; $SD = 156,8$) – $F_{(1,56)} = 5,66$, $p = 0,021$, $\eta_p^2 = 0,092$;
- Mężczyźni, w sytuacji, gdy czynnikiem dyskontującym jest odroczenie, poświęcają na zadanie więcej czasu, kiedy rywalem jest mężczyzna ($M = 485,03$; $SD = 193,51$), niż gdy jest nim kobieta ($M = 358,19$; $SD = 154,99$) – $F_{(1,63)} = 8,40$, $p = 0,005$, $\eta_p^2 = 0,118$; lub kiedy nie ma rywala ($M = 387,45$; $SD = 160,31$) – $F_{(1,61)} = 4,65$, $p = 0,035$, $\eta_p^2 = 0,071$.

WNIOSKI

Najważniejsze wyniki

Celem badania była eksploracja wpływu obecności rywala na skłonność do angażowania własnych zasobów poznawczych jako efekt łączony w literaturze ze skłonnością do podejmowania decyzji z wykorzystaniem automatycznego Systemu I lub analitycznego Systemu II⁶⁷. Uzyskane wyniki pokazały, że obecność rywala wpływa na skłonność do angażowania własnych zasobów poznawczych w zadanie (Q1), czyli zwiększa skłonność do korzystania z Systemu II w zadaniu, w którym w opisie sytuacji był obecny rywal. Na uwagę zasługuje również to, że efekt obecności rywala był moderowany

⁶⁷ D. Kahneman, *Pułapki myślenia...*; J. Poleszczuk, *Konwencje jako źródło cierpień...*

zarówno przez płć decydenta (Q2), płć rywala (Q3) i jej interakcję z płcią decydenta, jak i zależy od charakterystyki sytuacji, której dotyczy decyzja ekonomiczna i związanej z nią pewności wygranej. Na szczególną uwagę zasługuje efekt interakcji wszystkich tych czynników: płci decydenta, płci rywala i charakterystyki sytuacji, której dotyczy decyzja ekonomiczna.

Występowanie powyższego efektu interakcji może oznaczać, że decydenci analizowali sytuację na kilku płaszczyznach⁶⁸, w tym rozważali ją zarówno w kontekście oceny subiektywnej wartości nagrody, jak i w kontekście społecznym – poddania się i wycofania z gry, które jednocześnie oznacza rezygnację z niepewnej lub pewnej wygranej (rozumianej również jako ogłoszenie badanego zwycięzcą gry) z rywalem bądź rywalką. W przypadku dyskontowania prawdopodobieństwem decydenci mogli postrzegać sytuację z perspektywy zysku i dylematu czy zaakceptować mniejszy pewny zysk finansowy w postaci pomniejszonej nagrody za odstąpienie z gry i zrezygnować z szansy na:

a) niepewny większy zysk finansowy

i

b) niepewny zysk w aspekcie społecznym związany z oficjalnym uznaniem zwycięstwa w grze.

Natomiast w przypadku dyskontowania odroczeniem nagroda finansowa i wygrana z rywalem bądź rywalką były pewne, ale odroczone w czasie. Rezygnacja na rzecz pomniejszonej natychmiastowej nagrody pieniężnej oznaczała konieczność zaakceptowania straty zarówno:

a') finansowej, polegającej na zmniejszeniu już uzyskanej, pewnej (choć odroczonej) nagrody,

a równocześnie

b') straty w aspekcie społecznym, związanej z poddaniem już wygranej gry w zamian za natychmiastową wypłatę.

Ponadto, w przypadku niepewnej wygranej (dyskontowanie prawdopodobieństwem), decydenci musieli uwzględnić ryzyko, że grę przegrają, tracąc zarówno szansę na zysk finansowy, jak i przegrywając grę z rywalem lub rywalką. Na podstawie uzyskanych wyników można sądzić, że ten kontekst zwycięstwa (lub przegranej) z drugą osobą ma wpływ na szczególności na mężczyzn, którzy w przypadku niepewnej wygranej angażowali więcej czasu w proces podejmowania decyzji w grze z rywalem kobietą. Natomiast w sytuacji pewnej wygranej (a jedynie odroczonej w czasie) efekt ten występował w przypadku gry z rywalem mężczyzną.

⁶⁸ J. Sokołowska, *Psychologia decyzji ryzykownych. Ocena prawdopodobieństwa i modele wyboru w sytuacji ryzykownej*, Akademia Wydawnictwo SWPS, Warszawa 2005.

Ograniczenia badania

Należy jednak zauważyć, że ze względu na konstrukcję badania składającego się z odpowiedzi na wiele osobnych pytań, które mogą być odbierane jako monotonne, uzyskany wynik może być – zgodnie z cytowaną literaturą – interpretowany zarówno jako wskazujący na większe zaangażowanie własnych zasobów poznawczych i motywacyjnych⁶⁹, jak i na mniejsze zaangażowanie własnych zasobów poznawczych, a co za tym idzie, brak efektu wyczerpania własnych zasobów poznawczych⁷⁰. Dlatego w dalszych badaniach można by, bazując na nowszych publikacjach⁷¹, zastąpić lub uzupełnić ten wskaźnik innymi, takimi jak:

1. kwestionariusze samooceny;
2. pomiar wskaźników fizjologicznych;
3. analizy koncentracji wzroku na treści zadania (*eye-tracking*)⁷².

BIBLIOGRAFIA

- Anderson C., Hildreth J.A.D., Howland L., *Is the Desire for Status a Fundamental Human Motive? A Review of the Empirical Literature*, „Psychological Bulletin” 2015, nr 141(3), s. 574–601.
- Aronson E., Wilson T.D., Akert R.M., *Psychologia społeczna: serce i umysł*, W. Domachowski, A. Bezwińska-Walerjan (tłum.), Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 1997.
- Bardsley N., *Experimental economics and the artificiality of alteration*, „Journal of Economic Methodology” 2005, vol. 12, nr 2, s. 239–251.
- Bardsley N., *Sociality and External Validity in Experimental Economics*, „Mind & Society” 2010, nr 9, s. 119–138.
- Baumeister R.F. i in., *Ego depletion: Is the active self a limited resource?*, „Journal of Personality and Social Psychology” 1998, nr 74(5), s. 1252–1265.

⁶⁹ E. Yechiam, G. Hochman, *Losses as modulators of attention: Review and analysis of the unique effects of losses over gains*, „Psychological Bulletin” 2013, nr 139(2), s. 497–518.

⁷⁰ R.F. Baumeister i in., *Ego depletion: Is the active self a limited resource?*, „Journal of Personality and Social Psychology” 1998, nr 74(5), s. 1252–1265; R.F. Baumeister, K.D. Vohs, *Willpower, choice, and self-control*, [w:] *Time and decision: Economic and psychological perspectives on intertemporal choice*, NY, US: Russell Sage Foundation, New York 2003, s. 201–216.

⁷¹ Sh. Li, *Measuring cognitive engagement: An overview of measurement instruments and techniques*, „International Journal of Psychology and Educational Studies” 2021, nr 8(3), s. 63–76.

⁷² *Ibidem*.

- Baumeister R.F., Vohs K.D., *Willpower, choice, and self-control*, [w:] *Time and decision: Economic and psychological perspectives on intertemporal choice*, NY, US: Russell Sage Foundation, New York 2003, s. 201–216.
- Bąbka J.A., *Młodzież wobec zjawiska rywalizacji we współczesnym świecie*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2021, vol. 40, nr 3, s. 41–59.
- Begg D. i in., *Makroekonomia*, R. Rapacki (tłum.), I wyd., Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2014.
- Benenson J.F., *The development of human female competition: allies and adversaries*, „Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences” 2013, vol. 368, nr 1631, s. 20130079.
- Białaszek W., *E-mail*, „Dyskontowanie”, 2016.
- Białaszek W., *List dla Witolda Siekierzyńskiego*, „Dyskontowanie”, 2015.
- Braunsberger K., Wybenga H., Gates R., *A Comparison of Reliability between Telephone and Web-Based Surveys*, „Journal of Business Research” 2007, vol. 60, nr 7, s. 758–764.
- Buss D.M., *Psychologia ewolucyjna*, M. Orski (tłum.), Wyzwania Nauki, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2001.
- Cialdini R.B., *Wywieranie wpływu na ludzi: teoria i praktyka*, B. Wojciszke (tłum.), Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2004.
- Cummins D.D., *Social norms and other minds: The evolutionary roots of higher cognition*, [w:] *The evolution of mind*, D.D. Cummins, C. Allen (red.), NY: Oxford University Press, New York 1998, s. 30–50.
- Czapiński J., *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a dobrobyt materialny. Polski paradoks*, „Journal of Public Governance” 2008, nr (4)2, s. 5–28.
- Doliński D., *Ciemna strona rywalizacji*. „Przegląd Psychologiczny” 1998, t. 41, nr 3/4, s. 181–200.
- Encyklopedia PWN, „zasoby ekonomiczne”, [w:] *Internetowa encyklopedia PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/zasoby-ekonomiczne;4000545.html> [dostęp: 13.07.2024].
- Fişek M.H., Ofshe R., *The process of status evolution*, „Sociometry” 1970, vol. 33, nr 3, s. 327–346.
- Gilman J.M. i in., *Impulsive social influence increases impulsive choices on a temporal discounting task in young adults*, „PLoS ONE” 2014, vol. 9, nr 7, s. 1–8.
- Górnik-Durose M., *Psychologiczne aspekty posiadania: między instrumentalnością a społeczną użytecznością dóbr materialnych*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach” 2002, nr 2121.
- Green L., Myerson J., Vanderveldt A., *Delay and probability discounting*, [w:] *The Wiley Blackwell handbook of operant and classical conditioning*, F.K. McSweeney i in. (red.), Wiley-Blackwell, 2014, s. 307–337.

- Grzelak J.Ł., *Konflikt interesów. Analiza psychologiczna*, t. 10, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1978.
- Grzelak J.Ł. i in., „Numerical trap”. *A new look at outcome representation in studies on choice behaviour*, „European Journal of Social Psychology” 1988, vol. 18, nr 2, s. 143–159.
- Hayes A.F., Preacher K.J., *Statistical mediation analysis with a multicategorical independent variable*, „British Journal of Mathematical & Statistical Psychology” 2014, vol. 67, nr 3, s. 451–470.
- Heintz Ch., Bardsley N., *Special issue on «experimental economics and the social embedding of economic behaviour and cognition»*, „Mind & Society” 2010, nr 9, s. 113–118.
- Hobfoll S.E., *Conservation of Resources: A New Attempt at Conceptualizing Stress*, „American Psychologist” 1989, nr 44(3), s. 513–524.
- Huygens Ch., *De ratiociniis in ludo aleae*, Ex officina J. Elsevirii, 1657.
- Kahneman D., *Pułapki myślenia: O myśleniu szybkim i wolnym*, tłum. P. Szymczak, Media Rodzina, Poznań 2012.
- Kahneman D., Knetsch J.L., Thaler R.H., *Experimental tests of the endowment effect and the coase theorem*, „Journal of Political Economy” 1990, vol. 98, nr 6, s. 1325–1348.
- Kahneman D., Tversky A., *Prospect theory: An analysis of decision under risk*, „Econometrica” 1979, vol. 47, nr 2, s. 263–291.
- Kalma A., *Hierarchisation and dominance assessment at first glance*, „European Journal of Social Psychology” 1991, vol. 21, nr 2, s. 165–181.
- Kilduff G.J., *Interfirm relational rivalry: Implications for competitive strategy*, „Academy of Management Review” 2019, vol. 44, nr 4, s. 775–799.
- Li Sh., *Measuring cognitive engagement: An overview of measurement instruments and techniques*, „International Journal of Psychology and Educational Studies” 2021, nr 8(3), s. 63–76.
- Liebrand W.B.G., McClintok Ch.G., *The ring measure of social values: a computerized procedure for assessing individual differences in information processing and social value orientation*, „European Journal of Personality” 1988, vol. 2, nr 3, s. 217–230.
- Lin N., Vaughn J.C., Ensel W.M., *Social resources and occupational status attainment*, „Social Forces” 1981, nr 59(4), s. 1163–1181.
- Markowitz H., *The utility of wealth*, „Journal of Political Economy” 1952, vol. 60, nr 2, s. 151–158.
- Mazur A., Booth A., *Testosterone and dominance in men*, „The Behavioral and brain sciences” 1998, vol. 21, nr 3, s. 353–363.
- McElroy T., Seta J.J., *Framing effects: An analytic-holistic perspective*, „Journal of Experimental Social Psychology” 2003, vol. 39, nr 6, s. 610–617.
- Neumann J. von, Morgenstern O., *Theory of games and economic behavior*, NJ: Princeton University Press, Princeton 1944.

- Neumann J. von, Morgenstern O., *Theory of Games and Economic Behavior: 60th Anniversary Commemorative Edition*, t. 60th anniversary ed. Princeton Classic Editions, Princeton University Press, Princeton 2007.
- O'Brien L. i in., *Adolescents prefer more immediate rewards when in the presence of their peers*, „Journal of Research on Adolescence” 2011, nr 21(4), s. 747–753.
- Odum A.L., *Delay discounting: Trait variable?*, „Behavioural Processes” 2011, vol. 87, nr 1, s. 1–9.
- Ostaszewski P., *Wartość wzmocnień odroczonej i niepewnych z perspektywy analizy zachowania*, Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN, Warszawa 2007.
- Ostaszewski P., Białaszek W., *Probabilistic discounting in «certain gain – uncertain loss» and «certain loss – uncertain gain» conditions*, „Behavioural Processes” 2010, vol. 83, nr 3, s. 344–348.
- Ostaszewski P., Karzel K., *Discounting of delayed and probabilistic losses of different amounts*, „European Psychologist” 2002, vol. 7, nr 4, s. 295–301.
- Pajestka G., *Orientacje społeczne a płeć. Czy rywalizacja to tylko «męska rzecz»?*, „Psychologia Społeczna” 2012, t. 7, nr 1(20), s. 64–70.
- Pascal B., *Mysli*, T. Boy-Żeleński (tłum.), Wolne Lektury, 2020.
- Poleszczuk J., *Konwencje jako źródło cierpień*, [w:] *Kultura w Polsce w XXI wieku: konteksty społeczne, kulturowe i medialne*, E. Dąbrowska-Prokopowska, P. Goryń, M.F. Zaniewska (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2020, s. 281–301.
- Posner M.I., Boies S.J., *Components of Attention*, „Psychological Review” 1971, nr 78(5), s. 391–408.
- Rachlin H., Raineri A., Cross D., *Subjective probability and delay*, „Journal of the Experimental Analysis of Behavior” 1991, vol. 55, nr 2, s. 233–244.
- Savage L.J., *The foundations of statistics*, John Wiley & Sons, Oxford 1954.
- Scholten H. i in., *Behavioral trainings and manipulations to reduce delay discounting: A systematic review*, „Psychonomic Bulletin & Review” 2019, nr 26, s. 1803–1849.
- Shamosh N.A., Gray J.R., *Delay discounting and intelligence: A meta-analysis*, „Intelligence” 2008, nr 36(4), s. 289–305.
- Sokołowska J., *Psychologia decyzji ryzykownych. Ocena prawdopodobieństwa i modele wyboru w sytuacji ryzykownej*, Akademia Wydawnictwo SWPS, Warszawa 2005.
- Stachowiak Z., Stachowiak B.J., *Ekonomia gospodarki rynkowej – ujęcie instytucjonalne*, t. 3, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2015, <https://opac.cbwp.wp.mil.pl/1742702257568/stachowiak-zenon/ekonomia-gospodarki-rynkowej-ujecie-instytucjonalne?bibFilter=174> [13.07.2024].
- Tesser A., *Toward a Self-Evaluation Maintenance Model of Social Behavior*, 1985, <https://eric.ed.gov/?id=ED267303> [dostęp: 13.07.2024].

- To Ch. i in., *Going for it on fourth down: Rivalry increases risk taking, physiological arousal, and promotion focus*, „Academy of Management Journal” 2018, vol. 61, nr 4, s. 1281–1306.
- Turowska A., *Preferencje rozdziału dóbr u młodzieży maturalnej*, „Kultura i Edukacja” 2008, nr 4(68), s. 103–111.
- Tversky A., Kahneman D., *The framing of decisions and the psychology of choice*, „Science” 1981, vol. 211, nr 4481, s. 453–458.
- Tyszka T., *Decyzje: perspektywa psychologiczna i ekonomiczna*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010.
- Vanderveldt A., Green L., Myerson J., *Discounting of monetary rewards that are both delayed and probabilistic: Delay and probability combine multiplicatively, not additively*, „Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition” 2015, nr 41(1), s. 148–162.
- Wąsowicz-Kiryło G., *Zasoby, zachowania i decyzje alokacyjne*, [w:] *Człowiek wobec wyzwań i dylematów współczesności*, M. Łukasiak-Goszczyńska, E. Aranowska (red.), Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006.
- Weigard A. i in., *Effects of anonymous peer observation on adolescents' preference for immediate rewards*, „Developmental Science” 2014, vol. 17, nr 1, s. 71–78.
- Wojciszke B., *Człowiek wśród ludzi: zarys psychologii społecznej*, wyd. 3, dodr., Wykłady z Psychologii, t. 8, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009.
- Yechiam E., Hochman G., *Losses as modulators of attention: Review and analysis of the unique effects of losses over gains*, „Psychological Bulletin” 2013, nr 139(2), s. 497–518.
- Zajac J., Wojciszke B., *W poszukiwaniu substytutu fizycznej obecności człowieka: wpływ wirtualnego asystenta na skuteczność wykonania zadań*, „Psychologia Społeczna” 2016, t. 11, nr 4, s. 440–57.
- Zajonc R.B., *Social Facilitation*, „Science” 1965, vol. 149, nr 3681, s. 269–274.
- Zaleśkiewicz T., *Psychologia ekonomiczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.
- Zielonka P., *Framing, czyli efekt sformułowania*, „Decyzje” 2017, nr 27, s. 41–68.
- Zielonka P., *Punkt odniesienia: Rzecz o motywacyjnych i poznawczych inklinacjach w ekonomii behawioralnej*, wyd. II, CeDeWu, Warszawa 2021.
- Zielonka P., Sawicki P., Weron R., *Rzecz o Dyskontowaniu Odroczonej Wypłaty*, „Decyzje” 2009, nr 11, s. 49–70.

WPŁYW OBECNOŚCI RYWAŁA NA SKŁONNOŚĆ DO ANGAŻOWANIA WŁASNYCH ZASOBÓW POZNAWCZYCH W SYTUACJI DYSKONTOWANIA

Streszczenie

Główną ramę teoretyczną niniejszej pracy stanowi teoria perspektywy autorstwa Kahnemana i Tversky'ego⁷³. Zgodnie z jej założeniami decyzje dotyczące zasobów ekonomicznych są zależne od tego, czy skutki danej decyzji postrzegane są przez pryzmat zysków, czy też przez pryzmat strat względem punktu odniesienia, z którym decydent porównuje możliwe wyniki końcowe.

W badaniu ($N = 344$) eksplorowany był wpływ obecności rywała, jako elementu sytuacyjnego kontekstu decyzyjnego, na skłonność do angażowania własnych zasobów poznawczych. Badanie było oparte na paradygmacie dyskontowania (ocena subiektywnej wartości (1) nagrody pewnej, ale odroczonej w czasie lub (2) dostępnej natychmiast, ale dostępnej z określonym prawdopodobieństwem). Analiza wykazała wpływ obecności rywała na skłonność do angażowania własnych zasobów. Efekt ten był modelowany zarówno przez płęć decydenta i jej interakcję z płcią rywała, jak i przez pewność wygranej wynikającą z kontekstu zadania – dyskontowanie prawdopodobieństwem vs. dyskontowanie odroczeniem.

Słowa kluczowe: angażowanie własnych zasobów poznawczych, obecność rywała, teoria perspektywy

THE IMPACT OF THE PRESENCE OF A RIVAL ON THE PROPENSITY TO ENGAGE ONE'S OWN COGNITIVE RESOURCES IN A DISCOUNTING SITUATION

Abstract

The main theoretical framework of this paper is the Prospect Theory by Daniel Kahneman and Amos Tversky (1979). According to its assumptions, decisions regarding economic resources depend on whether the effects of a given decision are viewed through the lens of gains or losses relative to a benchmark against which the decision-maker compares possible end results.

⁷³ D. Kahneman, A. Tversky, *Prospect Theory...*

The study ($N = 344$) explored the impact of the presence of a rival, as an element of the situational decision-making context, on the propensity to engage one's own cognitive resources. The study was based on the discounting paradigm (assessing the subjective value of (1) a prize certain but deferred in time or (2) available immediately but available with a certain probability). The analysis showed an effect of the presence of a rival on the propensity to commit one's own resources. This effect was moderated by both the gender of the decision-maker and its interaction with the gender of the rival, as well as by the certainty of winning resulting from the context of the task — probability discounting vs. deferral discounting.

Keywords: one's own cognitive resources engagement, prospect theory, presence of a rival

ZAŁĄCZNIK

Szczegółowe tabele – statystyki dla zmiennej skłonność do angażowania własnych zasobów poznawczych [opracowanie własne]

Tabela 4.

Statystyki opisowe – wpływ obecności rywala, płci decydenta oraz pewności wygranej (rodzaju czynnika dyskontującego) na czas spędzony nad zadaniem

Obecność rywala	Płeć decydenta	Typ czynnika dyskontującego	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	Mediana
brak rywala	Kobieta	Prawdopodobieństwo	27	400,63	165,78	349,00
		Odroczenie	27	374,44	145,87	363,00
		Ogółem	54	387,54	155,23	354,50
	Mężczyzna	Prawdopodobieństwo	29	392,45	156,80	375,00
		Odroczenie	29	387,45	160,31	339,00
		Ogółem	58	389,95	157,19	341,50
	Ogółem	Prawdopodobieństwo	56	396,39	159,77	354,50
		Odroczenie	56	381,18	152,26	343,50
		Ogółem	112	388,79	155,54	346,50

Obecność rywala	Płeć decydenta	Typ czynnika dyskontującego	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	Mediana
rywal obecny	Kobieta	Prawdopodobieństwo	53	470,25	163,17	460,00
		Odroczenie	54	435,56	170,25	401,50
		Ogółem	107	452,74	166,91	429,00
	Mężczyzna	Prawdopodobieństwo	60	454,78	171,04	446,00
		Odroczenie	65	424,54	186,13	384,00
		Ogółem	125	439,06	178,97	411,00
	Ogółem	Prawdopodobieństwo	113	462,04	166,83	450,00
		Odroczenie	119	429,54	178,44	393,00
		Ogółem	232	445,37	173,28	423,50
Ogółem	Kobieta	Prawdopodobieństwo	80	446,75	166,34	430,50
		Odroczenie	81	415,19	164,19	373,00
		Ogółem	161	430,87	165,50	406,00
	Mężczyzna	Prawdopodobieństwo	89	434,47	168,23	426,00
		Odroczenie	94	413,10	178,54	371,00
		Ogółem	183	423,49	173,45	393,00
	Ogółem	Prawdopodobieństwo	169	440,28	166,95	429,00
		Odroczenie	175	414,06	171,56	372,00
		Ogółem	344	426,94	169,57	403,50

Adnotacja: Obecność rywala – brak lub obecność rywala; Płeć decydenta – płeć osoby podejmującej decyzję; Typ czynnika dyskontującego – rodzaj czynnika dyskontującego (odroczenie/ prawdopodobieństwo); n – liczebność grupy; M – średni czas spędzony nad zadaniem; SD – odchylenie standardowe; mediana – mediana czasu spędzonego nad zadaniem.

Tabela 5.

Analiza zgodności rozkładu z rozkładem normalnym – wpływ obecności rywala, płci decydenta oraz pewności wygranej (rodzaju czynnika dyskontującego) na czas spędzony nad zadaniem

Obecność rywala	Płeć decydenta	Typ czynnika dyskontującego	Shapiro-Wilk		
			W	df	p
brak rywala	Kobieta	Prawdopodobieństwo	0,88	27	0,005
		Odroczenie	0,95	27	0,189
	Mężczyzna	Prawdopodobieństwo	0,94	29	0,083
		Odroczenie	0,94	29	0,091
rywal obecny	Kobieta	Prawdopodobieństwo	0,98	53	0,427
		Odroczenie	0,96	54	0,044
	Mężczyzna	Prawdopodobieństwo	0,98	60	0,365
		Odroczenie	0,96	65	0,028

Adnotacja: Obecność rywala – brak lub obecność rywala; Płeć decydenta – płeć osoby podejmującej decyzję; Typ czynnika dyskontującego – rodzaj czynnika dyskontującego (odroczenie/ prawdopodobieństwo); W – wartość statystyki dla testu Shapiro-Wilka weryfikującego zgodność rozkładu z rozkładem normalnym; df – liczba stopni swobody; p – istotność statystyczna.

Tabela 6.
Statystyki opisowe – wpływ obecności rywala i jego płci,
płci decydenta oraz pewności wygranej (rodzaju czynnika
dyskontującego) na czas spędzony nad zadaniem

Obecność rywala	Płeć decydenta	Typ czynnika dyskontującego	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	Mediana
brak rywala	Kobieta	Prawdopodobieństwo	27	400,63	165,78	349,0
		Odroczenie	27	374,44	145,87	363,0
		Ogółem	54	387,54	155,23	354,5
	Mężczyzna	Prawdopodobieństwo	29	392,45	156,80	375,0
		Odroczenie	29	387,45	160,31	339,0
		Ogółem	58	389,95	157,19	341,5
	Ogółem	Prawdopodobieństwo	56	396,39	159,77	354,5
		Odroczenie	56	381,18	152,26	343,5
		Ogółem	112	388,79	155,54	346,5
rywal obecny	Kobieta	Prawdopodobieństwo	26	461,35	182,53	447,0
		Odroczenie	26	440,38	197,11	406,5
		Ogółem	52	450,87	188,38	413,0
	Mężczyzna	Prawdopodobieństwo	29	493,62	167,04	450,0
		Odroczenie	31	358,19	154,99	300,0
		Ogółem	60	423,65	173,53	388,5
	Ogółem	Prawdopodobieństwo	55	478,36	173,66	448,0
		Odroczenie	57	395,68	178,66	326,0
		Ogółem	112	436,29	180,27	404,5

Obecność rywala	Płeć decydenta	Typ czynnika dyskontującego	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	Mediana
rywal mężczyzna	Kobieta	Prawdopodobieństwo	27	478,81	145,12	462,0
		Odroczenie	28	431,07	144,51	393,5
		Ogółem	55	454,51	145,47	454,0
	Mężczyzna	Prawdopodobieństwo	31	418,45	169,33	406,0
		Odroczenie	34	485,03	193,51	469,0
		Ogółem	65	453,28	184,04	457,0
	Ogółem	Prawdopodobieństwo	58	446,55	160,06	457,0
		Odroczenie	62	460,66	173,88	454,0
		Ogółem	120	453,84	166,79	455,5
Ogółem	Kobieta	Prawdopodobieństwo	80	446,75	166,34	430,5
		Odroczenie	81	415,19	164,19	373,0
		Ogółem	161	430,87	165,50	406,0
	Mężczyzna	Prawdopodobieństwo	89	434,47	168,23	426,0
		Odroczenie	94	413,10	178,54	371,0
		Ogółem	183	423,49	173,45	393,0
	Ogółem	Prawdopodobieństwo	169	440,28	166,95	429,0
		Odroczenie	175	414,06	171,56	372,0
		Ogółem	344	426,94	169,57	403,5

Adnotacja: Obecność rywala – brak lub obecność rywala; Płeć decydenta – płeć osoby podejmującej decyzję; Typ czynnika dyskontującego – rodzaj czynnika dyskontującego (odroczenie/prawdopodobieństwo); n – liczebność grupy; M – średni czas spędzony nad zadaniem; SD – odchylenie standardowe; mediana – mediana czasu spędzonego nad zadaniem.

Tabela 7.

Analiza zgodności rozkładu z rozkładem normalnym – wpływ obecności rywala i jego płci, płci decydenta oraz pewności wygranej (rodzaju czynnika dyskontującego) na czas spędzony nad zadaniem

Obecność rywala	Płeć decydenta	Typ czynnika dyskontującego	Shapiro-Wilk		
			W	df	p
brak rywala	Kobieta	Prawdopodobieństwo	0,88	27	0,005
		Odroczenie	0,95	27	0,189
	Mężczyzna	Prawdopodobieństwo	0,94	29	0,083
		Odroczenie	0,94	29	0,091
rywal kobieta	Kobieta	Prawdopodobieństwo	0,94	26	0,164
		Odroczenie	0,92	26	0,037
	Mężczyzna	Prawdopodobieństwo	0,95	29	0,194
		Odroczenie	0,89	31	0,005
rywal mężczyzna	Kobieta	Prawdopodobieństwo	0,98	27	0,855
		Odroczenie	0,96	28	0,265
	Mężczyzna	Prawdopodobieństwo	0,97	31	0,541
		Odroczenie	0,98	34	0,862

Adnotacja: Obecność rywala – brak lub obecność rywala; Płeć decydenta – płeć osoby podejmującej decyzję; Typ czynnika dyskontującego – rodzaj czynnika dyskontującego (odroczenie/ prawdopodobieństwo); W – wartość statystyki dla testu Shapiro-Wilka weryfikującego zgodność rozkładu z rozkładem normalnym; df – liczba stopni swobody; p – istotność statystyczna.

AKTUALNA LISTA RECENZENTÓW / REGULAR REVIEWERS

Recenzenci afiliowani w polskich ośrodkach
naukowych / Polish Reviewers

- prof. zw. dr hab. Józef M. Fiszer, Instytut Studiów Politycznych PAN
- prof. dr hab. Piotr Madajczyk, Instytut Studiów Politycznych PAN
- prof. dr hab. Andrzej Sakson, UAM w Poznaniu
- prof. dr hab. Jerzy Wieczorek
- prof. dr hab. Krzysztof Jasiewicz
- prof. zw. dr hab. Stanisław Koziej, Uczelnia Łazarskiego
- prof. dr hab. Zdzisław Puślecki, UAM w Poznaniu
- prof. dr hab. Paweł Chmielnicki, Uczelnia Łazarskiego
- dr hab. Tomasz Stępniewski, Katolicki Uniwersytet Lubelski
- dr hab. Paweł Borkowski, Uczelnia Łazarskiego
- dr hab. Beata Piskorska, KUL w Lublinie
- dr hab. Tomasz G. Grosse, Uniwersytet Warszawski
- dr hab. Tadeusz Wallas, UAM w Poznaniu
- dr hab. Katarzyna Kołodziejczyk, Uniwersytet Warszawski
- dr hab. Jakub Wódka, Instytut Studiów Politycznych PAN
- dr hab. Mikołaj Tomaszuk, UAM w Poznaniu
- dr hab. Aleksandra Łaskowska-Rutkowska, Uczelnia Łazarskiego
- dr hab. Piotr Stanek, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie
- dr hab. Paweł Olszewski, Instytut Studiów Politycznych PAN
- dr hab. Krzysztof Łazarski, Uczelnia Łazarskiego
- dr hab. Wojciech Bieńkowski, Uczelnia Łazarskiego
- dr hab. Joanna Działo, Uczelnia Łazarskiego
- dr Krzysztof Beck, Uczelnia Łazarskiego
- dr Jarosław Jura, Uczelnia Łazarskiego
- dr Justyna Bokajło, Uniwersytet Wrocławski
- dr Adrian Chojan, Uczelnia Łazarskiego
- dr Martin Dahl, Uczelnia Łazarskiego
- dr Maciej Grodzicki, Uniwersytet Jagielloński

- dr Michał Możdżeń, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie
- dr Jakub Janus, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie
- dr Małgorzata Gałązka-Sobotka, Uczelnia Łazarskiego
- dr Piotr Stolarczyk, Uczelnia Łazarskiego

Recenzenci afiliowani w zagranicznych ośrodkach naukowych / Foreign Reviewers

- dr Jens Boysen (Niemcy)
- dr Anna Phirtskhalashvili (Gruzja)
- dr Jaroslav Kit (Ukraina)
- dr Nathaniel Copsey, Aston University (Wielka Brytania)
- dr Marcin Kazimierzczak, Universitat Abat Oliba CEU (Hiszpania)
- prof. dr Fatima Arib, Cadi Ayyad University (Maroko)
- prof. dr hab. Ana Yetano Sánchez de Muniaín (Hiszpania)
- prof. dr Andrii Verstiak (Ukraina)
- dr Karen Jackson, University of Westminster (Wielka Brytania)
- dr hab. Marcin Roman Czubala Ostapiuk (Hiszpania)
- Douglas E. Salvage (Stany Zjednoczone)

ZASADY ETYCZNE OBOWIĄZUJĄCE W ODNIESIENIU DO PUBLIKACJI ZAMIESZCZANYCH W KWARTALNIKU „MYŚL EKONOMICZNA I POLITYCZNA”

Redakcja „Myśli Ekonomicznej i Politycznej” dba o utrzymanie wysokich standardów etycznych czasopisma i przestrzega stosownych zasad. Zasady te zostały oparte na COPE’s Best Practice Guidelines for Journal Editors. Są to:

Zasady dotyczące redakcji

Decyzje o publikacji

Redaktor naczelny stosuje się do aktualnego stanu prawnego w zakresie zniesławienia, naruszenia praw autorskich i plagiatu oraz ponosi odpowiedzialność za decyzje, które ze złożonych w Redakcji artykułów powinny zostać opublikowane.

Poufność

Żadnemu członkowi zespołu redakcyjnego nie wolno ujawniać informacji na temat złożonej pracy komukolwiek, kto nie jest upoważniony procedurą wydawniczą do ich otrzymania.

Ujawnienie i konflikt interesów

Nieopublikowane artykuły lub ich fragmenty nie mogą być wykorzystane w badaniach własnych członków zespołu redakcyjnego bądź recenzentów bez wyraźnej pisemnej zgody autora.

Zasady dotyczące autorów

Autorstwo pracy

Autorstwo powinno być ograniczone do osób, które znacząco przyczyniły się do pomysłu, projektu, wykonania lub interpretacji pracy. Jako współautorzy powinny być wymienione wszystkie osoby, które miały udział w powstaniu pracy.

Ujawnienie i konflikt interesów

Autor powinien ujawnić wszelkie źródła finansowania projektów w swojej pracy oraz wszelkie istotne konflikty interesów, które mogą wpłynąć na jej wyniki lub interpretację.

Oryginalność i plagiat

Autor przekazuje do redakcji wyłącznie oryginalną pracę. Powinien upewnić się, że nazwiska autorów cytowanych w pracy i/lub fragmenty prac cytowanych dzieł zostały w niej w prawidłowy sposób zacytowane lub wymienione.

Ghostwriting/guestauthorship

Ghostwriting/guestauthorship są przejawem nierzetelności naukowej i wszelkie wykryte przypadki będą demaskowane. Autor składa oświadczenie, którego celem jest zapobieganie takim praktykom.

Zasady dotyczące recenzentów

Poufność

Wszystkie recenzowane prace są traktowane jak dokumenty poufne.

Anonimowość

Wszystkie recenzje wykonywane są anonimowo, a Redakcja nie udostępnia danych autorów recenzentom.

Standardy obiektywności

Recenzje powinny być wykonane w sposób obiektywny i rzetelny.

Ujawnienie i konflikt interesów

Informacje poufne lub pomysły nasuwające się w wyniku recenzji muszą być utrzymane w tajemnicy i nie mogą być wykorzystywane do innych celów. Recenzenci nie mogą recenzować prac, w stosunku do których występuje konflikt interesów wynikający z relacji z autorem.

ETHICAL PRINCIPLES APPLICABLE TO FOR PUBLICATIONS IN THE QUARTERLY 'ECONOMIC AND POLITICAL THOUGHT'

'Economic and Political Thought' Editorial Board strives to ensure high ethical standards. Articles submitted for publication in 'Economic and Political Thought' are assessed for their integrity, compliance with ethical standards and contribution to the development of scholarship.

The principles listed below are based on the COPE's Best Practice Guidelines for Journal Editors.

Ethical standards for editors

Decision on publication

The Editor-in-Chief must obey laws on libel, copyright and plagiarism in their jurisdictions and is responsible for the decisions which of the submitted articles should be published. The Editor may consult with the Associate Editors and/or reviewers in making publication decisions. If necessary, the Advisory Board's opinion is also taken into consideration. The decision to publish an article may be constrained by the risk of potential libel, copyright or other intellectual property infringement, plagiarism or self-plagiarism and doubts concerning authorship or co-authorship, i.e. the so-called ghost and guest authorship.

Confidentiality

No member of the Editorial Board is entitled to reveal information on a submitted work to any person other than the one authorised to be informed in the course of the editorial procedure, its author, reviewers, potential reviewers, editorial advisors or the Publisher. The Editor does not provide authors with the information about reviewers and vice versa.

Conflict of interests and its disclosure

Unpublished articles or their fragments cannot be used in the Editorial Board staff's or reviewers' own research without an author's explicit consent in writing. The Editor does not appoint reviewers who are authors', subordinates or are in other direct personal relationships (if the Editor knows about them).

Ethical standards for authors

Authorship

Authorship should reflect individuals' contribution to the work concept, project, implementation or interpretation. All co-authors who contributed to the publication should be listed. Persons who are not authors but made substantial contributions to the article, should be listed in the acknowledgements section. The author should make sure that all co-authors have been listed, are familiar with and have accepted the final version of the article, and have given their consent for submitting the article for publication. Authors who publish the findings of their research should present the research methodology used, an objective discussion of the results and their importance for academic purposes and practice. The work should provide reference to all the sources used. Publishing false or intentionally untrue statements is unethical.

Conflict of interests and its disclosure

Authors should disclose all sources of their projects funding, contribution of research institutions, societies and other entities as well as all other conflicts of interests that might affect the findings and their interpretation.

Originality and plagiarism Authors must only submit original works. They should make sure that the names of authors cited in the work and/or cited fragments of their works are properly acknowledged or referenced.

Ghost/guest authorship

Ghost authorship is when someone makes a substantial contribution to a work but he/she is not listed as an author or his/her role in the publication is not acknowledged. Guest authorship takes place when someone's contribution is very small or inexistent but his/her name is listed as an author.

Ghost and guest authorship are manifestations of a lack of scientific integrity and all such cases will be disclosed, involving a notification of component entities (institutions employing the authors, scientific societies, associations of editors etc.). The Editorial Board will document every instance of scientific dishonesty, especially the violation of the ethical principles binding in science.

In order to prevent ghost or guest authorship, authors are requested to provide declarations of authorship.

Ethical standards for reviewers

Confidentiality

All reviewed works should be treated as confidential documents. They cannot be shown to or discussed with third parties who are not authorised members of the Editorial Board.

Anonymity

All reviews are made anonymously; neither does the Editor reveal information on authors to reviewers.

Objectivity standards

Reviews should be objective. Derogatory personal remarks are inappropriate. Reviewers should clearly express their opinions and provide adequate arguments. All doubts as well as critical and polemical comments should be included in the review.

Conflict of interests and its disclosure

Confidential information and ideas arising as a result of a review must be kept secret and cannot be used for personal benefits. Reviewers should not review works of authors if there is a conflict of interests resulting from their close relationship.

INFORMACJA DLA AUTORÓW KWARTALNIKA „MYŚL EKONOMICZNA I POLITYCZNA”

1. Czasopismo przyjmuje oryginalne, niepublikowane prace naukowe dotyczące szeroko rozumianej problematyki ekonomicznej i politycznej. Nadsyłane materiały powinny zawierać istotne przyczynki teoretyczne lub ciekawe zastosowanie empiryczne. Publikowane są także recenzje oraz sprawozdania z życia naukowego szkół wyższych. Artykuły są przedmiotem recenzji, a warunkiem opublikowania jest pozytywna opinia recenzenta.
2. Materiał do Redakcji należy przekazać w jednym egzemplarzu znormalizowanego maszynopisu (30 wierszy na stronie, po 60 znaków w wierszu, ok. 1800 znaków na stronie) wraz z tekstem zapisanym na nośniku elektronicznym lub przesłanym pod adresem: wydawnictwo@lazariski.edu.pl.
3. Przypisy należy umieszczać na dole strony, podając najpierw inicjały imienia, nazwisko autora, tytuł pracy, nazwę wydawnictwa, miejsce i rok wydania, numer strony. W przypadku prac zbiorowych należy podać imię i nazwisko redaktora naukowego. Szczegółowe wskazówki dla autorów opublikowane są na stronie internetowej Oficyny Wydawniczej Uczelni Łazarzkiego pod adresem: <https://www.lazariski.pl/pl/nauka-i-badania/oficyna-wydawnicza/infomacje-dla-autorow>.
4. Zdjęcia i rysunki mogą być dostarczone w postaci oryginalnej (do skanowania) lub zapisane w formatach TIFF, GIF, BMP.
5. Do artykułu należy dołączyć bibliografię oraz streszczenie i słowa kluczowe, podając cel artykułu, zastosowaną metodykę, wyniki pracy oraz wnioski. Streszczenie nie powinno przekraczać 20 wierszy maszynopisu. Jeżeli w streszczeniu występują specjalistyczne terminy albo zwroty naukowe lub techniczne, należy podać ich odpowiedniki w języku angielskim.
6. Artykuł powinien mieć objętość od 18 do 25 stron znormalizowanego maszynopisu (nie licząc bibliografii), natomiast recenzja, komunikat naukowy i informacja – 12 stron.
7. Redakcja zastrzega sobie prawo do dokonywania w nadesłanej pracy skrótów, zmiany tytułów, podtytułów oraz poprawek stylistycznych.
8. Opracowanie należy podpisać pełnym imieniem i nazwiskiem, podać swój adres z numerem telefonu, e-mail, stopień lub tytuł naukowy, nazwę instytucji naukowej, w której autor jest zatrudniony, numer ORCID.

PROCEDURA RECENZOWANIA PUBLIKACJI W KWARTALNIKU „MYŚL EKONOMICZNA I POLITYCZNA”

Rada Programowa i Kolegium Redakcyjne kwartalnika „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” na posiedzeniu 30 czerwca 2011 r. jednogłośnie przyjęły następujące zasady obowiązujące przy recenzowaniu publikacji w kwartalniku „Myśl Ekonomiczna i Polityczna”:

1. Do oceny każdej publikacji Kolegium Redakcyjne powołuje co najmniej dwóch recenzentów zewnętrznych, czyli specjalistów wywodzących się spoza Uczelni Łazarskiego.
2. Jeden z wymienionych dwóch recenzentów musi pochodzić z zagranicznych ośrodków naukowo-badawczych.
3. W postępowaniu recenzyjnym obowiązuje tzw. *double-blind peer review process*, czyli zasada, że autor publikacji i jej recenzenci nie znają swoich tożsamości.
4. Recenzenci składają pisemne oświadczenia o niewystępowaniu konfliktu interesów, jeśli chodzi o ich relacje z autorami recenzowanych tekstów.
5. Recenzja ma formę pisemną i kończy się jednoznacznym wnioskiem dotyczącym dopuszczenia publikacji do druku lub jej odrzucenia.
6. Powyższa procedura i zasady recenzowania publikacji są podawane do publicznej wiadomości na stronach internetowych kwartalnika „Myśl Ekonomiczna i Polityczna”.
7. Nazwiska recenzentów poszczególnych publikacji nie są podawane do publicznej wiadomości, natomiast są ujawniane dane recenzenta każdego numeru kwartalnika.

Procedury i zasady recenzowania są zgodne z wytycznymi Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Redaktor naczelny
dr Adrian Chojan

INFORMATION FOR AUTHORS SUBMITTING ARTICLES TO *ECONOMIC AND POLITICAL THOUGHT*

1. The quarterly accepts original unpublished scientific articles devoted to issues within a broad field of economics and political studies as well as management. Submitted manuscripts should provide substantial theoretical generalisations. The journal also publishes reviews and reports on academic life. The submission of an article means the author approves of and follows commonly accepted rules of publication ethics and publication malpractice. Articles are subject to evaluation by two reviewers and their positive opinion is a condition for their publication.
2. Manuscripts should be submitted in one copy of a standard typescript (30 lines of 60 characters each, i.e. ca. 1,800 characters per page) together with a digital version saved on a data storage device and emailed to wydawnictwo@lazarski.edu.pl.
3. Footnotes should be placed at the bottom of a page providing the initials of the author's given name and surname, the year of publication, the title, the name of a journal or a publisher, the place of publication (in case of books) and a page number.

In case of books with multiple authors, give the first name and surname of their editors. Online material is to be described in the same way as articles in print journals or books followed by a URL and the date of access. It is also necessary to add a bibliography after the article text. Detailed information for authors is published on the Lazarski University Publishing House website: <https://www.lazarski.pl/pl/nauka-i-badania/oficyna-wydawnicza/infomacje-dla-autorow>.
4. Photographs and drawings can be submitted in the original version (for scanning) or saved in TIFF, GIF and BMP formats.
5. An article should be accompanied by references, key words, and abstract informing about its aim, methodology, work outcomes and conclusions. An abstract should not exceed 20 lines of typescript.
6. An article should be in the range between 18 and 25 pages of a standard typescript (not including references) and a review, scientific news or information 12 pages.
7. The editor reserves the right to introduce changes in the manuscript submitted for publication, e.g. shorten it, change the title and subheadings as well as correct the style.
8. A manuscript shall contain the author's full given name and surname, their residence address with the telephone/fax number, their email address, the scientific degree or title and the name of the scientific institution the author works for.

ECONOMIC AND POLITICAL THOUGHT PUBLICATION REVIEW PROCEDURE

1. The Editorial Board appoints at least two independent reviewers, i.e. specialists who are not Lazarski University employees, to evaluate each publication
 2. One of the two reviewers shall be an employee of a foreign research centre.
 3. The reviewing procedure is a so-called double-blind peer review process, i.e. follows a rule that an author and reviewers do not know their identity.
 4. Reviewers submit written declarations of non-existence of a conflict of interests in their relations with the authors of articles being reviewed.
 5. A review must be developed in writing and provide an unambiguous recommendation to accept a manuscript for publication or decline it.
 6. The above procedure and rules of reviewing are published on the *Economic and Political Thought* website
 7. The names of reviewers of particular publications are not revealed. However, the name of the reviewer of each quarterly issue is publicised.
- The above procedures and reviewing principles conform to the directives of the Ministry of Science and Higher Education.

Editor-in-chief
dr Adrian Chojan

Uczelnia Łazarskiego rozpoczęła działalność 1 października 1993 r. Dziś jest to jedna z najbardziej prestiżowych niepublicznych uczelni w Polsce. Prowadzi studia na siedmiu kierunkach: prawo, administracja, stosunki międzynarodowe, ekonomia, finanse i rachunkowość, zarządzanie oraz kierunek lekarski.

W 2006 r. Uczelnia uzyskała uprawnienia do nadawania stopnia naukowego doktora nauk prawnych, w 2016 r. uprawnienia do nadawania stopnia doktora habilitowanego nauk prawnych, a obecnie czyni starania o uzyskanie uprawnień do nadawania stopnia naukowego doktora nauk ekonomicznych i w dziedzinie nauk społecznych w zakresie nauk o polityce. Od 2012 r. na kierunku stosunków międzynarodowych działa Centrum Naukowe Uczelni Łazarskiego i Instytutu Studiów Politycznych PAN. Kierunek ten w 2016 r. uzyskał ocenę wyróżniającą Polskiej Komisji Akredytacyjnej.

Uczelnię Łazarskiego wyróżnia wysoki stopień umiędzynarodowienia; prowadzi w języku angielskim studia I i II stopnia w trybie stacjonarnym na trzech kierunkach: ekonomia, stosunki międzynarodowe i zarządzanie. Cztery programy studiów otrzymały akredytację Coventry University z Wielkiej Brytanii – ich absolwenci otrzymują dwa dyplomy: polski i angielski. Uczelnia prowadzi też współpracę z prestiżowymi uniwersytetami amerykańskimi: Georgetown University w Waszyngtonie, University of Kentucky w Lexington i University of Wisconsin w La Crosse.

Nasza Uczelnia zajmuje trzecie miejsce w rankingach uczelni niepublicznych, a Wydział Prawa i Administracji od wielu lat jest liderem w rankingach wydziałów prawa uczelni niepublicznych. Realizowane u nas programy nauczania są współtworzone z wybitnymi praktykami i odpowiadają oczekiwaniom pracodawców. Dzięki temu 96% naszych absolwentów znajduje pracę w trakcie lub zaraz po studiach.

W ramach Uczelni działa również Centrum Kształcenia Podyplomowego, oferujące wysokiej jakości usługi z zakresu kształcenia podyplomowego, szkoleń i doradztwa dla firm, instytucji oraz jednostek administracji państwowej i samorządowej. Absolwentom studiów prawnych oferujemy anglojęzyczne studia LLM (odpowiednik MBA), umożliwiające zdobycie międzynarodowego dyplomu prawniczego.

Wykładowcy Uczelni to znani w kraju i za granicą dydaktycy, którzy łączą pracę naukową z doświadczeniem zdobytym w renomowanych i cenionych na rynku firmach i instytucjach. To również znakomici profesorowie z Wielkiej Brytanii, Niemiec i ze Stanów Zjednoczonych.

Uczelnia Łazarskiego posiada certyfikaty „Wiarygodna Szkoła”, „Uczelnia walcząca z plagiatami”, „Dobra Uczelnia, Dobra Praca” oraz „Uczelnia Liderów”.